

Konkurs

Otillåten påverkan mot företag

En undersökning om utpressning

Otillåten påverkan mot företag

En undersökning om utpressning

Rapport 2012:12

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott. Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Metod och material.....	7
Otillåten påverkan som barometer.....	7
Genvägar ökar risk för otillåten påverkan.....	8
Även seriösa företag drabbas.....	9
Kunskap om utövaren central för riskbedömningar.....	10
Var en svår måltavla.....	11
Inledning	13
Kopplingar mellan legal och illegal ekonomi.....	13
Legal och illegal marknad möts.....	14
Utpressning mot företag i Sverige.....	15
Vad säger forskningen?.....	16
Syfte, frågeställningar och teori.....	17
Disposition.....	19
Metod och material	20
Polisanmälningar och förundersökningar.....	20
Intervjuer.....	21
Seminarier.....	24
De drabbade	25
Generellt om de drabbade.....	26
Tvistelösning.....	32
Affärsidé.....	34
Kapacitet och utövare	39
Kapacitet.....	40
Utövare.....	46

ISSN 1100-6676

ISBN 978-91-86027-99-5

URN:NBN:SE:BRA-483

© Brottsförebyggande rådet 2012

Författare: Johanna Skinnari, Anders Stenström och Lars Korsell

Omslag: Anna Björnström

Tryck: Elanders Sverige AB, Vällingby 2012

Produktion: Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm

Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm

Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post order.fritzes@nj.se

Form av otillåten påverkan	62
Hot och trakasserier.....	63
Utpressning	69
Våld	71
Skadegörelse.....	73
Beskyddarverksamhet.....	75
Korruption	79
Konsekvenser	81
Psykologiska reaktioner	82
Fysiska reaktioner	86
Sociala konsekvenser.....	87
Ekonomiska konsekvenser	90
Viktigt för företagaren att polisanmäla.....	92
Konsekvenser för samhället.....	94
Slutsatser	97
1. Företaget som inkomstkälla	97
2. Företaget som utövaren gör anspråk på	99
3. Företaget som brottsverktyg.....	101
4. Företaget som motståndare	102
Vad är nytt?	103
Förebyggande och motverkande förslag	105
Situationell brottsprevention	106
Öka den upplevda svårigheten att begå otillåten påverkan....	107
Öka den upplevda risken med att begå brott.....	110
Minska den upplevda vinningen av brott	115
Minska risken för provokation.....	116
Motverka bortförklaringar som underlättar brott	119
Referenser	123

Förord

Utpressning är ett brott som under de senaste tio åren ökat kraftigt i kriminalstatistiken (Brå 2012:6, Brå 2012). Problemet är inte enbart att en allvarlig brottslighet ökat. Inte heller att brotten ofta är svåra att utreda. Särskilt oroväckande är att denna utveckling är ett tecken på att organiserad brottslighet alltmer ägnar sig åt så kallad parasitär kriminalitet. Tidigare var den organiserade brottsligheten mest inriktad på att tillgodose en efterfrågan på illegala eller ”skattefria” varor och tjänster. Genom utpressning hoppar gärningspersonerna över de omständliga marknadsleden, som kan omfatta organisering, finansiering, smuggling och distribution. I stället går de direkt på snabba pengar genom utpressning.

Ett annat illavarslande inslag är vissa uppgifter om att det förekommer utpressning med en territoriell dimension (beskydd). Utpressning har således utvecklats till en affärsidé för organiserad brottslighet. Det är dock inte enbart en affärsidé för att tjäna pengar. Utpressning används också för att självsvåldigt lösa tvister eller för att straffa någon.

Våren 2012 publicerade Brå en rapport som beskriver och analyserar den polisanmälda utpressningen i Sverige (Brå 2012:6). Den visar att utpressning förekommer i fem olika sammanhang; mellan ungdomar, i nära relationer, i affärslivet, på internet och i kriminella miljöer.

Den här rapporten fördjupar bilden av utpressning och andra former av otillåten påverkan mot företagare. Undersökningen finansieras av Brottsoffermyndighetens forskningsfond Brottsofferfonden och Brå.

Syftet med rapporten är att öka kunskapen om en brottslighet med systemhotande inslag som uppenbarligen är på frammarsch. Med ökad kunskap kan polis, företag och myndigheter på ett effektivare sätt motverka utpressning och andra former av otillåten påverkan. Rapporten vänder sig därför både till näringslivet och till myndigheterna.

Denna rapport är skriven av enhetsrådet och projektledaren Johanna Skinnari, utredaren Anders Stenström och enhetschefen Lars Korsell, samtliga vid Brås enhet för forskning om eko-

nomisk och organiserad brottslighet. Medverkat har även utredaren Lisa Wallin, som bidragit med datainsamling och analys, samt Mattias Petersson och Emmy Kinell, som transkriberat intervjuer. Vetenskapliga granskare har varit docent David Wästerfors vid sociologiska institutionen, Lunds universitet, och professor Per Ole Johansen vid Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

Rapporten är den sjunde i ett forskningsprogram om otillåten påverkan (tidigare rapporter är Brå 2005:18, Brå 2008:8, Brå 2009, Brå 2009:7, Brå 2009:13, Brå 2012:6).

Brå vill tacka alla de personer som under projektets gång deltagit vid seminarier, ställt upp på intervjuer eller på annat sätt varit behjälpliga i arbetet.

Stockholm i september 2012

Erik Wennerström
Generaldirektör

Lars Korsell
Enhetschef

Sammanfattning

När företagare utsätts för otillåten påverkan antar det ofta formen utpressning. De flesta utövare är ute efter pengar. Även andra påverkansformer som skadegörelse, hot, trakasserier och korrup-tion förekommer, och utövarna finns både inom och utanför kriminella miljöer. Tonvikten i den här undersökningen ligger dock på utpressning där utövarna kommer från kriminella miljöer.

Metod och material

Undersökningen bygger på intervjuer med 86 personer. Det rör sig såväl om utövare och drabbade företagare som om myndighetspersoner och säkerhetsansvariga i privat sektor. Dessutom har 171 anmälningar om utpressning analyserats, med tillhörande förundersökningar. De rör företag, främst som drabbade, men ibland även som utövare. Slutligen har tre seminarier genomförts med myndighetspersoner, personer i den ideella sektorn och säkerhetschefer i privat sektor.

Otillåten påverkan som barometer

Motiven till otillåten påverkan illustrerar det tryck eller de utmaningar företagare ställs inför.

Den första utmaningen är *tvister och konflikter* till följd av företagets ekonomiska relationer med andra aktörer. Dessa tvister utspelar sig mellan tidigare och nuvarande anställda eller delägare och kunder – privatpersoner såväl som andra företag. När tvister övergår i otillåten påverkan innebär det ofta att utövare vill ha ersättning för att de är missnöjda med ägarförhållanden, villkor, lön, pris eller kvalitet på köpt vara och tjänst. Ibland finns fog för missnöjet, andra gånger vill utövaren komma undan exempelvis betalning för en utförd tjänst. Kunder som vägrar betala utsätts i sin tur ibland för påverkansförsök från företagare.

Den andra utmaningen är när företag av en del utövare *uppfattas* vara lönsamma och företrädarna rika, och vissa utövare an-

ser sig ha rätt till en del av detta välstånd. Det gäller i synnerhet om företagaren byggt upp sin rikedom genom tveksamma affärer. Verksamheten behöver dock inte vara så lönsam som utövarna uppfattat, med en intervjuad företagares ord är de ”inga civilekonomer direkt”.

Den tredje utmaningen rör utövare som är motståndare till företagaren eller företagets verksamhet. Därför vill de genom påverkansförsök – ofta i form av systematiska trakasserier och skadegörelse – få företagaren att *lägga ner eller ändra* sin verksamhet. Bland dessa utövare finns ideologiskt motiverade aktörer, exempelvis djurrättsaktivister som angriper företag som säljer animaliska produkter.

Andra utövare motiveras av hämnd. Bakgrunden är dels vissa tvister med anställda och delägare, dels när företagaren på olika sätt ”kränkt” utövaren och därför bötfälls. Vissa utövare är lättkränkta och det kan handla om en så bagatellartad oförrätt som att ha nekats tillträde till en nattklubb. Ytterligare en situation är när en företagare som börjat betala senare ångrar sig och ”håller inne” med pengar utövaren räknat med. Det kan räcka som motiv för utövaren att trappa upp den otillåtna påverkan.

Genvägar ökar risk för otillåten påverkan

För att hantera utmaningar i affärlivet försöker vissa företagare att ta genvägar genom att anlita kriminella för att driva in skulder eller lösa andra tvister och problem. Vissa företagare som drabbas av detta svarar med samma mynt och anlitar en ”egen” utövare, i stället för att polisanmäla eller använda andra legala åtgärder.

Företagarna kan ha varierande skäl till att välja en illegal lösning. Det kan handla om en misstro mot myndigheternas förmåga att skydda dem och lösa problemen, en vilja att undvika tidskrävande och i vissa fall dyra legala processer eller en rädsla för att själv få sina affärer utredda av Skatteverket, Polisen och åklagare.

Att de på detta sätt ställer sig utanför rättsväsende och legala system för tvistelösning skadar näringslivet, eftersom riskerna med affärer och transaktioner ökar när kriminella tas in som medlare och tvistelösare. De har inte samma beviskrav och utredningsplikt som myndigheterna och använder dessutom mer hotfulla metoder. I förlängningen skadas rättssystemet och de legala systemen för tvistelösning när personer av misstro tar till alternativa illegala lösningar.

Mindre känt är troligen att riskerna ökar även för de företagare som anlitar kriminella. När de lägger ut uppdrag, exempelvis om indrivning, skapas kontaktytor som gör att dessa företagare själva riskerar att utsättas för påverkansförsök. Intervjuer med utövare tyder på att om man väl har gjort affärer med personer från kriminella miljöer, kommer man att omfattas av de normer som präglar

dessa miljöer. Sådana företagare drabbas exempelvis av ”böter” för påhittade eller verkliga oförrätter, eller av skadegörelse som syftar till att kunna sälja ”försäkringar” eller beskydd. Med andra ord ökar risken markant att drabbas av otillåten påverkan för de företagare som gör affärer eller har andra kontakter med kriminella.

I vissa fall får företagare kontaktytor mot kriminella miljöer även på andra sätt. Det rör sig om att anställda eller affärspartner ibland har sådana kontakter, vilket innebär att företagaren får indirekta, och ibland okända, ytor mot kriminella. I andra fall bedriver företagaren själv verksamhet i gråzonen mellan legalt och illegalt. Sannolikt av dessa skäl är branscher som är vanligt förekommande vid skattebrott även vanliga i anmälningarna om utpressning. Främst handlar det om byggverksamheter, restauranger och småbutiker.

Även seriösa företag drabbas

Företagare med verksamhet i gråzonen eller andra kontaktytor mot kriminella miljöer löper betydligt större risk att utsättas för utpressning än andra företagare. Det innebär dock inte att *alla* utsatta är ”oseriösa” eller mindre nogräknade. Som redan nämnts drabbas vissa företagare till följd av att de uppfattas ha pengar. Dessutom kan företagare som bedriver verksamhet helt enligt regelboken ha kunder, anställda eller delägare som vill komma undan betalningar eller få ”skadestånd”. Till detta kommer företagare som drabbas av otillåten påverkan av konkurrensskäl, där utövaren vill få dem att flytta eller förändra sitt utbud.

Företag med verksamhet eller tillstånd som utövaren har ett intresse av drabbas också av otillåten påverkan. Det finns exempel där ekobrottslingar utpressar företagare som förmedlar bolag, växlar pengar eller tillåter stora kontantuttag, för att få dem att bistå i brottsligheten. Dessa företagare går med andra ord in i brott, mer eller mindre frivilligt, som strategiskt viktiga medbrottslingar. I andra situationer har företagaren närmast blivit målvakt i sitt eget företag när dess tillstånd eller kreditmöjligheter utnyttjas av utövaren.

Inslaget av utövare som tillhandahåller tvivelaktiga försäkringar eller beskydd framstår som litet, men undersökningen visar att det förekommer. Enligt intervjuade utövare skapas dessa situationer genom hot eller skadegörelse mot en företagare. Företagaren krävs sedan på pengar för att problemen ska upphöra. Ibland drar utövarna som erbjuder beskydd i stället fördel av att andra redan utsatt en företagare för hot eller skadegörelse. Utövarna siktar helst in sig på företagare som bedriver en lönsam verksamhet i enlighet med alla regelverk. Lönsamheten tyder, enligt utövarna, på betalningsförmåga, och valet av seriösa företag framför företag i gråzo-

nen, är ett sätt att undvika dem som i större utsträckning antas ha egna kriminella kontakter.

Slutligen finns exempel där utövare riktar in sig på företagare på en specifik geografisk plats eller inom samma sociala krets. Utövarna kräver regelbundna betalningar eller tjänster.

Kunskap om utövaren central för riskbedömningar

Olika kategorier av utövare har skiftande kapacitet och motivation att vara uthålliga i sina påverkansförsök. Grundläggande skillnader finns mellan utövare inom respektive utanför kriminella miljöer.

Utövare från kriminella miljöer består i den här rapporten av yrkesmässiga individer, mindre etablerade utövare och territoriella utövare. De allra flesta delar normerna i kriminella miljöer, vilket bland annat går ut på att man inte använder våld mot oskyldiga. Det innebär att riskerna för våld är mycket små när det gäller anhöriga eller företagare som bedriver en korrekt redovisad och laglig verksamhet och inte har gjort något faktiskt fel i utövarnas ögon.

Kapaciteten hos utövare från kriminella miljöer upplevs ofta vara stor. Det gäller i synnerhet yrkesmässiga individer och andra aktörer som är etablerade och har goda kontakter med, eller kanske till och med ingår i, kriminella grupperingar. De har ett stort skrämsekäpital, det vill säga ett rykte om att kunna ta till våld. De har också för vana att använda subtila hot, sannolikt för att de uppfattas vara svårare att leda i bevis för myndigheterna. Ytterligare en förklaring är att direkta hot till slut måste sättas i verket om företagaren inte låter sig påverkas, annars förlorar utövaren status i sin omgivning. Med subtila hot är det enklare för utövaren att byta måltavla och ta sig ur situationen utan att tappa ansiktet. Detta sker ibland då kapaciteten ofta är större än viljan att fortsätta med otillåten påverkan mot svåra måltavlor.

De utövare från kriminella miljöer som saknar stort skrämsekäpital försöker kompensera genom att använda tydligare hot, visa vapen och kriminella symboler eller genom att hänvisa till kriminella kontakter. På så sätt "lånar" de andras skrämsekäpital för att kompensera för egna brister i kapaciteten.

Utövare som kan stå helt utanför kriminella miljöer är kunder, anställda, konkurrenter, delägare och ideologiskt drivna utövare. De sistnämnda har ett begränsat skrämsekäpital men kompenserar genom samordningsförmåga och tillgång till många personer som kan delta i påverkansförsöken. De är dessutom mycket motiverade att fullfölja, vilket tillsammans med antalet personer ger uthållighet. De använder dock sällan våld mot person, utan här finns en risk för systematiska trakasserier, hot och skadegörelse.

Utövarers kapacitet bestäms av om de finns i kriminella miljöer eller har kopplingar dit. Även om kunder och anställda inte behöver finnas i sådana miljöer, förekommer exempel i undersökningen där så är fallet. För de allra flesta utövare utanför kriminella miljöer visar resultatet att motivet är starkare än kapaciteten att verkställa hoten. Med andra ord rinner många fall av otillåten påverkan ut i sanden om företagaren förmår att stå emot utövaren.

Var en svår måltavla

På samma sätt som utövarna har ett varierande stort skrämsekäpital har företagare "motståndskapital". Större företag har egna säkerhetsorganisationer eller köper denna tjänst av ett annat företag. Oavsett lösning har de ett stort motståndskapital. I detta ligger att anmäla otillåten påverkan och rådgöra med Polisen. Hos små och medelstora företag kan motståndskapitalet vara mindre.

Av intervjuerna framgår att det är viktigt att direkt markera att man inte tänker gå utövaren till mötes. Det enklaste sättet att göra det på är att polisanmäla. Resultaten talar för att företagare som inte går med på kraven och direkt polisanmäler mår bättre än de som betalat utövaren.

Vid tydligt motstånd byter många utövare mål. Undantagen finns i situationer där utövaren känner sig kränkt, ser sig som en motståndare till företagaren eller dennes verksamhet, eller anser sig ha en reell fordran på företagaren. Här behövs ofta åtgärder från andra än företagaren, inte minst rättsväsendet, för att avvärja otillåten påverkan.

Skillnaden mellan otillåten påverkan och många av de brott företagare kan drabbas av är att det sällan finns en tydlig slutpunkt vid påverkansförsök. Det innebär att vissa företagare befunnit sig under hög stress under lång tid innan pressen minskar så att situationen kan bearbetas. Att polisanmäla blir ett sätt att skapa en sådan slutpunkt, även om intervjupersoner betonar att det inte är ett enkelt beslut att ta. Genom att bearbeta sin rädsla och ta hjälp av myndigheter, andra företagare och anhöriga avtar också många av de negativa konsekvenserna av otillåten påverkan.

Om man väl har betalat eller på andra sätt tillmötesgått utövaren ökar risken för våld och andra nya påverkansförsök. Därför är det viktigt att myndigheterna utreder otillåten påverkan och tillsammans med andra aktörer som företagarföreningar och branschorganisationer arbetar för att företagarna ökar sitt motståndskapital och blir svåra måltavlor.

Av grundläggande betydelse är också att inte bedriva sin verksamhet i gråzonen samt att betala sina fakturor. Tydliga avtal och kvitton på betalningar minskar risken för att drabbas, menar inte minst de yrkesmässiga individerna själva.

Dessa förslag utvecklas och fler förslag presenteras i rapportens

Utövare från kriminella miljöer:

- Yrkesmässiga individer
- Mindre kriminellt etablerade utövare
- Territoriella utövare

Utövare utanför kriminella miljöer:

- Kunder
- Anställda
- Konkurrenter
- Delägare
- Ideologiskt drivna utövare

avslutande kapitel. Förslagen sammanfattas där i modell 1.

Inledning

I företag byter pengar ägare, varor bjuds ut till försäljning och dyrbara inventarier används i verksamheten. Företag är i centrum för produktion och handel. Företag tillhandahåller också varor och tjänster, som är nödvändiga för en kriminell verksamhet eller på annat sätt är åtråvärda för kriminella aktörer.

Därför är det inte förvånande att aktörer inom organiserad brottslighet alltid intresserat sig för företag – givetvis som brottsobjekt, men också för att samarbeta och göra affärer med. Dessutom startar personer inom organiserad brottslighet egna företag, eller förvärvar andras.

Kopplingar mellan legal och illegal ekonomi

När företag och organiserad brottslighet möts, skapas starka kopplingar mellan legal och illegal ekonomi. Det är också en företeelse som åtskilliga förtroendevalda, myndighetspersoner och företrädare för näringslivet oroar sig för. Var gränsen går mellan legal och illegal ekonomi blir inte längre uppenbar.

I stället hopar sig frågorna. Tar kriminella över vit och legal affärsverksamhet? Handlar det om en kriminell infiltration av det legala samhället? Följer den illegala marknadens affärsvillkor och strategier med in i den legala? Innebär det en ökad risk för parasitär brottslighet som utpressning och beskyddarverksamhet? Invetas brottsvinster i legal affärsverksamhet?

Forskare både i Sverige och utomlands har också uppehållit sig vid sådana frågor om gränsen mellan den legala och illegala ekonomin (se exempelvis Kelly, Schatzberg och Chin 1994, Paoli 2003, van Duyne m.fl. 2003, van Duyne och Levi 2005, Brå 2005:11, Brå 2007:4, Brå 2006:6, Brå 2011:7). Professor Per Ole Johansen (1996:11) i Norge har beskrivit gråzonen mellan den legala och illegala ekonomin på följande sätt:

[Organiserad brottslighet] er noe mer enn lovbrytere som opererer i utkanten av samfunnet. Personer og grupper som

begår organiserte lovbrudd i vinnings hensikter er en del av samfunnslivet på sin måte, og møter andre grupper og personer, i noen tilfeller for å utnytte dem, i andre tilfeller for å samarbeide og kanskje selv å bli utnyttet. /.../ Jo lenger inn i gråsonen der illegale og legale forretninger møtes, jo mindre blir forskjellene mellom kriminelle og dem som utgir seg for å være ærlige.

Legal och illegal marknad möts

De ovan nämnda frågorna handlar i grunden om vad som händer med det legala affärlivet när kriminella aktörer dyker upp på arenan. Underförstått är att illegala verksamheter också förutsätter legala. Det är på en legal marknad som resursstarka kunder och pengar finns. Dessutom är legala strukturer viktiga för kriminella affärsverksamheter. I synnerhet ekonomisk brottslighet förutsätter legala företag, system för finansiella transaktioner och expertkunskap som upparbetas genom yrken i det legala samhället. De kriminella aktörerna behöver därför inte enbart komma ”utifrån”, utan kan utveckla sin kriminalitet ”inifrån” det legala affärlivet.

Denna rapport illustrerar vad som sker när kriminella marknader möter legala, i form av otillåten påverkan mot företagare. Med otillåten påverkan avses hot, trakasserier, våld, skadegörelse och korruption som sker i syfte att påverka den drabbade (Brå 2005:18, Brå 2008:8, Brå 2009:7, Brå 2009:13). I företagarnas fall handlar det ofta om att utövaren kräver pengar (Brå 2012:6). I den här situationen kommer den som utövar utpressning typiskt sett ”utifrån” och utpressning är en ren *affärsidé*.

Men företag kan även initiera utpressning, mot andra företagare eller mot kunder som är privatpersoner. En företagare kan befinna sig i en tvist med kunder och uppdragsgivare om betalning och villkor, och då använda utpressning som *tvistelösning*.

Av liknande skäl drabbas företagare av krav och hamnar i tvist med anställda och delägare. I vissa fall går tvisterna så långt att någon blir kränkt och använder utpressning som *bestraffning* av företagaren.

En delstudie i detta projekt har tidigare konstaterat att utpressning används för dessa tre syften – affärsidé, tvistelösning och bestraffning (Brå 2012:6). Detta har skapat en marknad för legala säkerhetsföretag respektive inkassotjänster. Säkerhetsföretagen erbjuder varierande tjänster, från att granska kandidater vid anställning, via säkerhetsrådgivning och utbildning, till rena skyddsåtgärder. I denna rapport skildras deras konkurrenter på den illegala marknaden, som erbjuder ”försäkringslösningar” och ”tar hand om problem”. Den legala marknadens inkassotjänster konkurrerar med illegal indrivning av skulder, som bryter mot inkassolagen och ibland även övergår i utpressning.

I vissa fall möts den legala och illegala marknaden redan i det enskilda företaget, då verksamheten är delvis oredovisad från beskattning, eller affärer sker med kriminella varor och tjänster. Sådan verksamhet i gråzonen gör att företagarna i utövarnas ögon har valt att ta plats på en illegal marknad. Detsamma gäller företagare som köper försäkringslösningar eller indrivning. Företagaren har valt att gå in i gråzonen och i utövarens ögon inte bara köpt indrivning, utan även accepterat det normsystem som präglar kriminella miljöer. Därför blir företagaren också sårbar för ”spelets regler” och kan själv bli utsatt för utpressning. Hur det ser ut förklaras mer utförligt i kapitlet Kapacitet och utövare, senare i rapporten.

Utpressning mot företag i Sverige

I Sverige finns få studier om utpressning och andra påverkansformer mot företagare. Det är en brist, i synnerhet då denna brottslighet kan snedvrída konkurrensen mellan företagare, öka kostnaderna för näringslivet och motverka nyetablering inom utsatta geografiska områden (Konrad och Skaperdas 1998, Dawid, Feichtinger och Novak 2002, Lavezzi 2008).

Det svala forskningsintresset förklaras delvis av att brott mot företag inte rönt lika stor uppmärksamhet som brott mot individer (jfr Hopkins 2002, Johnston m.fl. 1994, Korsell 2006). Det är även svårt att studera omfattningen av denna typ av brottslighet. När det gäller regelrätt beskyddarverksamhet är offerrollen otydlig, eftersom företagaren betalar och får någonting i gengäld. Det kan handla om att få skydd mot rån och annan kriminalitet eller att konkurrenter hindras från att etablera sig (Caneppele och Calderoni 2010, Lavezzi 2008). Det innebär att företagarna inte vill berätta om beskyddet. I likhet med korruption har båda parter ofta intresse av att hålla ”överenskommelsen” dold. Till detta kommer att företagare av rädsla för bestraffningar inte vill delta i studier.

Enligt de få studier som ändå finns har sex till åtta procent av de tillfrågade företagarna i Sverige blivit utsatta för utpressning eller försök till utpressning (RKP 2007:1, Företagarna 2009, 2010). Studierna bygger på enkäter till företagare, men rör olika långa tidsperioder (5 år som längst) och har inte besvarats av ett representativt urval av företag. Siffrorna är därför endast en illustration av att utpressning förekommer.

Anmälningstatistiken pekar på att en av fem polisanmälningar om utpressning år 2010 involverar företagare (Brå 2012:6, se även RKP 2012). Tre fjärdedelar av dessa fall rör företagare som är drabbade av utpressning. I resterande utövar företagarna utpressning.

En analys visar att i hälften av alla anmälningar som rör företag

framgår tecken på att kriminella grupperingar eller nätverk är inblandade i utpressningen (Brå 2012:6). Det kan vara ett resultat av att det förekommer handel med skulder där företagare säljer sina fordringar till kriminella grupperingar (Polismyndigheten i Västra Götaland 2006, Polismyndigheten i Skåne 2006, RKP 2007:1). Det finns även tecken på att indrivnings- och beskyddarverksamhet har ökat under 2000-talets första år.

Polisens sammanställningar visar att restaurangnäringen är mest utsatt, men företagare inom detaljhandeln, bilhandeln och byggsektorn drabbas också av utpressning (Polismyndigheten i Västra Götaland 2006, Polismyndigheten i Skåne 2006, RKP 2007:1, se även Åklagarmyndigheten 2010:7, Brå 2012:6). De tidigare studierna lyfter fram att företagare, som exempelvis fifflar med bokföringen eller använder svart arbetskraft, löper störst risk att drabbas. Rikskriminalpolisens studie (RKP 2007:1) pekar på att av de företagare som anmält utpressning åren 2000–2005 befann sig 30 procent i den svarta sektorn (definierat som kriminell verksamhet). Till detta kom 13 procent inom en grå sektor (inklusive ekonomisk brottslighet). En intervjuad polis i den här studien understryker dock att utövaren oftast är betydligt mer kriminellt belastad än den drabbade:

Jag upplever att i många av de här fallen är båda parter mer eller mindre kriminella. Ofta är den ena parten betydligt mer kriminell än den andra, framför allt så har den andra parten ... Alltså den hotutövande parten, ett ... Ett rejält våldskapital och det har inte den andra parten, mottagaren.

Vad säger forskningen?

En internationell utblick visar att forskningen främst har inriktats på utpressning som affärsidé. Förekomsten av sådan utpressning ses av många som *ett tecken på en svag stat* utan möjlighet att garantera ett visst mått av grundläggande trygghet (Mehlum, Moene och Torvik 2003, Lavezzi 2008, Konrad och Skaperdas 2005, Ohlemacher 2002, Schelling 1984, Alexeev, Janeba och Osborne 2003).

Avsaknaden av kontroll och tillit till staten skapar en marknad för kriminella grupperingar att genom utpressning kontrollera ett område och samtidigt få inkomster (Savona och Zanella 2010, Campana 2011, McLaughlin 1981, Schelling 1984, Daniele 2009, Lowther 1997, Lavezzi 2008). Södra Italien, delar av USA och Ryssland lyfts ofta fram som exempel på områden där detta förekommer (Skaperdas 1999, Ledeneva och Kurkchian 2000, Campos 2000, Bagelius 2003, Chin, Fagan och Kelly 1992, Kelly, Chin och Fagan 2000, Eksarkhopuolo 1998).

Dessa studier utgår från ett antagande om att organiserad brotts-

lighet har flera strukturella likheter med statliga byråkratier (jfr Cressey 1969). Det vill säga att det finns en tydlig hierarki och beslutsordning där medarbetare kan meritera sig för positioner med mer ansvar och status. I sådana system blir statlig territoriell kontroll och beskattning delvis ersatta av den makt som utövas av organiserad brottslighet. Samtidigt finns omfattande kritik mot bilden av organiserad brottslighet som fasta hierarkiska strukturer (Ryan och Rush 1997, Gottfredson och Hirschi 1990).

Forskning från flera länder, inklusive Sverige, visar att det som kallas organiserad brottslighet främst kännetecknas av förmågan att använda ett flexibelt nätverk av kontakter för att genomföra olika kriminella projekt (von Lampe 2009, Adler 1985, Desroches 2005, Reuter 1983, Reuter och Haaga 1989, Zaitch 2002, Campana 2011, Johansen 2005, Paoli 2003, Pearson och Hobbs 2001, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Det primära syftet är ekonomiskt. Organiserad brottslighet skulle därmed sakna både vilja och förmåga att konkurrera med staten och ägna sig åt kontroll och ”beskattning”.

För att utöva territoriell kontroll förutsätts dock inte en eller ett fåtal kriminella hierarkiska organisationer. Det är också möjligt med ett flertal grupperingar som kan ta kontroll över små områden, även om det sker i konkurrens. Förekomsten av sådana utövare, som riktar återkommande utpressningskrav mot flera företag, kan vara ett tecken på en försvagad stat. Tidigare forskning i Sverige antyder dock att utpressning är ett alternativ till brott som rån, snarare än kontroll av geografiska områden (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Alalehto 2009, Brå 2012).

Den internationella forskningen tar främst upp påverkan från kriminella grupperingar, i betydelsen nätverk som är inriktade på traditionell kriminalitet. Det handlar om häleri, narkotikabrott, utpressning och möjligen ekonomisk brottslighet. Det är också sådan kriminalitet som åsyftas när denna rapport behandlar utövare inom kriminella miljöer. I strikt mening befinner sig även ideologiskt drivna utövare inom kriminella miljöer, om än av ett annat slag. För denna typ av utövare används dock inte begreppet kriminella miljöer i denna rapport, för att inte röra ihop begreppen för mycket för läsaren. Att dessa två miljöer genom sin otillåtna påverkan mot företagare har en hel del gemensamt kommer dock att framgå av rapporten.

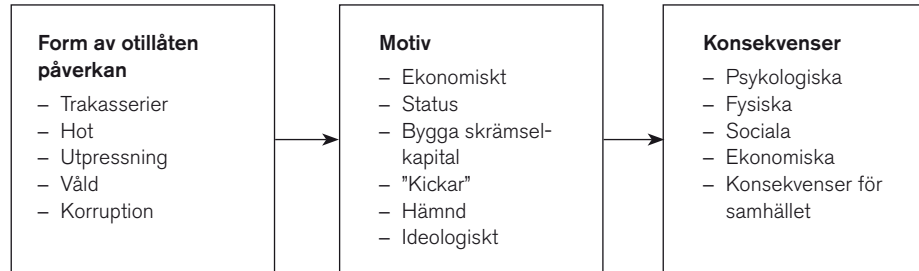
Syfte, frågeställningar och teori

Syftet med studien är att kartlägga otillåtna påverkan riktad mot företagare¹. Det handlar främst om utpressning, men även andra

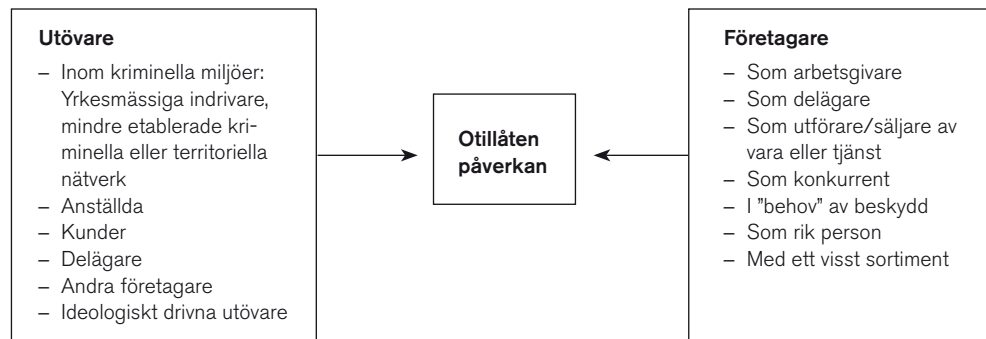
¹ Med företagare avses personer som driver enskild firma, aktiebolag, handelsbolag, kommanditbolag, enkla bolag och ekonomisk förening (www.skatteverket.se, företagsformer).

former av otillåten påverkan förekommer. Särskilt fokus riktas mot utpressning mot företagare från personer med koppling till kriminella grupperingar och nätverk.

Utifrån litteraturstudier och undersökningens resultat har en teori skapats om hur otillåten påverkan mot företagare går till. Påverkansförsöket börjar med att någon har ett motiv. Beroende på aktörens motiv och kapacitet att genomföra otillåten påverkan antar den en form, som utpressning eller trakasserier. Detta får också konsekvenser.

I nästa steg kommer aktörerna. Ena parten är en eller flera utövare, som kan initiera och utföra påverkansförsöket eller agera på uppdrag av en anstiftare. Den andra parten är en företagare. De möts i påverkansförsöket.

Mot bakgrund av denna enkla teori om hur otillåten påverkan går till ska studien besvara följande frågor:

1. Vilka olika former av otillåten påverkan drabbar företagare?
2. Vilka företagare drabbas av otillåten påverkan?
3. Vilka är utövarna och deras motiv och kapacitet?
4. Vilka konsekvenser får otillåten påverkan för företagare och samhället i stort?
5. Vilka förebyggande och brottsbekämpande förslag kan formuleras mot bakgrund av resultaten?

Disposition

I nästa kapitel presenteras undersökningens metoder och material. Det följs av resultaten i fyra kapitel; De drabbade, Kapacitet och utövare, Form av otillåten påverkan och Konsekvenser.

Rapportens avslutande två kapitel handlar om Slutsatser respektive förslag på förebyggande och motverkande åtgärder.

Metod och material

För att ge en så utförlig bild som möjligt av otillåten påverkan mot företagare baseras rapporten på en genomgång av tidigare forskning, polisanmälningar med tillhörande förundersökningar, intervjuer och seminarier.

Polisanmälningar och förundersökningar

För den tidigare rapporten *Utpressning i Sverige* (Brå 2012:6) analyserades hälften av samtliga anmälda utpressningsbrott år 2010. Det var 1 157 slumpmässigt utvalda anmälningar (se vidare Brå 2012:6). Av dessa anmälningar rörde 151 utpressning mot företag. Till detta kom 20 fall där företag hade utpressat privatpersoner, vanligen kunder eller anställda. Även om detta vid en första anblick är utanför studiens syfte, har dessa fall analyserats. Inte minst då företagare i några fall anlitat en yrkesmässig indrivare, utövare som också använder otillåten påverkan mot företagare.

Dessa 171 anmälningar har kompletterats med förundersökningar i de fall sådana inletts. I de allra flesta ärenden finns dock sparsmakat med handlingar, men det framgår åtminstone att förundersökning har inletts. I ytterligare en del ärenden finns förhör med målsäganden och i några fall även med den misstänkte utövaren.

Dessa förundersökningar har analyserats och kodats efter de kategorier som finns i resultatkapitlen.

För- och nackdelar med analys av förundersökningar

Även om vi har studerat ett slumpmässigt urval av utpressningsfall speglar dessa inte med nödvändighet den utpressning som faktiskt sker. Utpressning tillhör en kategori av brott där allvarlighetsgraden är av stor betydelse för om den drabbade polisanmäler eller inte (Brå 2008:23, Brå 2006:1). Det betyder att utpressning med inslag av direkta hot, våld och vapen sannolikt är överrepresenterade i anmälningarna (jfr Brå 2005:18, Brå 2009:7, Brå 2008:23).

Förmodligen gäller detsamma ärenden med utövare från kriminella grupperingar. Samtidigt förekommer det att personer låter bli att anmäla brott som begås av sådana utövare, av rädsla för repressalier (Brå 2008:8).

Ytterligare en aspekt är att företagare i en gråzon sannolikt är mindre benägna att anmäla brott. Detta nämns av flera av våra intervjupersoner, och en rapport från Rikskriminalpolisen pekar i samma riktning. När Rikskriminalpolisen analyserat anmälningar om utpressning åren 2000–2005 konstaterades att 57 procent av de drabbade företagarna bedrev ”vit” verksamhet, 30 procent ”svart” och 13 procent ”grå” (inklusive ekonomisk brottslighet) (RKP 2007:1, jfr även RKP 2012). De utpressningsfall som inte anmäldes, men där offret hade sökt kontakt med polisen för att få råd, hade ännu tydligare kopplingar till den svarta sektorn (RKP 2007:1).

Fördelen med förundersökningar och andra ärenden är att sanningshalten i informationen prövas och att data presenteras på ett enhetligt strukturerat sätt (jfr Paoli 2000, von Lampe 2003). En begränsning är att många polisanmälningar och förundersökningar i praktiken inte innehåller särskilt mycket information. Till detta kommer att de har sammanställts för polis och åklagares syften, inte för forskning. Därför behöver de kompletteras med intervjuer.

Intervjuer

Inom ramen för projektet har totalt 86 personer intervjuats enligt följande fördelning:

- 28 drabbade företagare
- 13 säkerhetsansvariga i privat sektor
- 23 myndighetspersoner samt stödpersoner i den ideella sektorn
- 22 utövare.

Intervjuerna var semistrukturerade och spelades in och transkriberades (Lofland m.fl. 2006, Trost 2001, Denscombe 1999, Martin 2000). De utdrag ur intervjuerna som redovisas i rapporten har anonymiserats och bearbetats till mer läsbar form.

När det står ”intervjupersoner” i texten, utan att detta preciseras närmare, har personer inom fler än två av de fyra kategorierna intervjupersoner varit inne på det aktuella resonemanget.

Intervjuer med företagare och säkerhetsansvariga

Inte minst för att få en bild av konsekvenserna av otillåten påverkan, har vi intervjuat företagare som själva drabbats. De flesta driver små eller medelstora företag (se definitioner i Skatteverket 2008:1). Några företagare hade också med sig en anhörig till intervjun. Dessa intervjuer har gett en inblick i vilka konsekvenser

påverkansförsöket fått för hela familjen, genom att den anhöriga och företagaren tillsammans resonerade kring händelsen. De anhöriga ville även berätta hur de upplevde situationen, som indirekt drabbade.

Till detta kommer intervjuer med säkerhetsansvariga. Det rör sig om säkerhetschefer eller motsvarande inom branschorganisationer, i större företag, koncerner och medarbetare anställda av säkerhetsföretag. Dessa har en övergripande bild av den hotbild som deras kunder/klienter har. Här är det oftast fråga om stora och medelstora företag.

Intervjuer med myndighetspersoner m.fl.

Intervjuer har också genomförts med poliser, åklagare, domare samt brottsofferstödare i den ideella sektorn. Poliserna har haft en rad olika funktioner, som förundersökningsledare, utredare, personsäkerhetshandläggare, analytiker och insatsansvarig. Poliserna kan även ge en bild av utövare som inte lagförs, vilket är särskilt viktigt när det gäller utpressning eftersom få fall leder till dom (jfr Mack 1972).

Ett problem är att myndighetspersoner kan ha ett intresse av att berätta om fall som framställer dem i god dager (Dorn, Murji och South 1992). Erfarenheten i denna undersökning är dock att de intervjuade myndighetspersonerna snarare lyfte fram misslyckade fall och svårigheter i utredningar av utpressning och hot. Skälet tycks vara att det hos initierade poliser finns en frustration över att det inte blir bättre utredningar och fler åtal.

Intervjuer med utövare

En annan stor grupp intervjupersoner är utövarna. Deras kunskap och erfarenhet av indrivning, beskyddarverksamhet och andra former av otillåten påverkan mot företagare har varit av stort värde för att komplettera bilden från övriga källor (jfr Matza 1969, Mithel och McCorkle 2001, Brå 2009:7, Pogrebin 2004, Brå 2011:7). Många utövare har själva erfarenhet av påverkansförsök mot företagare. Några saknar detta, men har i stället stor erfarenhet av indrivning och utpressning mot privatpersoner. Även dessa intervjuer har varit värdefulla för att få en mer nyanserad bild av otillåten påverkan.

Intervjupersonerna kontaktades via anstalter eller frivilligorganisationer för personer som lämnat kriminaliteten bakom sig. Frågorna inriktades särskilt mot hur utövare genomför otillåten påverkan, hur de väljer ut offer och vilka metoder de använder för att få igenom sina krav.

Intervjuerna genomfördes på anstalter och i frivilligorganisationers lokaler. Intervjuerna på anstalter genomfördes utan övervakning från Kriminalvårdens personal. Det var viktigt för att förmå intervjupersonen att tala så fritt som möjligt, men även för att

kunna garantera att informationen hanterades konfidentiellt (jfr även Copes och Vieraitis 2009). Eftersom intagna med högsta säkerhetsklass inte får ha oövervakade besök, kunde dessa inte intervjuas.

Forskningen har pekat på att intagna är personer som i något avseende ”misslyckats” med sin brottslighet (Simmons 1969, Polsky 1967, Copes och Vieraitis 2009). En sådan invändning bygger på ett antagande om att det finns en betydande andel ”framgångsrika” kriminella, som gör att intagna ger en skev bild av verkligheten. Det kan dock vara värt att notera att endast några enstaka utövare var lagförda för utpressning. Vi har därför intervjuat flera ”framgångsrika” utövare, även om de upptäckts och straffats för andra brott. Flera utövare berättade även i allmänna termer om brottslighet som de inte var lagförda för. Studier om organiserad brottslighet visar dessutom att många räknar med att vid något tillfälle bli upptäckta och lagförda för brott. Tid i fängelse tas med i kalkylen, det är dessutom en arena där man kan knyta nya kontakter (jfr Brå 2007:4, Brå 2007:7, Junninen 2006). Det man värnar om är att inte bli av med sina brottsvinster.

För- och nackdelar med intervjuer

En möjlig begränsning när man intervjuar utövare och företagare i gråzonen är att de kanske inte vill berätta om sina erfarenheter. Eftersom intervjuerna var frivilliga deltog dock enbart personer som ville berätta något. Genom att ställa frågor om olika tillvägagångssätt i stället för om personens egen brottslighet avdramatiserades ämnet. Det skapade ett öppet samtalsklimat, där personerna berättade om hur otillåten påverkan går till och varför de ägnar sig åt den.

Ett problem kan vara att de intervjuade är rädda för att informationen ska få negativa konsekvenser för dem, som straff (Jacobs och Wright 2006). Det är svårt att bedöma om en sådan rädsla påverkade intervjusituationen. För att motverka problemet informerades intervjupersonerna om Brås sekretessregler och garanterades konfidentialitet. I stort sett alla intervjupersoner gick med på att intervjuerna spelades in, vilket tyder på att denna rädsla inte varit överhängande.

Tidigare forskning visar att den information som kommer fram under en intervju inte påverkas nämnvärt av att utövaren sitter i fängelse. Skillnaden mellan aktiva och intagna kriminella har inte visat sig vara särskilt stor (Copes och Hochstetler 2010, Nee och Taylor 2000). Många utövarers kriminalitet och problem är också kända för en större personkrets och de har därför inte mycket att dölja (Copes och Hochstetler 2004). Intryck är snarare att utövare ger mer detaljerade berättelser än vad vi frågat efter (se även Berg 2001, Hagan och McCarthy 1997, Girschick, 1999). Krimi-

nellas vilja att delta i studier är dessutom väldokumenterad (Jacobs 1996, 1999, 2000, Shover 1985, 1996). Vad som ovan sagts är också Brås egna erfarenheter av tidigare projekt om organiserad brottslighet.

Eftersom vi intervjuade personer som avslutat sina kriminella karriärer har vi kunnat fånga upp även sådana personer som anser sig ha varit framgångsrika när de utpressat företagare. Det finns dock en risk för att den information som lämnats är antingen en överdrift eller en underdrift, beroende på hur personen velat framställa sig själv. Det är också tänkbart att de beskrivit sina brott som mer rationella än de egentligen var (jfr Jacobs och Wright 2006).

Det bör framhållas att problem med rationaliseringar inte enbart gäller för intervjuer med kriminella, utan är ett problem som intervjustudier dras med generellt (Shover 1971). Även drabbade företagare, myndighetspersoner och säkerhetsansvariga kan ha intressen av att framställa sin verksamhet i god dager. Därför har fokus i frågorna varit på *hur* otillåten påverkan går till och *varför* den ser ut som den gör (Katz 1988).

Genom att intervjua personer med olika perspektiv kan också uppgifter vägas mot varandra, vilket minimerar risken för att överdrifter från enskilda personer påverkar resultaten (jfr Steffensmeier och Ulmer 2005). De resultat och exempel som lyfts fram i rapporten är i någon mening typiska eller innehåller resonemang som förts fram av flera kategorier av intervjupersoner. Samtidigt har utövarna och företagarna kunnat belysa och förklara aspekter som myndighetspersoner endast nämnt eller som enbart skymtat fram i de förhållandevis tunna ärenden som analyserats.

Seminarier

Slutligen har tre seminarier hållits med myndighetspersoner och andra personer som kan komma i kontakt med utpressning. Det rör sig om poliser, åklagare, andra myndighetspersoner samt brottsoffersamordnare i den ideella sektorn och säkerhetsansvariga på branschorganisationer. Seminariedeltagarna är verksamma främst i Stockholm, Göteborg och Malmö, men också på några mindre orter.

Seminariedeltagarna har kompletterat den information som funnits i förundersökningarna med händelser som inte anmälts till Polisen. Vid sidan av att komplettera anmälningar och intervjuer fyller seminarierna också funktionen att validera preliminära resultat. På det avslutande seminariet har även förebyggande och bekämpande förslag diskuterats.

De drabbade

Resultat i fokus

- Utpressning är vanligare mot företag inom framför allt kontant-intensiva branscher eller sektorer där svartarbete förekommer. Restauranger, byggföretag och småbutiker förekommer oftast i förundersökningarna om utpressning.
- Företag som har kontaktytor mot kriminella miljöer löper en förhöjd risk att drabbas. Det kan vara direkta kontaktytor genom svarta affärer men också indirekta genom anställda eller affärs-kontakter som är inblandade i brottslighet.
- Påverkansförsöket riktas mot företagaren eller ibland mot anställda. Att det riktas mot anhöriga till dessa är mycket sällsynt.
- Det finns en förhöjd risk att drabbas när företag startas, säljs, eller går i konkurs. Förklaringen ligger i obetalda lån, fordringar och tvister om villkor. Till detta kommer tidpunkter när företaget uppfattas vara lönsamt eller när kapital samlas i bolaget.
- Företagare drabbas av otillåten påverkan till följd av tvister som rör deras roll som företagare, arbetsgivare eller delägare. I kölvattnet av konflikter förekommer även bestraffning i form av bötning.
- Påverkansförsök uppstår också som en ren affärsidé, främst i kriminella miljöer. I sådana fall riktas det mot företag på grund av konkurrens, deras sortiment, att de behöver beskydd eller hjälp att lösa ett problem – ett behov utövaren ibland skapar – och för att utövaren uppfattar att de har pengar.

I detta kapitel beskrivs de företagare som drabbas av otillåten påverkan. Inledningsvis presenteras generella resultat om dem. Bilden fördjupas sedan i två avsnitt. Det första tar upp företagare som drabbas av otillåten påverkan till följd av tvister, det andra de som utsätts systematiskt, som en ren affärsidé.

Generellt om de drabbade

Påverkansförsöket riktas framför allt mot företaget

Otillåten påverkan riktas ofta direkt mot företaget och dess verksamhet, och först i andra hand mot anställda. Även om påverkansförsöket framförs till en specifik person är måltavlan ofta företaget. Merparten av företagen i förundersökningarna om utpressning är små eller medelstora företag (jfr Skatteverket 2008:1). Det är i linje med tidigare studier som pekar på att de mindre företagen löper störst risk att utsättas för brott (Tilley och Hopkins 2008, Lavezzi 2008).

I nära 90 procent av förundersökningarna riktas utpressningen mot ägaren och rör, direkt eller indirekt, företagets tillgångar eller verksamhet. I övriga fall drabbas de av personliga och privata skäl, där det närmast är en tillfällighet att de är företagare.

Tabell 1. Företag som drabbad eller utövare enligt förundersökningarna (n=171). Antal och procent.

	Antal	Procent
Privatperson utövar utpressning mot företagare	107	63
Företagare utövar utpressning mot företagare ²	44	26
Företagare utövar utpressning mot privatperson	20	12
Totalt	171	101

Tabell 1 visar i hur stor utsträckning företag drabbas av och utövar utpressning, enligt förundersökningarna. Det vanligaste är att en privatperson utövar utpressning mot en företagare.

I en fjärdedel av fallen är båda parter företagare. Det handlar då framför allt om tvister om ägarskap (och betalning) mellan nuvarande eller tidigare delägare. Till detta kommer fall där företagare som köpt tjänster av varandra utövar utpressning, exempelvis i entreprenadkedjor.

Slutligen är den drabbade i några förundersökningar en privatperson, oftast en kund, i några fall en anställd, som anmäler att ett företag har utsatt dem för utpressning.

Vissa påverkansförsök mot företag har även drabbat kunder. Sådana situationer uppstår exempelvis när ideologiskt drivna utövare försöker hindra kunder från att besöka företaget. I vissa fall av skadegörelse, hot eller trakasserier har kunder blivit ombedda att lämna platsen eller störts så mycket av utövarna att de valt att göra det.

² Många akter är mycket tunna och innehåller inga förhör med den misstänkte utövaren. Där framgår inte alltid om tidigare ägare fortfarande är företagare, men då de tvistar i egenskap av att ha varit företagare har alla sådana fall placerats i denna kategori.

När anhöriga drabbas är det indirekt

Som redan konstaterats riktas otillåten påverkan vanligtvis direkt mot företagets ägare. I de fall utövaren inte får kontakt med ägaren riktas påverkansförsöket mot anställda, som är lättare att nå.

Det tillhör ovanligheterna att anhöriga blir föremål för påverkansförsök. När yrkesmässiga indrivare tar kontakt med anhöriga är det ofta för att hitta företagaren. Drabbade lyfter fram detta som mycket hotfullt. Utövare menar dock att deras främsta syfte med att ta kontakt med exempelvis sambon är att företagaren ska få frågor hemifrån om varför företagaren har kontakt med kriminella. Dessutom vill de skapa press från familjen på företagaren att betala. För utövarna är det dock en riskfylld strategi, då familjen lika gärna kan pressa företagaren att polisanmäla.

Till detta kommer att anhöriga nämns i hot eller att egendom som företagaren äger tillsammans med anhöriga skadas. En utövare förklarar sitt tillvägagångssätt:

Man bara spränger brevlådan eller någonting. Bara för att visa att ja, vi är här och vi finns. Vi vet mycket väl var du befinner dig, vi vet mycket väl var dina barn går i skolan. Sen skulle man aldrig göra någonting mot deras barn över huvud taget.

När anhöriga drabbas är det med andra ord främst indirekt. Påverkansförsöken går också ofta ut över privatlivet, och berör därigenom hela familjen, vilket utvecklas i kapitlet om konsekvenser.

Restauranger och byggföretag drabbas oftast

Tidigare studier visar att utpressning förekommer inom olika branscher och att både stora och små företag drabbas (Jankowski 1991, Gambetta 1988, Ohlemacher 2002, Gambetta och Reuter 1995, Brå 2012:6). Verksamheter som konstaterats löpa risk att drabbas av utpressning är butiksägare i stora städer, lantbrukare på Sicilien och stora företag i Italien, USA och Japan (Jankowski 1991, Gambetta 1988, Gambetta och Reuter 1995). I Sverige drabbas delvis andra verksamhetsområden.

I tabell 2 visas de berörda branscherna i de förundersökningar där företag är utsatta för utpressning. Tabellen visar att företag inom bygg- och restaurangbranscherna är mest utsatta. Att våra data kommer från förundersökningar, och alltså enbart speglar de brott som anmälts till Polisen, skulle kunna anses vara en svaghet i sammanhanget. De två berörda branscherna har dock lyfts fram även i tidigare undersökningar (Åklagarmyndigheten 2010:7, Polismyndigheten i Västra Götaland 2006, Polismyndigheten i Skåne 2006, RKP 2007:1, NUC 2010:1, Brå 2012:6, Ohlemacher 2002) och nämns dessutom av de allra flesta intervjupersonerna,

inom alla kategorier av intervjupersoner, i denna studie. En utövare ger sin förklaring till att andra branscher inte löper större risk att drabbas:

Det är lite svårare att gå in i något företag som kanske bara har någon liten fabrik eller sådär, för att det är så kompakt. Men i byggbranschen är du på så många olika ställen. Du anlitar många olika företag som underentreprenörer som ska jobba för dig och det är samma med krogbranschen. Jag menar, krögare hyr ut sin garderob till någon.

Det finns fler byggföretag än restauranger i Sverige. Därför är restauranger något överrepresenterade, i förhållande till byggsektorn, bland de företag som anmält utpressning (jfr www.scb.se, Företagsdatabasen, FDB). Överrepresentationen gäller också för butiker.

Tabell 2. Branschindelning av de företag som drabbats av utpressning enligt förundersökningarna (n=143). Antal och procent.³

Bransch	Antal	Procent
Bygg	33	23
Restaurang	32	22
Butik	20	15
Motorfordon (service och uthyrning)	8	6
Fastigheter/uthyrning av lokal	8	6
Import/export/partihandel	8	6
Vårdföretag/kliniker	7	5
Resor/nöje/event	6	4
Finans/juridik	5	3
Logistik/transport	5	3
Övriga branscher	5	3
Städ	4	3
IT	2	1
Totalt	143	100

Ytterligare förklaringar till att restauranger och byggföretag drabbas är kontaktytor mot kriminella miljöer, förekomst av svarta pengar inom branschen och att systemet med underentreprenörer gör att tvister och andra problem kan uppstå (jfr även Brå 2011:7, Brå 2012:6). På restauranger är det inte lika tydligt

³ Av de förundersökningar där företagare utsatts för utpressning framgår det inte vilken bransch de tillhör i åtta av fallen, och dessa har därför räknats bort i tabellen.

som på byggarbetsplatser vem som är underentreprenör. Intervjupersoner framhåller dock att det finns exempel på att garderober eller dörrar i praktiken sköts av andra aktörer än restaurangägaren.

Intervjupersoner betonar i övrigt kontantbranscher och småbutiker som vanliga offer. Förklaringen ligger i att utövarna ofta är ute efter kontanter och att butiker är lätta att besöka för att framföra betalningskrav. En utövare nämner två branscher han har kunskap om:

Jo, bud- och transportföretag. De var lätta att gå på för de kan inte ringa Polisen, eftersom de själva håller på med fuffens grejer. Jag kände till att de höll på med lite kriminalitet och därför var det lättare att gå dit och hämta pengar, till exempel 100 000–150 000 kronor.

Förundersökningar och intervjuer visar dock att företag inom alla branscher kan drabbas av påverkansförsök, vilket inte minst förklaras av att missnöjda anställda och kunder kan ligga bakom.

Som framgick av tabell 1 ovan förekommer det även att privatpersoner utsatts för påverkansförsök av företag. Byggbranschen är klart vanligast i dessa förundersökningar om utpressning (9 av dessa 20 fall). Det handlar om byggarbeten där privatpersonen inte vill betala, men där byggföretagaren själv eller via kriminella kontakter försöker få betalt.

Kontaktytor mot kriminella miljöer – en riskfaktor

I stort sett alla intervjupersoner nämner att risken att drabbas är större för de företagare som själva har genomfört svarta affärer av olika slag. Det kan handla om att de har anlitat svart arbetskraft, haft oredovisade intäkter eller köpt stöldgods, obeskattad alkohol eller tobak. Till detta kommer lån till verksamheten som tagits på en grå lånemarknad. En säkerhetsansvarig menar att företagaren kan ha:

anlitat bygghjälp som inte är enligt lagens alla regler, skatte-tekniska fiffel och liknande. Det kriminella gör är att de försöker att hitta sådana människor, som de kan utnyttja för att utpressa på det sättet. När man slirar på sådana saker, det är därför det är så oerhört viktigt som företagare att förstå vad man ger sig in i när man gör sådana dumheter. Det handlar kanske om några tusenlappar att tjäna genom att göra på det sättet, men i slutändan kan det kosta flera miljoner, kanske deras verksamhet och familj.

Även anställdas brottslighet eller koppling till kriminella grupperingar kan medföra en något ökad risk för arbetsgivare, då de in-

direkt får en beröringspunkt med kriminella. Exempel finns också på att ägaren utsätts på grund av egna ”privata” skulder till kriminella för narkotikaköp eller förluster på illegala spel.

Andra kontaktytor uppstår mer slumpmässigt. I synnerhet de intervjuade säkerhetsansvariga resonerar mycket kring sådana risker och vilket förhållningssätt företagare bör ha. Den vanligaste slumpmässiga kontaktytan bland företagen i undersökningen är kunder som ingår i kriminella miljöer. Bötningssituationer som uppstår i ”dörrarna” till restauranger är ett exempel. På samma sätt som en alltför konfrontativ stil kan öka risken att utsättas är det enligt en säkerhetsansvarig riskfyllt att vara för tillmötesgående:

Man visste kanske redan från början vad det var för gäng, men så har man försökt hålla sig väl. Det är ju det klassiska, att man försöker så långt det går i alla fall ... Om man känner att du inte har makt att bli av med dem, får du i alla fall se till att ha en bra relation till dem. Och det tror jag också är en risk. Att inte bara köpa, utan slå dig inte ens i slang med dem. Var inte trevlig. Risken för att du ska få stryk för att du är otrevlig är ganska liten, men däremot ... om du är väldigt trevlig över tid är risken mycket större att du råkar illa ut.

Andra exempel på slumpmässiga kontaktytor uppstår när grannföretag drabbas, till exempel angränsande restauranger och butiker runt ett torg. Liknande fall är när verksamheten är del av en leverantörskedja, där andra bolag i samma kedja betalar för beskydd från en och samma utövare (jfr Gambetta 1996).

Företagare inom vissa grupper löper en större risk att drabbas, menar såväl intervjupersoner som seminariedeltagare. Enligt några poliser behöver dessa företagare inte med nödvändighet definiera det som påverkansförsök. Skälet anges vara att det för dessa företagare inte behöver vara förvånande att en person inom deras grupp vill ha en del av omsättningen. Poliserna skildrar det närmast som ett informellt beskattningssystem, där exempelvis kriminella nätverk med koppling till Ryssland ”beskattar” företagare med ryska anknytningar (jfr RKP 2012). Även de företagare som ser dylika betalningskrav som utpressning kan vara mindre anmälningsbenägna då inte bara de själva, utan även familj och vänner, ingår i samma grupp. Att uteslutas ur gemenskapen kan därmed få stora sociala konsekvenser för företagaren. Dessutom har utövarna kännedom inte bara om företagarens familj i Sverige; kontrollen kan även omfatta familj i utlandet (RKP 2012). Drabbade företagare i den här studien bekräftar denna bild.

Vissa företagare har drabbats upprepade gånger av otillåten påverkan. Risken för upprepade utsatthet framstår som särskild stor om det finns tydliga kontaktytor mot utövaren (jfr Brå 2001:3,

Lab 2000). Beskyddarverksamhet är det kanske tydligaste exemplet, där företagaren mer eller mindre ofrivilligt har ingått ett slags avtal med utövaren.

Fyra risktidpunkter i företagets utveckling

På basis av förundersökningar och intervjuer har vi identifierat fyra tidpunkter i ett företags utveckling där risken att utsättas för otillåten påverkan är förhöjd. Den första tidpunkten är precis när företaget startas. Intervjupersoner lyfter fram svårigheterna att få lån för att etablera exempelvis restauranger. Det gör att vissa företagare lånar pengar av släktingar, av andra företagare eller av kriminella, mer eller mindre medvetna om riskerna som uppstår om återbetalning inte sker enligt plan (jfr Mayer 2010). När verksamheten inte blir så lönsam som planerat och lånen förfaller till betalning kan otillåten indrivning eller utpressning bli följden (jfr Kaplan och Matteis 1968).

Nästa tidpunkt är vid försäljning och överlåtelse av bolag. Även då kan det uppstå betalningsproblem eller oklarheter om villkor och ägandeandelar.

Den tredje tidpunkten är när verksamheten är lönsam och kapital samlas i bolaget. Risken kommer framför allt från förhållandevis kvalificerade utövare som kan tyda en årsredovisning. En förhöjd risk kan också uppstå när företaget får olika former av tillstånd som utövaren vill använda till sin egen verksamhet, som alkoholtillstånd.

Slutligen finns en förhöjd risk när bolag har försatts i konkurs. Vissa aktörer vill bli ”prioriterade fordringsägare” och tar därför till utpressning. En säkerhetsansvarig inom byggbranschen berättar om sina erfarenheter:

Jag hade en diskussion med någon snickare som hade egna firmor om vad de skulle göra om de fick obetalda skulder. Då menade man på, resonemanget var då ... Om jag gör ett stort jobb någonstans under ett par månader och de är skyldiga mig ett par hundra tusen eller rätt mycket pengar, och de inte betalar, får de en skuld och jag måste få in den. För då är det ju min överlevnad det handlar om, man har familj, hus och alltihopa. Då måste du få in den. Sen ser du att företaget du kräver av kanske har gått i konkurs, eller det är någonting som gör att de har svårt att betala.

Twistelösning

Resultaten visar att företagare utsätts för otillåten påverkan i rollen som arbetsgivare, som ägare eller för att de sålt en vara eller tjänst. I samtliga fall är det från utövarens perspektiv en tvist eller konflikt som har övergått i påverkansförsök.

Som arbetsgivare

Företagaren blir utpressad av en nuvarande eller tidigare anställd i 16 procent av förundersökningarna (27 fall). Skälet anges – i de få fall Polisen har kallat den anställde till förhör – vara ett missnöje med lön eller andra anställningsvillkor. I vissa ärenden finns tydliga tecken på att svarta löner har utbetalats. Mycket talar för att det inte skett i den omfattning som var överenskommet, vilket i vissa fall får de anställda att ta till otillåten påverkan. Exempel finns även på vita löneutbetalningar och ersättningar som den anställde menar är mindre än avtalat. En säkerhetsansvarig varnar för att vissa företagare polisanmäler utpressning för att flytta fokus från att denne inte betalat ut de överenskomna lönerna.

Det finns också förundersökningar som tyder på att den anställde ställer orimliga krav på sin arbetsgivare. Till detta kommer exempel från intervjupersoner på att anställda har stora personliga problem som går ut över kollegor och arbetsgivare. En företagare som utsatts för hot och omfattande skadegörelse ger sin bild av att ha haft en anställd med bland annat narkotikaproblem:

Jag trodde att han var lite ... Att han hade lite problem som alla andra normala människor har. Alltså, ibland tar man flaskan och super ner sig, nästa dag är allt glömt. Men det visade sig att han kombinerade sprit med [narkotiskt preparat]. Så det ledde till hans psykiska utbrott. Ett par gånger kom han riktigt onykter till jobbet. Killarna ringde mig och sa att han inte ens kunde stå på benen.

Som delägare

Utövaren är delägare eller tidigare ägare till företaget i 13 procent av förundersökningarna (22 fall). Det illustrerar hur tvister kring ägarskap kan övergå i otillåten påverkan. Grunden för påverkan är ofta att företaget inte är så lönsamt som utövaren räknat med och att han eller hon därför vill ha mer pengar. En säkerhetsansvarig berättar:

En ganska ung kille jobbade på ett företag som han tidigare hade varit delägare i, med en annan som var kriminell eller i alla fall ute i gråzonen. Numera var killen inte delägare i företaget, men han jobbade där. Företaget hade sålts till

kriminella med löfte om guld och gröna skogar, och det var framför allt på grund av den här killen, som var både duktig och fick in nya kunder. Det tyckte de inte att han hade lyckats med. Så då krävde de honom på pengar.

I andra fall känner sig tidigare ägare missnöjda och vill ha mer betalt. Antingen för att den nuvarande ägaren har missat avtalade betalningar eller för att de vill ha mer pengar än ursprungligen överenskommet.

Företagare som utpressas på grund av ägarskap bedriver i vissa fall sin verksamhet enligt konstens alla regler. Exempel finns dock på att bolag överlåts för en vit summa, men att det samtidigt finns en muntlig överenskommelse om ytterligare svarta pengar, ofta som delbetalningar. Om de inte betalas kan det föranleda otillåten påverkan. En drabbad företagare berättar om den bransch han var verksam inom:

[Krögare med svarta pengar] har ju inte så lätt att få hjälp. Eller de känner inte att de kan få det, särskilt om de inte har rent mjöl i påsen själv. Blir det då tvister om omsättningstal och vinstmöjligheter och den här affären inte var så bra som du lovade ... Har man inga riktiga papper på sitt köp slutar man ju att betala. Då blir den ena motparten förbannad och kontaktar någon. Det blir hotbild av det och det växer till en enda söppa. Det är klart att i den världen vill man inte gå till Polisen. Så jag förstår att inte alla går till Polisen, och det gör man ju för att man har ... Man kan inte argumentera i alla sammanhang.

Som säljare av varor eller tjänster

En vanlig grund för utpressning mot företagare är tvister om betalning, som rör 35 procent av förundersökningarna (60 fall). Varan eller tjänsten är betald helt vitt, delvis svart eller helt svart. I undersökningen finns exempel på kunder (både privatpersoner och företag) som på goda grunder är missnöjda, men också på kunder som har orimliga förväntningar på möjligheterna att omförhandla pris eller andra villkor. I andra fall har utövare försökt påverka företagets annonsering, eller innehållet i annan kommunikation från företaget, för att de ångra sin egen medverkan i den.

Otillåten påverkan, som har sin grund i de varor och tjänster företaget tillhandahåller, kan drabba företag av alla storlekar och branscher, även om byggbranschen är mest förekommande i förundersökningarna. I de största företagen är den som mottar påverkansförsöket ofta ”första linjens personal”, med en säkerhetsansvarigs ord. Det handlar om receptionister, telefonister, assistenter på ekonomiavdelningen eller säljare. Med andra ord ”väljs” offret i dessa fall ofta slumpmässigt – det är den som råkar finnas på plats

i företagets lokaler eller som får telefonsamtalet från utövaren.

Några intervjupersoner lyfter fram att vissa kunder satt i system att strunta i att betala sina fakturor (jfr Levi 2008). Det verkar vara särskilt vanligt bland dem som ofta försätter bolag i konkurs. Där blir det fråga om bedrägerier – utövaren köper det som går innan kreditmöjligheterna är uttömda. En utövare som varit verksam inom byggbranschen berättar hur svårt det kan vara för företagare att få betalt:

Han har jobbat för en större firma och får inte betalt; när det ska betalas kommer de med argumenten ”du har inte gjort rätt jobb, du har inte gjort det”. Men i själva verket har de ju gjort det, men de vill inte betala. Jag menar, det är ju många som sätter i system att ta in den skutten där och den där – men vi skiter i att betala. Jag menar, jag vet till och med en ganska nära vän till mig ... Eller han är inte vän längre, men han var min vän. Till och med han håller på så och bara skiter i fakturorna, skiter i att betala.

När en företagare inte får betalt för sina tjänster kan betalningsproblemen fortplantas och företagarens egna fakturor bli obetalda. Intervjuerna visar att följden i vissa fall blir indrivningsförsök i flera led, där samma företagare kan bli både offer och utövare, genom att anlita en egen utövare.

Den som anlitar en indrivare löper risk att själv drabbas. Om utövaren inte får betalt av ”kunden” är ett sätt att inte förlora ansiktet att gå på sin uppdragsgivare i stället. En utövare berättar:

Om jag blir anlita av en person, har han då inga pengar, utan det visar sig att ... Jag kanske gör en extrakoll på den här personen bara för att vara säker, så visar det sig att han har inga pengar. Det finns inga pengar. Då får han, uppdragsgivaren, betala mig. De pengarna jag skulle ha haft får han ta från egen ficka, för vi har ju kommit överens. Det är typ som ett kontrakt man har, att för det här ska jag ha 50 000. Visar det sig att han har ljugit för mig och det finns inga pengar, då får han ju betala mig. Då får jag gå till honom och driva in pengarna i stället.

Affärsidé

Vissa utövare använder utpressning och andra påverkansformer som en ren affärsidé. Företagare drabbas i egenskap av konkurrenter, för att de anses vara i ”behov” av beskydd, för att de antas ha pengar eller för att de säljer en specifik vara eller tjänst.

Som konkurrent

Några intervjupersoner känner till fall där företag som försöker etablera sig i ett område drabbas av påverkansförsök eftersom en annan företagare vill undvika konkurrens. De drabbade företagen är ofta butiker eller restauranger. En utövare förklarar:

Det kan vara så att du har en affär i centrum. Så öppnar en annan kille bredvid. Eller vill öppna, och du är ju redan där, du är etablerad i det här centrumet. Så säger du ”hörru, nu får du fan gå och snacka med honom”. Då får man göra det, det finns alla möjliga ... Man får avblåsa den här affären, eller komma till en kompromiss. Hur ska vi göra, du får inte ha de här produkterna, du får inte köra samma variant som vi gör. Du får hålla dig till en annan ... Gör de inte det, blir det problem.

Det är en förhållandevis liten grupp företag i undersökningen som drabbas av otillåten påverkan av konkurrensskäl. Men intervjupersoner i samtliga fyra kategorier känner till sådana fall. Det är säkerligen svårt för drabbade företagare och utredande myndigheter att identifiera denna grund till påverkansförsök. I vissa ärenden har det dock varit uppenbart att skälet varit att undanröja konkurrens, eftersom företagaren blivit ombedd att sälja andra produkter. Detta för att inte komma in på exakt samma marknad som det företag utövaren representerar. Till detta kommer exempel där en konkurrent vill komma över den drabbade företagarens fördelaktiga lokaler.

I ”behov” av beskydd

Vissa intervjuade företagare har drabbats av påverkansförsök och sedan fått erbjudanden om problemlösning eller beskydd från andra utövare. Exempel finns också där utövare säljer beskydd mot problem de själva skapat. Särskilt företag inom restaurangbranschen lyfts i intervjuerna fram som drabbade av dessa ”försäkringslösningar”. Det förekommer dock företag inom en mängd olika branscher – allt från butiker och bilverkstäder till fastighetsägare – bland dem som har fått erbjudanden.

För dem som börjat betala för beskydd finns en risk för ökad utsatthet. De som betalat under flera månader och sedan vill sluta drabbas ibland av nya hot, något som beskrivs närmare i kapitlet om påverkansformer. Flera intervjupersoner lyfter fram att företagare med beskydd också kan vara nödgade att få fram svarta pengar till betalningarna. Med andra ord kan företagarens egen brottslighet öka, eller i vissa fall till och med inledas, för att betala utövaren. I vissa fall rör det sig om stora summor för företaget. En säkerhetsansvarig ger sin syn:

Men när de är drabbade av en sådan typ av ”försäkringslösning” som är tämligen dyr och inte avdragsgill, måste man också ha ett pengaflöde för att kunna ha den försäkringslösningen.

Som rik person

I synnerhet utövare och säkerhetsansvariga lyfter fram att vissa drabbas av påverkansförsök, oftast utpressning och hot, för att utövaren anser att företagaren har resurser att dela med sig av. När företagsledare i stora bolag drabbas, hör de oftast till denna kategori. Merparten av de säkerhetsansvariga nämner att de listor som medier ibland publicerar över rika personer blir ett problem för deras klienter. I ett par förundersökningar och intervjuer nämns fall där utövaren haft sådana listor, men utövare själva lyfter snarare fram företag som de haft en kontaktyta mot.

Det rör sig främst om små eller medelstora företag som uppfattas gå bra på grund av synliga renoveringar eller investeringar i bolaget och dess lokaler. Till detta kommer fall där företagare gärna vill visa upp hur framgångsrika de är genom egendom och pengar. Några utövare lyfter särskilt fram dyra bilar och en i övrigt synlig konsumtion som något de tittar efter. Ett par menar att de blir lite provocerade av sådan framgång och vill ha del av den. Det gäller i synnerhet om ”guldkanten” byggts upp genom svarta affärer. En säkerhetsansvarig berättar om hur utövare kommer i kontakt med sådana företagare:

Jag tycker Stureplan är ett guldexempel, där framgångsrika förmögna möter grovt kriminella. För båda vill synas på jet-setställen. Där kan det mycket väl finnas sådana saker, för många av de grovt kriminella är ju fantastiska, grandiosa människor att umgås med. Fram till att det går åt skogen. Men trevliga, artiga och ... grandiosa är ett ganska bra uttryck. Nästan en diagnos höll jag på att säga, men ... Det är ju intressant, att man befinner sig på samma arena. Det är en del av vårt uppdrag, när vi jobbar med våra kunder. Att uppmärksamma, ni är på samma arena som grovt kriminella. Var försiktig. Du har samma attribut, de åker i den där Porschen. Du har de där flashiga kläderna, du strör dig med ganska gott om pengar. Det är bara att den ena har gått på Handels och den andra har du aldrig sett förut. Same same, but different.

Samtidigt betonar framför allt de drabbade företagarna själva, men också myndighetspersoner, att utövare ofta överskattar företagets tillgångar. En företagare är inne på att de mindre etablerade utövare som utsatte honom för hot och utpressning knappast var civilekonomer och att de inte kan tolka information om företagets

ekonomi. Omsättning är inte samma sak som vinst. Ett illustrativt citat kommer från en polis:

Ibland har man märkt en sådan orealistisk syn på hur lukrativt ett företag är. Som jag sa, gamla delägare kommer tillbaka och tror att de har del i vinsten trots att de har dragit sig ur. Även de här privata skulderna som drabbar företaget på grund av spelmissbruk. Men så visar det sig, många av de här krogarna går ju på knäna. Det är liksom inte värt någonting det de vill ta över. Men de lever i föreställningen att bara för att du har en krog eller bar är det jättelukrativt. Det är väldigt få fall där det har visat sig vara en guldgruva.

Med ett visst sortiment eller inriktning

De företagare som utsätts för otillåten påverkan på grund av sitt sortiment eller sin inriktning, kan delas in i två underkategorier: de som tillhandahåller en vara eller tjänst som utövaren vill komma över och de som bedriver i utövarens ögon förkastlig verksamhet. Det senare exemplet handlar framför allt om körsnärer, pälsbutiker, klädbutiker, företag som använder djurförsök och företag som säljer animaliska produkter. Gemensamt är att de utsätts för påverkansförsök av djurrättsaktivister. En säkerhetsansvarig berättar:

Initialt pälshandel, men sedan har det glidit över till att bli egentligen all handel och hantering av djur och animaliska produkter. Ner till ost. Det har glidit iväg så att man har aktioner mot ostbutiker. Jag tycker att det är ett intressant exempel eftersom det för oss ”normala” människor om jag får säga så, låter väldigt märkligt. Vi kan alla förstå att man angriper en minkfarm om man tror att det är felaktig djurhållning, eller en grisuppfödare om man tror att de far illa – det finns en logik i det. Men just militanta angrepp mot en liten butik som säljer ost, det är ganska långt ifrån vår normala uppfattning om hur det ska fungera.

Företag med verksamhet som utövaren vill komma åt finns inom andra branscher än de som djurrättsaktivister intresserar sig för. Ett i detta sammanhang vanligt exempel är företag som genomför finansiella transaktioner (växlingskontor, banker, factoringföretag) eller förmedlar bolag som kan användas i ekonomisk brottslighet. I förundersökningarna finns en handfull exempel där företagare som tidigare tillhandahållit kontanter till svarta löneutbetalningar och förmedlat underliga bolagsaffärer åt kriminella vill avbryta samarbetet. Det har resulterat i utpressning. I andra fall har utövare tagit kontroll över företaget och använt det för egna syften. Enstaka intervjupersoner nämner också att anställda på banker har

utsatts för påtryckningar för att lämna ut sådan information som utövare sedan använder för att kartlägga företagare.

Dessutom menar några poliser och säkerhetsansvariga att personer i kriminella miljöer kan ha ett intresse av att ta över ett företag för att bli arbetsgivare. Det handlar om att få ett bolag som kan anställa vänner inom samma miljö. En säkerhetsansvarig menar att de både har ett behov av att komma in på arbetsmarknaden genom en mer eller mindre riktig anställning och en sysselsättning för stunden. I andra fall kan det möjligen handla om rena pappersprodukter för att de ”anställda” (eller deras arbetsgivare) ska få möjlighet att ansöka om vissa bidrag (jfr Brå 2011:7, ISF 2011:12).

Ytterligare exempel rör företag inom grossisthandel eller större butiker, där utövare använder otillåten påverkan för att få anställda att stjäla varor från arbetsgivaren. Slutligen förekommer det ibland att utövare påverkar anställda i kontantverksamheter till att medverka till rån, exempelvis genom att lämna ut information om när det är lite personal och mycket kontanter på plats. Utövaren har ofta en hållhake på den anställde, i andra fall handlar det om vänskapskorruption.

Kapacitet och utövare

Resultat i fokus

- Utövare med ett stort skrämselkapital behöver sällan visa upp sina andra kapaciteter.
- Personer som saknar skrämselkapital låtsas ibland ha det, genom att visa upp vapen eller hänvisa till kriminella kontakter och erfarenheter. Detta är ofta ett tecken på att det saknas reell kapacitet.
- Yrkesmässiga individer initierar sällan påverkansförsök, utan utför dem på uppdrag av andra. Dessa utövare kännetecknas av att de inte uppfattar sin verksamhet som klandervärd, då de driver in – i deras mening – verkliga skulder.
- Mindre etablerade utövare är vanligtvis inte lika nogräknade som yrkesmässiga individer med vilken typ av skulder de driver in. Att vinna status och kickar är viktiga motiv för dem, vid sidan av att få in pengar.
- En ovanlig kategori utövare är personer inom territoriella nätverk. Inom ett avgränsat geografiskt område, t.ex. en eller ett par gator, har de enligt poliser monopol på traditionell brottslighet. Nätverken hålls ihop av sociala band, exempelvis baserade på släktskap.
- Det finns även utövare utanför kriminella miljöer. Det handlar främst om kunder, anställda och delägare. Anställda och delägare har generellt högre kapacitet till påverkansförsök, eftersom de har kunskap om verksamheten och kan ha hållhakar på ägaren. Exempel finns även i undersökningen på hur en företagare påverkar en annan för att bli av med konkurrens. Ibland tar dessa utövare hjälp av personer från kriminella miljöer för att öka sin kapacitet till otillåten påverkan.
- Slutligen finns ett inslag av ideologiskt drivna utövare, ofta djurrättsaktivister. De saknar koppling till kriminella miljöer, men har med ideologiska argument förmåga att rekrytera och organisera utövare över stora geografiska områden.

I det här kapitlet beskrivs inledningsvis tre former av kapacitet. Sedan följer ett avsnitt om utövarna, med särskilt fokus på de utövare som finns i kriminella miljöer. Dessutom analyseras de normer som råder i en sådan miljö.

Kapacitet

De tre formerna av kapacitet är: skrämselkapital, kriminellt kapital och ekonomiskt kapital (jfr Brå 2009:7).

Skrämselkapital

Aktörer inom organiserad brottslighet upplevs av många ha en hög kapacitet att begå brott och att förverkliga hot om våld. Genom våldsbrott och umgänge med ”farliga” personer bygger individen upp ett rykte om sig att vara farlig (jfr Sundevall 2011). Med andra ord börjar kriminella att tidigt bygga sitt skrämselkapital (Wierup 2007).

Den kriminelle investerar i sitt kapital genom att utföra indrivning och utpressning, eftersom det är brott med starka symbolvärden. Utövarens skrämselkapital stärks när den drabbade inte vågar stå emot. På så sätt devalveras den drabbades eget ”motståndskapital” (jfr Forkby och Liljeholm Hansson 2011). En polis skildrar processen på följande sätt:

Ofta är de stora eller tillhör en organisation som gör att folk är rädda för dem. Man känner till dem och vet vad det är för några. Det så kallade [skrämselkapitalet] som alla bygger upp i början genom att vara elaka och dumma mot alla, så att alla är rädda för dem.

Skrämselkapitalet blir ett kvitto på utövarens makt (jfr Lukes 1974). I en första dimension handlar det om att få företagarna att agera på ett visst sätt, vanligen att infria utpressningskraven. I nästa dimension används utövarens makt till att stoppa dem från att polisanmäla. I den tredje dimensionen har utövaren fått makt över företagarens ”tanke”, genom att företagaren inte inser sina verkliga intressen, dvs. att sluta betala och försöka ta sig ur situationen.

En utövare beskriver hur status och rykte i den kriminella miljön, det vi kallar skrämselkapital, gör brottsliga affärer ”smidigare” (se även Desroches 2005, Forkby och Liljeholm Hansson 2011):

Det var bara att ringa ett samtal, de hörde min röst eller jag råkade visa upp mig, jag hade aldrig problem att få betalt.

Ett betydande skrämselkapital sänker utövarens ”marginalkostnader”; utövarna får igenom sina krav med relativt liten ansträng-

ning. Personer med lågt skrämselkapital lägger ner mer tid på påverkansförsöket och använder mer direkta hot och våld (se följande kapitel). Det ökar dessutom risken för att den drabbade polisanmäler.

En förklaring till att det uppstått en marknad för handel med skulder är de låga marginalkostnader som utövare med stort skrämselkapital har. De klarar helt enkelt av att hantera flera uppdrag samtidigt eftersom varje indrivning kräver mindre ansträngning.

Det omvända gäller för ideologiskt drivna utövare. De saknar intresse av ekonomisk vinning och kraftsamlar sina resurser på en eller ett par företagare i taget för att nå sitt mål, exempelvis en ”pälsfri” stadsdel. Deras skrämselkapital ligger i uthållighet och långsiktighet, att kunna fokusera resurserna på en eller ett fåtal företagare i taget.

Utövare påtalar vikten av att inte misslyckas när de i otillåten påverkan anspelar på sitt skrämselkapital, eftersom det riskerar att sänka kapitalets värde och deras egen status. En utövare beskriver:

Det blir ett rykte man måste leva upp till. För misslyckas man gång på gång liksom ... då är man ju inte trovärdig, då är man inte attraktiv på marknaden [...] Misslyckas man gång på gång, då blir man en fjant till slut. ”Den där är värdelös, han kan ingenting”. Då blir man uppäten. Man tappar förtroendet, eller folk tappar förtroende för en. Man sjunker i rang, det är en statusfråga, det är en rangordning hela tiden. Till slut tappar folk respekten för en, man blir själv utsatt för det man utsatt andra människor för ... man blir blåst och lurad på grejer. Man tappar sambörigheten med folk.

Skrämselkapitalet kan beskrivas som förmågan att förmå andra att tro att utövaren är farlig. Förmågan byggs upp genom att utövaren tränar sig på att hota och förfinar sina tekniker efter offrets reaktioner (jfr Goffman 1959). Eftersom livet som kriminell kan vara farligt är det, som citatet ovan visar, av stor betydelse att upprätthålla detta kapital.

Vissa etablerade grupperingar har byggt upp ett stort skrämselkapital som också omfattar deras medlemmar. Grupperingens symboler blir ett ”kvitto” på kapitalets värde. Det finns däremot tecken i undersökningen på att medlemmarna helst inte visar upp detta kvitto när de driver in pengar (jfr RKP 2009:1). En utövare berättar:

Det har hänt att man använder grupperingens namn när man hotar, det har det gjort absolut. Men man måste samtidigt ha tillåtelse också. Jag kan ju inte komma och driva in

en skuld åt en person och så vet inte mitt gäng om det. Och säger jag deras namn ska de ha hälften rakt av vad jag tjänar. Eller kanske till och med allting för att jag utnyttjar deras namn. Jag måste ha tillåtelse. Om man gör en indrivning åt [grupperingen], då har man [grupperingens symboler] på sig eller bara en tröja så att det syns att jag tillhör det här. Men då ska man vara väldigt osäker på att få in pengarna. Kommer man med ett gängemblem blir de ännu räddare, för det är så pass grova kriminella som är med där. Folk blir ju rädda, och det är lite det som är meningen.

Det förekommer att utövare med ett stort skrämselfkapital ”hyr ut” det till personer som saknar eller har ett lågt eget kapital. Det finns även exempel på utövare som olovligen ”lånar” skrämselfkapital. Dessa personer saknar många gånger kapacitet att själva utföra otillåten påverkan (jfr Hadley 2006, se även Smith och Varese 2001). Grupperingarna värnar dock om sitt dåliga rykte. Den som lånar utan att informera och betala bestraffas med en ”hyra”, ofta i kombination med våld (jfr Brå 2008:8, Brå 2012:6).

Kriminellt kapital

Med kriminellt kapital menas information, kunskap, vanor, förebilder, nätverk och resurser som är av stor betydelse i den kriminella världen (Steffensmeier och Ulmer 2005, Hagan och McCarthy 1997, Roxell 2007, Uggen och Thompson 2003). Den som är kriminell ska också omsätta dessa kunskaper i praktiken (Åkerström 1985, Steffensmeier 1986). Kriminellt kapital som enligt intervjuade utövare är viktigt för otillåten påverkan kan delas in i fyra kategorier: kunskap om påverkansmetoder, information om den drabbade, kontakter och tillgång till vapen.

Kunskap om påverkansmetoder

Utövarens kunskapsnivå och förmåga att ta tillvara situationer för påverkansförsök avgör var, hur och vem som drabbas (Lilly, Cullen och Ball 2007 kap. 3, Cloward 1959, Cullen 1984, jfr Wilcox, Land och Hunt 2003). En polis beskriver sina erfarenheter av hur de utövare agerar som själva söker tillfällen till påverkan:

Det kan handla om tjafs på en krog och sen ... I vanliga fall hade man varit lite osams med varandra och varit lite grimiga, och så hade man nöjt sig med det. Men här letar de bara efter en anledning till att få driva in pengar. För det är deras lön, normala lön [...] De söker en händelse. De letar verkligen efter problem för att kunna få pengar.

Intervjuade utövare nämner en rad liknande exempel. Vid sidan av att leta efter händelser att utnyttja för påverkansförsök menar

utövare att de behöver ha kunskap om hur de ska agera för att få som de vill. Det handlar om att påverka utan att företagaren polis-anmäler eller håller sig undan. Utövare betonar att de lärde sig genom sin kriminalitet och umgänge med andra, mer erfarna, brottslingar (jfr Åkerström 1985, Steffensmeier och Ulmer 2005, Morselli, Tremblay och McGarthy 2006).

Intervjuer med utövare som är etablerade i kriminella miljöer och drabbade företagare vittnar dock om att den som ägnar sig åt systematisk indrivning behöver förhållandevis stor kunskap om hur de ska gå tillväga. Samtidigt betonar poliser att långt ifrån alla utövare är specialiserade. Det stöds av förundersökningar som visar att utpressning ofta utförs på ett sätt som vittnar om en låg kunskapsnivå hos utövaren.

Information om den drabbade

Utifrån egna intressen söker kriminella efter tillfällen att begå brott, eller i detta fall otillåten påverkan mot företagare (jfr Gould 1968, Åkerström 1985, Steffensmeier och Ulmer 2005). Det innebär att utövaren behöver information om och kontakt med företagare (se även Brå 2009:7, Brå 2008:8).

Tidigare forskning konstaterar att företag generellt löper stor risk att drabbas av brott om de är belägna i stadsmiljö, har sena öppettider och kommer i kontakt med många berusade ungdomar (jfr Brå 2011:14, Hopkins 2002, Cohen och Felson 1979). Vid otillåten påverkan ser kontaktpunkterna och ”informationsinsamlingen” lite annorlunda ut. En utövare berättar om hur han fick information om företagare:

Man kan sitta ute på krogen eller en restaurang och höra folk prata ... Man fångar upp information, ”han bor där och där”, ”han har skulder där och där”, ”han är skyldig honom pengar och han gjorde det”.

Tidigare studier visar att kriminella utbyter information på restauranger och nattklubbar (Brå 2007:4, Larsson 2009, Skinnari och Korsell 2006, van Duyne m.fl. 2003, Björk 2009). Vissa restauranger fungerar som naturliga mötesplatser för kriminella. Flera intervjupersoner beskriver också att en del utövare är verksamma i eller har kontakter inom byggbranschen (jfr Brå 2011:7, Brå 2007:27, Brå 2012:6). De kan därför i sitt arbete få information som kan användas för påverkansförsök. Ytterligare informationskanaler får utövare genom att vara kunder eller känna anställda hos vissa företagare (jfr McLaughlin 1981). En säkerhetsansvarig ger sin syn:

Ett vanligt hot är att man har någon skuld till någon, ofta en spelskuld – där brukar man inte knussa så mycket. Där säger man helt enkelt att du får välja. Antingen tar jag knäskälarna eller så fixar du fram pengarna och vi har ett för-

slag. Du har, eller du vet när ni har stora summor i butiken, ring oss då. När det inte har varit någon värdehämtning och sådär. Då hamnar man i ett läge där man tvingas mer eller mindre att [hjälpa till att] begå det här rånet.

Vissa utövare använder även informationen för att skapa tillfällen för otillåten påverkan. Många företagare beskriver att de kontaktats av kriminella som fått information om att företaget drabbats av ett påverkansförsök. Dessa ”konsulter” söker själva efter arbete baserat på information som cirkulerar i deras umgängeskrets.

Utövare vittnar om att information om företagaren är viktig, inte minst för att välja påverkansmetod och försöka bedöma sannolikheten att företagaren polisanmäler eller kontaktar andra kriminella. Ett misslyckat påverkansförsök riskerar som sagt att sänka värdet på utövarens skrämselkapital.

Det är viktigt att understryka att utövarnas intresse av och kapacitet att samla information varierar. Vissa söker aktivt information på egen hand eller med hjälp av andra. Andra råkar på uppgifter. Ofta är det slumpen som avgör om information som kommit över i andra syften i ett senare skede blir användbar för otillåten påverkan. Brott i allmänhet är sällan särskilt planerade (Felson 2002, Gottfredson och Hirschi 1990).

Kontakter

Kontakter med andra kriminella betonas som viktiga för egen brottslighet (Shaw och McKay 1942, Sutherland 1939, Warr 1996, Roxell 2007). Dessa kontakter gör att fler personer kan involveras i påverkansförsöken. Utövare beskriver att de sällan genomför utpressning eller indrivning ensamma, utan i regel medverkar två till tre personer (jfr även RKP 2007:1, Brå 2012:6). Flera intervjupersoner understryker dock att kontakterna ofta är färre och mindre upparbetade än utövaren vill låta påskina. Inte minst erfarna poliser har haft ärenden där hoten om kontakter visat sig vara tomma ord eller väldigt överdrivna.

Några utövare beskriver dock hur de har haft kontakt med ”mentorer”, som visat hur otillåten påverkan lämpligen genomförs. Mentorers roll för kriminella har även beskrivits i tidigare forskning (jfr Morselli, Tremblay och McGarthy 2006, Laub och Sampson 2003).

Utövare lyfter också fram vikten av att ha kontakt med personer som kan förmedla ”jobb”. En utövare beskriver hur uppdrag kan förmedlas inom grupperingar:

De som ville göra jobbet gjorde jobbet. Där är det inte heller så att ”du ska göra det och du ska göra det”, för det är också olagligt. Du kan inte tvinga någon att göra något. Utan det är en förfrågan: ”vem kan ta detta?”. Jo det kan jag göra, och så gör man det.

Personer som står utanför grupperingar får uppdrag genom andra kontaktytor. En utövare som brukade agera ensam hade sådana i restaurangbranschen och bland ”nöjda” kunder. Utövare som agerar ensamma drar i vissa fall nytta av kontakter med personer med stort skrämselkapital. En utövare beskriver det på följande sätt:

Jag var en sån där ensamvarg; jag ville inte bli inblandad i något. Jag visste många som sysslade med sånt [indrivning], bland annat [nätverk med koppling till f.d. Jugoslavien] och ibland sålde jag mina jobb till dem, sånt jag inte ville ha ... Jag såg att det där blir svårt och man måste använda våld. Om han är en typisk bedragare som har gjort blåsningar till höger och vänster, så forskar man runt. Kan det bli så att han inte fattar innan han får lite smäll på käften, om jag säger så ... Vissa fattar inte förrän de verkligen blir hårt körda. De var vissa från [nätverk med koppling till f.d. Jugoslavien] som jag kände mycket väl [som tog över]. Jag sa att vi delar, ni får 25 och jag får 25. Sen tog de över det. Jag ville inte ta risken att Polisen satte igång och jagade mig.

Utövare som tillhör grupperingar har andra möjligheter att vara uthålliga i sina påverkansförsök. Det ställer dock krav på samverkan mellan medlemmarna, något som inte alltid fungerar. En polis berättar:

Vi har ibland sett hur utpressning har börjat. Man har börjat ana utpressning, men sen har gärningsmännen ... Någon har blivit gripen, de har haft interna problem, de har hållit på och grålat med varandra. Då kan det glömmas bort litegrann eller läggas åt sidan. Men så fort det är lugn och ro igen kommer de ihåg det. Ungefär som att de har en kassabok, ”kom ihåg att han är skyldig 100 000”. Ett halvår senare är det dags igen.

Om påverkansförsöket inte skulle gå som planerat kan utövaren få stöd av andra kriminella. Den medlem som driver in pengar tar dock en risk, då han kan få stå till svars för de andra medlemmarna om något skulle gå snett (jfr Grundvall 2005). Utövaren har aldrig fullständig kontroll över hur den drabbade kommer att agera.

Vapen

För många ingår tillgång till vapen i den kriminella livsstilen (Politie 2005, Brå 2007:4, Brå 2012). Vapen förknippas även med organiserad brottslighet. När någon från en gruppering genomför ett påverkansförsök antar den drabbade därför att utövaren har tillgång till vapen, liksom förmåga och motivation att använda dem.

Många utövare lyfter dock fram att de sällan tar med sig vapen

när de framför hot. I någon mån kan man säga att vapen fyller störst funktion för personer i början av sin kriminella karriär, när de ännu saknar skrämsekapital.

Ekonomiskt kapital

Inom den kriminella världen tillskrivs ekonomisk kapacitet stor betydelse. Utövare försöker skapa en bild av att ha stor ekonomisk kapacitet, främst genom synlig konsumtion och kontanter (Hall, Winlow och Ancrum 2008, jfr Goffman 1959). Att visa upp de rätta attributen som märkeskläder och smycken anses av vissa vara avgörande för att vinna status hos andra kriminella (Åkerström 1985, Forkby och Liljeholm Hansson 2011, Hall, Winlow och Ancrum 2008).

Förutom den symboliska rollen fyller pengar även en instrumentell funktion. En utövare som är stadd vid kassa är mer uthållig. Det handlar dels om att själv kunna lägga mer resurser på påverkansförsöket, dels om att kunna avlöna andra för att göra det. I det ligger även kapacitet till kartläggning av företagaren.

Utpressning och indrivning begås dock främst av personer i behov av pengar. Det handlar både om personer som är i början av sin kriminella karriär och om etablerade kriminella som återkommer till utpressning i händelse av penningbrist (RKP 2012).

Utövare

I förundersökningarna finns utövaren i kriminella miljöer i sex fall av tio (se tabell 3). Dit räknas yrkesmässiga indrivare, mindre etablerade kriminella utövare och territoriella nätverk. Övriga delas in i missnöjda kunder, anställda/tidigare anställda, företagare och ideologiskt drivna utövare.

Tabell 3. Typ av utövare i förundersökningarna om utpressning (n=162). Antal och procent.

Utövare	Antal	Procent
Utövare i kriminella miljöer	95	59
Övriga utövare	67	41
Totalt	162⁴	100

⁴ Av de 171 förundersökningarna saknade nio information om utövare. Därför har 162 använts som bas i tabellen. Bortfallet är dock lägre än i den föregående rapporten (Brå 2012:6), vilket förklarar att andelen utövare från kriminella miljöer är något högre här.

Resultaten i tabell 3 talar för att de drabbade i högre grad vänder sig till Polisen när utövaren upplevs eller utger sig för att vara kriminell. Rimligen uppstår betydligt fler tvister och problem som övergår i utpressning från kunder, anställda och delägare som saknar kopplingar till sådana miljöer. Förundersökningarna visar att den som utför utpressning främst är en mindre etablerad kriminell utövare eller en yrkesmässig indrivare (tabell 4). Det är dock ovanligt att dessa utövare initierar utpressning, de får det i stället som uppdrag.

Resultaten tyder på att uppdragsgivarna framför allt är företagare eller missnöjda kunder. Denna bild bekräftas av samtliga kategorier av intervjupersoner. Tidigare anställda utför ofta utpressningen själva.

Tabell 4. Utövare uppdelat på vem som initierar och utför utpressning enligt förundersökningarna (n=162). Procent.

Utövare	Initierar (%)	Utför (%)
Mindre etablerade kriminella utövare	7	36
Yrkesmässig indrivare	0	22
Företagare	44	15
Missnöjd kund	31	14
Anställd/tidigare anställd	16	11
Territoriella nätverk	0	1
Ideologiskt drivna utövare	1	1
Totalt	99	100

Utövare inom kriminella miljöer och deras normsystem

Yrkesmässiga indrivare, mindre etablerade utövare och territoriella nätverk verkar inom kriminella miljöer. Eftersom de rör sig i samma miljö delar de vissa erfarenheter och vanor. De delar normsystem där överträdelser bestraffas med böter, ett normsystem som ibland även omfattar företagare. En utövare förklarar:

I den kriminella världen är det lätt att få en skuld. Det räcker med att säga fel sak så: ja, nu bötlägger jag dig med 100 000. Va? För vadå? Ja, men du gjorde det och det. Jaha, men jag har ju inte gjort något fel. Ja, men nu är det bara så. Vad ska man göra då? Då är det bara att fixa fram pengarna, annars händer det något riktigt illa.

Förekomsten av ett normsystem kopplat till sanktioner gör att kriminella miljöer inte är helt oförutsägbara, och den som vill verka

där måste lära sig normerna (jfr Cottino 2009, Zaitch 2002, Weerman 2003, Gambetta 1996). Underförstått i citatet ovan är också att den med störst skrämsekapital har makt att bötfälla personer med mindre kapital. Intervjuerna med utövare visar att de har en tydlig bild av hur hierarkierna ser ut i kriminella miljöer, där vissa personer och grupperingar har större makt än andra, något som främst baseras på skrämsekapitalet. Några utövare berättar om fall där mindre etablerade utövare inte förstått hierarkin och försökt bötfälla personer med större skrämsekapital, utan att få betalt.

Polisen kommer inte i kontakt med särskilt många företagare som bötfällts för en oförrätt (RKP 2007:1). Det kan tyda på att sådana företagare har internaliserat normen; man pratar inte med myndigheterna. Den som gör det bestraffas, vilket alla utövare berättar om. En utövare förklarar:

Jag drev in nästan 100 000 av en kille som hade golat på mig och jag tyckte att han var skyldig mig det. Han betalade mig. Att gola är nästan det grövsta man kan göra i den världen och han fick välja mellan att få på huvudet så länge han lever eller betala.

Tidigare forskning från flera länder, däribland Sverige, visar att tillit är av stor betydelse för kriminella (Cottino 1999, von Lampe och Johansen 2004, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Stefensmeier och Ulmer 2005, Åkerström 1985, Desroches 2005, Roxell 2007). Behovet av tillit kan delvis förklaras av att tvister, bedrägerier och svek inom den kriminella världen inte kan redas ut av domstol (McCarthy, Hagan och Cohen 1998). Dessutom har kriminella mycket att förlora på svek från andra kriminella; det kan exempelvis leda till fängelsestraff eller till förlust av pengar, rykte och skrämsekapital. Man litar på personer som ”inte ser något, hör något eller vet något” (Shaw 1966). En utövare berättar:

If you can't do the time you don't do the crime. Det är ju så att man säger ingenting och man vet ingenting, det är huvudregeln. Det spelar ingen roll hur många brott du har begått, du är aldrig skyldig. Det ska vara blanka papper [man vägrar att delta i polisens utredning], annars har du inget i den här världen att göra.

Den som avtjänat ett fängelsestraff utan att samarbeta med myndigheterna vinner anseende och respekt inom kriminella miljöer. En utövare berättar hur han ”helt plötsligt umgicks med personer som jag bara kunnat drömma om”.

Trots mycket tal om lojalitet har forskning noterat att kriminella i praktiken ofta bryter lojalitetspakter (van Duyne m.fl. 2003, Gambetta 1996, Brå 2012, jfr Brå 2008:8, Gottfredson och Hirs-

chi 1990, Thrasher 1927). Även om tillit och lojalitet betonas av utövare är den med andra ord inte alltid så mycket värd. Brusten lojalitet kan dock bli en inkomstkälla. En utövare ger ett exempel:

En grabb jag känner gick med i en av de större kriminella organisationerna och han hade väl inte psyket att vara med. Han gick med för att han tyckte att det var lite häftigt, han är rätt odriftig. Det dröjde i alla fall inte länge innan de såg att han var ett lämpligt offer och såg till att en annan kriminell gruppering bötfällde honom. Sen fick han en skuld på närmare 100 000 för att han ville gå ur grupperingen.

Centrala begrepp för personer i kriminella miljöer är respekt och heder (jfr Brå 2012:6). Just heder har visat sig vara viktigt för grupperingar som traditionellt förknippas med maffian (Cottino 2009, Cantanzaro 1985, se även Davis 1977). Heder och respekt upprätthålls ofta genom våld. Den som visar bristande respekt, genom att exempelvis låta bli att ställa upp, genom att lämna en gruppering eller på annat sätt kränka någon, bestraffas (jfr Brå 2012:6). Kostnaden för att någon visat bristande respekt fördelas i vissa fall på personer i dennes närhet (jfr Cottino 2009, se även avsnitt om territoriella nätverk nedan).

När företagare inkluderas av normsystemet

Vid indrivning av skulder använder utövare olika tekniker för att rättfärdiga sitt beteende⁵. En utövare förklarar:

Jag kan tycka att om en Svensson har lyckats tjäna en massa pengar hederligt finns det ingenting som säger att jag har rätt till de pengarna. Det är många som tycker tvärtom på den punkten, att om man är rik har man försäkringar och så vidare ... Och det rättfärdigar att man kan ta från de rika. Men jag tycker att om man själv gjort något fel och inte blandat in Polisen eller själv inte följer samhällets normer får du betala på det sätt som finns. Så mitt tänk skiljer sig stort från själva gängkulturens. Där försörjer man sig på det på ett annat sätt.

Som citatet illustrerar anser vissa att rika personer inte drabbas eftersom de har försäkringar. Påverkansförsöket ses förvisso som olagligt, men inte omoraliskt. Utövaren menar även att drabbade personer som är kriminella får skylla sig själva eftersom de valt att acceptera kriminella normer. För företagarens del kan det handla om att bedriva verksamhet i gråzonen eller göra direkta affärer

⁵ Sådana "neutraliseringstekniker" har beskrivits av Sykes och Matza (1957) (se även Coleman 2001). Dessa tekniker förklarar hur kriminella undviker att handla i enlighet med accepterade normer, som att inte stjäla, trots att de samtidigt försvarar dessa normer. Det finns fem tekniker: förnekande av ansvar, förnekande av skada, förnekande av offer, förnekande av dem som fördömer och högre lojaliteter.

med kriminella. Utövaren bedömer då att risken för en polisanmälan är liten. En polis beskriver ett exempel som gäller ett åkeri:

I vissa fall har man haft någon form av kriminellt upp-lägg där ena parten backat ur [...] Man kanske har tänkt smuggla narkotika. Men av en eller annan anledning har man backat ur, eftersom man anser att det är för riskabelt eller någonting sådant. Då vill den andra parten ha betalt för att man anser att de har lidit skada på grund av att den här backade ur [...] Det vill de ju inte så gärna berätta för oss ... Då använder man också ganska grovt våld i samband med de här hoten. Man hotar med grova saker och man gör en hel del grovt våld mot de här målsägande.

Efter denna generella diskussion om utövare i kriminella miljöer följer en beskrivning av dem, i de tre kategorierna yrkesmässiga indrivare, mindre etablerade kriminella utövare och territoriella nätverk.

Yrkesmässiga indrivare

Yrkesmässiga indrivare utförde utpressning i 22 procent av förundersökningarna. Dessa indrivare kännetecknas av ett stort skrämselkapital, vilket de har – eller tillskrivs – genom att tillhöra eller ha kontakter med etablerade kriminella grupperingar eller nätverk. Det kan handla om mc-miljön, vad Polisen kategoriserar som etniska grupperingar eller andra etablerade kriminella nätverk.

Indrivning som affärsidé

Yrkesmässiga indrivare har som affärsidé att köpa upp skulder (Polismyndigheten i Skåne 2006, Polismyndigheten i Västra Götaland 2006). Polisen bedömer att hälften av de utpressningsfall som de kommer i kontakt med rör verkliga skulder (RKP 2007:1). Intervjuer och förundersökningar i den här studien ger en likartad bild. Det handlar exempelvis om lån, leverantörsskulder, större narkotika- eller spelskulder. Låneskulder uppstår ofta genom att lån tagits till ockerräntor (jfr Kaplan och Matteis 1968, McLaughlin 1981, Mayer 2010).

Intervjuer med utövare och poliser visar att yrkesmässiga indrivare är måna om att få papper eller andra bevis på att det finns en skuld (se rutan nedan med ett exempel från en förundersökning). Poliser beskriver också hur de vid husrannsakan hittat sådana handlingar.

Två män med kriminella symboler besöker företagaren hemma. Den ene mannen tittar i sina papper och frågar om det stämmer att fö- ▷

▷ retagaren heter X. Företagaren svarar ja. Mannen visar då ett beslut från tingsrätten och säger att företagaren och hans kompanjon har en skuld som måste betalas. Trots förlikning i domstol ansåg en kund att de var skyldiga en stor summa pengar. Företagaren säger att han trodde att allt redan var utagerat. Mannen säger då att de vill träffa hans kompanjon.

Kompanjonen bekräftar företagarens berättelse: denna historia var redan utredd i domstol. En av männen säger "ni ringer inte [kunden] eller tar någon kontakt, och ingen annan heller för den delen. Ni får några dagar på er att fundera".

Det är ett vanligt villkor att uppdragsgivaren inte tillåts ha kontakt med den som indrivningen riktas mot. Alla kontakter ska skötas av indrivaren.

Yrkesmässiga indrivares drivkraft är främst ekonomisk. Indrivningar ger dem ett tillfälle att dra nytta av sitt skrämselkapital. Dessutom beskriver flera utövare den "kick" det ger att driva in pengar utan att behöva använda särskilt mycket hot eller våld (Katz 1988).

Yrkesmässiga indrivare menar att de egentligen inte gör något moraliskt klandervärt, även om det är olagligt (jfr "neutraliseringstekniker" i Sykes och Matza 1957). Flera intervjuade utövare understryker att de gör uppdragsgivaren en tjänst som myndigheterna av någon orsak inte kan utföra. Några framhåller även att de tog "rimliga" räntor och lyckades med sina uppdrag.

Det finns en marknad för yrkesmässiga indrivare

Skulder som uppstår när företagare hanterar illegala varor eller tjänster kan inte regleras genom legala kanaler. Behovet av att få tillbaka det som uppdragsgivaren anser sig ha förlorat kan vara stort, i synnerhet om företaget står och faller med att få betalt. Hot och våld ses av vissa uppdragsgivare som ett alternativ (Black 1983, Black 1998, Brå 2007:4). En säkerhetsansvarig beskriver ett samtal med en företagare i byggbranschen:

Du måste ha pengar för du måste överleva. Han sa att i stället för att hamna i en rättslig tvist som tar hur lång tid som helst lämnar jag skulden till någon av mina kriminella kompisar eller någon annan. För alla känner alltid någon där och de har rätt stark förankring i branschen.

Utövare bekräftar att deras "kunder" vänt sig till dem av de skäl som intervjupersonen beskriver. Att företagare kommer i kontakt med personer som vill driva in skulder på uppdrag bekräftas även av intervjuer med drabbade företagare. En krögare berättar:

Jag blev lurad i en affär, jag och en till. Vi åkte hem till killen och vi var inte hotfulla på något sätt. Men vi ville ändå

... vi tänkte så här att vi ville visa honom att han måste göra rätt för sig. Ja, men han hade blåst oss helt enkelt så han var helt ointresserad av det. Då åkte vi och träffade en kontakt via den som jag var med. Han talade om att det här kan jag driva in åt er, men då måste ni visa att det verkligen är så. För annars gör vi det inte, och det måste ni bevisa innan vi tar på oss det. Sen kan vi snacka om dealen, om vad vi ska ha och vad ni ska ha av den totala summan.

Med detta sagt behöver dessa indrivare inte alls vara lika samvetsgranna som riktiga inkassobolag. Det finns flera exempel på att yrkesmässiga indrivare drivit in skulder som är ett resultat av uppdragsgivarens eget undermåliga arbete. Flera poliser beskriver att de kommit i kontakt med sådana fall. Exemplet i rutan är hämtat från en förundersökning.

Målsägandes företag fick till uppdrag av huvudentreprenören att färdigställa ett byggnadsarbete. Därför anlätades ett tredje bolag för att ansvara för gjutarbeten. När arbetet var klart godkändes det inte vid en inspektion eftersom det var felaktigt utfört. Huvudentreprenören höll därför inne med betalningen, vilket resulterade i att målsägandes företag gick i konkurs. Samma dag som konkursen blev officiell framfördes betalningskrav från företrädare för det tredje bolaget till målsägande. Utövaren framförde inte direkta hot, utan underströk "bara" vikten av att betala. Målsägande visste att utövarna tillhörde en kriminell gruppering. Målsägande polisanmälde händelsen när utövarna sagt att de var på väg till honom för att "lösa problemet".

Kontakter centrala för yrkesmässiga indrivare

Möjligheten att tjäna pengar på indrivningar beror på indrivarens rykte och de tillfällen som därmed ges till uppdrag. Genom att utövaren arbetar som exempelvis byggentreprenör eller dörrvakt på nattklubb skapas kontaktytor med uppdragsgivare. Intervjuer med utövare visar att indrivning av verkliga skulder har hög status i kriminella miljöer. Att driva in pengar under "kontrollerade former" förknippas med hög självkontroll, något som värderas högt bland etablerade kriminella (jfr Wästerfors 2007, Åkerström 1985, Steffensmeier och Ulmer 2005). Ryktet i kombination med hög självkontroll är avgörande för att få uppdrag.

Det är även centralt att enbart hantera verkliga skulder. Indrivning av påhittade skulder, som kriminella kallar "fulskulder", förknippas med mindre etablerade kriminella utövare. Sådana indrivningar definieras av yrkesmässiga indrivare som en mindre moralisk handling än indrivning av "verkliga" skulder. Denna uppfattning understryks ytterligare av att yrkesmässiga indrivare

bötfäller personer som försöker få dem att driva in påhittade skulder, under förespeglning att dessa är verkliga.

Att träffa avtal med yrkesmässiga indrivare

Som vid köp av de flesta tjänster ingår parterna ett "kontrakt" vid indrivning. Villkoren för betalning är av central betydelse. En tumregel är att uppdragsgivaren får tillbaka halva skulden, och den andra hälften plus eventuell ränta tillfaller indrivaren. Det finns dock exempel på att uppdragsgivaren har ett bättre avtal och får tillbaka hela skulden. Indrivarens "lön" är i dessa fall räntan. En utövare förklarar:

Folk letar efter folk som inte har gjort rätt för sig. Där kan jag tjäna lite pengar. Jag köper den här skulden och betalar det killen ska ha. Sen lägger man på 100 procent. Så om den där killen är skyldig honom som jag betalade 10 000, blir den där killens skuld som jag har köpt 20 000 [...] På grund av att du inte har betalat eller gjort rätt för dig har skulden stigit till 20 000 och jag har köpt den.

I rent ekonomiska termer tjänar indrivaren på att lägga på så mycket ränta som det bara är möjligt. Utan tvivel är det så att yrkesmässiga indrivare lägger räntor på skulden, men det handlar vanligen om räntesatser jämförbara med bankernas. Det finns dock exempel på ockerräntor, i synnerhet när betalningsfrister löpt ut. Vissa yrkesmässiga indrivare har också bildat legala inkassobolag, men där de i praktiken anspelar på sitt och grupperingens symboler och skrämselkapital (jfr RKP 2012).

Förklaringen till att ockerräntor är förhållandevis ovanliga bland yrkesmässiga indrivare är att de vill framstå som seriösa och därmed distansera sig från mindre etablerade kriminella utövare. En yrkesmässig indrivare beskriver att det är omotiverat att:

krama ur ännu mer, för de pengarna kommer han kanske aldrig ens att ha och då har du tvingat honom till att antingen ta ett skott i benet eller gå till Polisen.

En utövare beskriver att det förekommer att uppdragsgivare och indrivare kommer överens om hur mycket våld indrivaren ska ta till för att nå målet med uppdraget:

Har det gått rätt till, är det den skuld det står, äger han företaget, då kan man ju också fråga, hur långt tycker du att jag ska gå för att få in skulden? Ja, säger de att "gå så långt det behövs", då vet vi att behövs det väldigt långt, då gör vi det.

Mindre etablerade kriminella utövare

Den vanligaste utövaren i förundersökningarna hör till denna ka-

tegori (utför i 36 procent av utpressningsfallen). Dessa skiljer sig från de yrkesmässiga individerna genom att de är mindre etablerade i kriminella miljöer. De återfinns ofta i samma kretsar: kriminella gäng eller nätverk i vid bemärkelse, men kan också agera utanför grupperingar.

Visserligen drivs dessa utövare av att tjäna pengar på otillåten påverkan, men deras främsta motiv är vanligen den status och respekt som följer av påverkansförsök. På detta sätt bygger de upp sitt skrämsekapital, som är lägre än hos yrkesmässiga individer (jfr Brå 2009:7, Brå 2008:8). Även om det finns exempel på att dessa utövare och deras grupperingar köper upp skulder, är verksamheten inte lika utvecklad som hos yrkesmässiga individer.

Tar tillfällena i akt för att skapa skulder

Både intervjuer och förundersökningar talar för att mindre etablerade utövare inte lägger lika stor vikt som yrkesmässiga individer vid att kontrollera att det rör sig om verkliga skulder. Tillfällena att driva in skulder uppstår ofta i en situation och har sällan föregåtts av planering (jfr Felson 2002, Shover 1996, Gottfredson och Hirschi 1990). ”Man kör på och ser vad som händer”, som en utövare uttrycker det.

Många gånger grundar sig skulderna på att någon brutit mot de kriminella normer som tidigare beskrevs. En drabbad krögare berättar:

Jag var i företagets lokaler, de hade sina gängtröjor och ... De var fullpumpade med droger, och kom ner och sa ”du ska betala”. Jag sa ”vadå, varför ska jag betala?” Ja, på grund av dig har vår bror suttit flera månader i fängelse. Du ska betala tusen spänn per dag. Jaha, jag har ingenting med saken att göra, varför kommer ni till mig? Du ska betala din jävel.

Fallet som beskrivs i citatet visar hur utövarna bestraffar en person som de upplever har kränkt dem. I vissa fall får ägaren representera företaget även om en anställd stod för den upplevda kränkningen.

Exemplet illustrerar ett generellt mönster för dessa utövare. Om det inte finns någon orsak till indrivning ser de till att skapa en sådan. Det kan handla om böter som grundas i att någon sagt något dumt, inte hållit sina löften eller pratat med fel person. Ribban för vad som upplevs kränkande är i vissa fall mycket låg.

Att böter utdelas mellan kriminella har enligt intervjuade utövare i någon mening alltid skett, men intervjupersonerna upplever att bötningsarna har förändrats under de senaste åren. I dag bötfälls även personer som står utanför kriminella miljöer eller som gjort någon enstaka affär med kriminella. Ett exempel kommer från en förundersökning:

Under en utekväll nekas en man inträde på en nattklubb. Mannen bötfäller de båda delägarna för denna ”kränkning”. Utövaren framför bombhot och rabblar personuppgifter om delägarna. Vid ett hot-tillfälle är utövaren beväpnad och framför ett dödshot.

Vill bygga ett skrämsekapital

Vid en första anblick kan bötnings uppfattas som tämligen irrationellt. Att bötfälla personer för småsaker och riskera att skapa konflikter som kan leda till våld ger bilden av oberäkneliga utövare som överreagerar. Det är dock viktigt att komma ihåg att dessa personer många gånger bygger sitt skrämsekapital genom böter och indrivning av skulder. Otillåten påverkan fyller därmed en symbolisk funktion för dessa utövare (jfr Brå 2009:7). I den mån böterna betalas utgör de även en inkomstkälla. Utifrån dessa utövarers intresse av att avancera inom kriminella miljöer blir även ett utåt sett oberäkneligt och irrationellt beteende tämligen rationellt (jfr Skinnari 2011, Weber 1987). Att ett beteende i förlängningen blir rationellt innebär dock inte att det behöver vara välavvägt och planerat.

Undersökningen innehåller också exempel på att företagare eller anställda i mindre företag har narkotikaskulder. Tidigare studier visar att det är en orsak till indrivning som ibland övergår i utpressning (RKP 2007:1). Studier konstaterar även att det är vanligt med obetalda narkotikakrediter (Desroches 2005, Reuter och Haaga 1989, Brå 2007:4). Det ger utövare möjligheter att bygga sitt skrämsekapital:

Jag behövde sällan driva in skulder som folk var skyldiga mig. Det hände kanske någon gång, men oftast handlade det om sådana personer som är skyldiga alla pengar och som inte kan betala till någon. Sådana som bara gick och hämtade droger och kritade ... Då fick man skylla sig själv. Men det gjorde inget, då fick jag slå dem.

Några utövare kommer till slut ha byggt upp ett stort skrämsekapital, vilket ger dem möjlighet att etablera sig som yrkesmässiga individer. I den bemärkelsen är utpressning och indrivning ett ”etableringsbrott” för både individer och grupperingar (jfr Forkby och Liljeholm Hansson 2011). Med begreppet etableringsbrott menar intervjupersonerna att utövarna får ett tillfälle att bygga, testa, bekräfta och använda sitt skrämsekapital. En polis berättar om när man såg en ökning av otillåten påverkan i deras distrikt:

Det stora uppsvinget för oss, det var ett [kriminellt gängs] etablering. Jag tycker att vi har kunnat se att nästan varje gång något nytt gäng etablerat sig blir det ett uppsving i just olaga hot och utpressningssituationer.

Denna undersökning och tidigare forskning visar att de mindre etablerade utövarna använder mer våld och direkta hot än de yrkesmässiga individerna (jfr Brå 2009:7, Brå 2007:7). Några intervjupersoner berättar att vissa mindre etablerade utövare har försökt att etablera beskyddarverksamhet i gallerior, på caféer och restauranger. De är dock inte knutna till ett visst område geografiskt eller socialt, utan kan verka i olika städer och ge sig på vitt skilda typer av företagare. Detta skiljer dem från nästa typ av utövare.

Territoriella nätverk

Även om det är ovanligt i Sverige, har vissa nätverk av kriminella etablerat sig på ett avgränsat geografiskt område (jfr Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Brå 2012). Inom området har de i stort sett byggt upp ett monopol på brottsligheten. Sådana utövare står för en procent av utpressningsfallen, enligt förundersökningarna.

I likhet med exempelvis grupperingar i mc-miljön, har territoriella nätverk en hierarki. Boende i området känner till utövarna i territoriella nätverk som medlemmar av en familj eller släkt. På så sätt får de en starkare ställning i det legala samhället än kriminella nätverk som förlitar sig på kriminella symboler.

Genom att ha ett stort ekonomiskt och kriminellt kapital som är allmänt känt i "territoriet" får nätverken per automatik ett stort skrämselkapital. Det innebär att de inte behöver bygga det genom att synligt använda vapen, direkta hot, våld eller trakasserier. På så sätt liknar de yrkesmässiga individer som redan etablerat sitt rykte. Det gör att de kan bedriva systematisk indrivningsverksamhet, inte minst mot företagare i området.

Intervjuade myndighetspersoner menar att det främsta motivet för territoriella nätverk är ekonomiskt. Inkomsterna av utpressningen beskrivs som medlemmarnas lön. Att kontrollera och bibehålla sin status i området är även centralt för dessa utövare. I det ligger också att upprätthålla den respekt som man anser sig besitta (jfr Cottino 2009, Gambetta 1996, Campana 2011).

Svart låneverksamhet där skulder ibland flyttas i flera led

Intervjuade poliser beskriver att skulder uppstår genom att företagare lånar pengar av ett territoriellt nätverk till sin verksamhet. Dessutom kan verksamheter beskattas, exempelvis för att de upplevs vara lönsamma eller för att de vill etablera sig i området.

Intervjuade poliser och företagare beskriver att territoriella nätverk lägger på ockerräntor på skulder. De skapar även tillfällen för otillåten påverkan genom att hitta på och flytta över skulder mellan olika personer. Vid sidan av ockerräntor förekommer även bötningar. I det avseendet liknar dessa utövare de mindre etablerade kriminella.

En tänkbar tidpunkt då ockerräntor läggs på skulden är, enligt intervjupersoner, när skulder flyttas mellan utövare inom nätverket. En polis ger sin bild:

Man kan göra något som gör att man hamnar på en skuld som kanske är på 10 000. Men sen på några olika led kan den helt plötsligt växa. Jag vet inte om skulden säljs men den går vidare i alla fall. Kanske lite uppåt i hierarkin. Att "okej, nu är jag skyldig en klasspolare 10 000". Klasspolaren lyckas inte driva in pengarna, han går och frågar sin släkting om hjälp. Och släktingen vill inte jobba för 10 000, så han kanske säger att "nu är det 100 000".

Även i de fall där skulden är påhittad är en stark norm att skulder ska betalas när utövare och drabbad är inom samma grupp. Den som inte gör det riskerar att i andras ögon förlora sin heder och respekt (jfr Cottino 2009). Det finns även ett överhängande hot om våld.

Förutsättningar i området

En förutsättning för otillåten påverkan, i synnerhet beskyddarverksamhet, är att de boende i området inte litar på myndigheterna och att det är viktigt för dem att bo kvar i området (jfr Cottino 2009, Gambetta 1996, se även Shaw och McKay 1942, Cloward 1959, jfr Newell 1996). En polis beskriver en sådan situation, där Polisen av skyddsskäl ville flytta en man som drabbats av otillåten påverkan:

Vi har haft ärenden där fruarna kliver ifrån sina män. Hon åker inte med, hon trivs så bra där hon bor. Hon har sina vänner överallt. Hon behöver inte kunna svenska, hon kan gå och klippa sig och gå och handla. Det finns alltid någon som pratar hennes språk och hon kan umgås med sina granar. Det är som att vara hemma fast i ett annat klimat, mer ordning och reda. Hon vägrade att flytta med sin man, men jag frågade om hon inte hade lust? Jo, men hon kunde inte lämna sitt hem, här har hon sitt liv.

Risken för familjesplittring, och insikten att en flytt till ett annat område innebär stora förändringar och påfrestningar, medför en utmaning för samhället. Det finns nämligen en betydande risk att de boende vänder sig till den egna gruppen för att lösa problem, i stället för till myndigheterna. Detta medför i sin tur att nätverken har förmåga att utöva en stark social kontroll över vissa boende (jfr Gottfredson och Hirschi 1990). Denna kontrolluppgift har tilldelats personer längst ner i nätverkets hierarki och kan vara ett sätt att komma in i nätverket eller avancera i det (jfr Gambetta 1996). En polis berättar om erfarenheter från sitt arbete:

Småkillarna håller koll på ägaren till restaurangen. Han har köpt en ny bil och då springer de och skvallrar om det. "Nu är han på den restaurangen", "han sitter och fikar nu", "nu kan vi gå och snacka med honom". Så ringer de sin kontakt, som är "musklerna". "Musklerna" går dit först och försöker prata lite. Visar det sig att den här restaurangägaren är tuff, är avvisande ... Då går man hem och tar med sig "kungen av musklerna". Eftersom han är kungen förstår man ... man får se hur [företagaren] reagerar ... Lossnar det inte då kanske man tar till, det kommer kanske något våld. När det inte har gått att prata om det.

Impulser för bötning uppstår ibland spontant, som den ovan citerade intervjupersonen lyfter fram. Även utpressningsgrunden kan komma spontant, vilket en annan polis beskriver:

Grunden var en bagatell ... en person hade parkerat en bil på en parkeringsplats som tillhörde en affärsinnehavare. Affärsinnehavaren sa åt den här att flytta bilen och det blev en diskussion kring det. Han som hade parkerat bilen hade kontakter med [ett territoriellt nätverk] och det blev en skuld för affärsinnehavaren. De skulle betala x antal hundra tusen kronor. Det var meningen att de skulle bli tvungna att lämna över hela affären. Just på grund av den här felparkeringen. Där uppstod skulden, för att man ansåg att han hade blivit ... förlorat någon heder.

Övriga utövare

Det finns även utövare som inte har någon direkt koppling till en traditionell kriminell miljö. Det handlar om missnöjda kunder, anställda och företagare. Till denna kategori räknas även utövare som drivs av ideologiska motiv.

Missnöjda kunder

Det är kunder som utövar utpressning i 14 procent av förundersökningarna. Ett vanligt motiv är ekonomiskt, där kunden är missnöjd med priset eller kvaliteten på en vara eller tjänst. Kunderna kräver då främst ett lägre pris eller att arbetet ska göras om. Följande exempel är ett citat från en förundersökning där en missnöjd kund polisanmäls för utpressning eftersom han försökt svartmåla en företagare:

Konstigt nog står det inte mycket om företagaren på nätet, för alla jag frågar inom branschen verkligen ryggar tillbaka och har egna skräckhistorier om honom och hans skumraskaffärer.

Det finns även exempel på kunder som hotat företagare på grund av en oförrätt – att kunden upplever sig kränkt av företagarens agerande. Det kan vara att kunder avvisats från en nattklubb eller utnyttjats i företagets marknadsföring, vilket det finns exempel på i förundersökningarna.

Missnöjda kunder som inte själva är kriminella har i regel låg kapacitet att genomföra otillåten påverkan. De saknar både kunskap om hur de ska gå tillväga och information om den drabbade, och de har i regel vare sig tillgång till vapen eller motiv att använda det. Deras ekonomiska kapacitet kan rimligen vara stor, men det är inget som framgår i intervjuer och förundersökningar.

Missnöjda kunder med betydande skrämselfkapital har dock större kapacitet att påverka den drabbade. Även de kriminella utövare kan naturligtvis vara missnöjda kunder. Till detta kommer att missnöjda kunder anlitar en utövare från kriminella miljöer för att genomföra påverkansförsöket (som visats i tabell 4).

Företagare

Företagaren är den som initierar utpressningen i 44 procent av förundersökningarna, men utför den själv i endast 15 procent av dem. Ofta handlar dessa fall om obetalda fakturor. Företagare som inte fått betalt tar då till otillåten påverkan. Dessutom förekommer det att delägare utpressar varandra i tvister om vem som har störst rätt till företaget och dess vinst.

Den starkaste drivkraften är därmed ekonomisk. Till detta kommer en vilja att gentemot andra kunder statuera avskräckande exempel för den som inte betalar.

Studien talar för att det är förhållandevis vanligt att företagare lämnar över skulder till personer från kriminella miljöer. Intervju-personer beskriver att kontaktytor mot sådana utövare är särskilt vanliga inom bygg- och restaurangbranscherna. Utövare berättar även att de kommer i kontakt med uppdragsgivare som vill snedvrida konkurrensen genom att konkurrenter drabbas av otillåten påverkan.

Anställda och tidigare anställda

Utövaren är själv anställd eller tidigare anställd på företaget i 11 procent av förundersökningarna. Poliser beskriver att grunden till påverkansförsöken ofta är att arbetsgivaren upplevs ha brutit ett löfte. Ett exempel är en tidigare anställd som anlidade mindre etablerade kriminella utövare för att utpressa ett företag. Grunden uppgavs vara ett 13–14 år gammalt löfte om delägarskap som inte hade infriats. Anställda och företagare tvistar även om förmåner, lön, semesterersättning och andra arbetsvillkor, vilket kan övergå i utpressning eller andra påverkansformer.

Dessutom finns exempel på att oförrätter leder till otillåten påverkan. Det framstår på basis av förundersökningarna som att på-

verkansförsöket ofta sker i samband med uppsägningar. Det gäller i synnerhet avsked som uppfattas sakna grund. Många gånger drivs dessa utövare av att få upprättelse och ett sätt är att försöka tvinga till sig ett ”avgångsvederlag”.

Tidigare anställda har ofta kapacitet att påverka eftersom de har information om sin forna arbetsgivare. I vissa fall kan det vara direkt skadligt för företagaren om denna information blir allmänt känd. Det kan handla om att företaget befinner sig i en gråzon genom att anlita svart arbetskraft eller köpa obeskattade eller förbjudna varor.

Även om det förekommer exempel i undersökningen på att in-drivningsuppdrag med grund i relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare förmedlats till kriminella utövare, är intrycket att detta inte är särskilt vanligt. De anställda som använder otillåten påverkan framför oftast hoten själva.

Ideologiskt drivna utövare

Ideologiskt drivna utövare vill främst få den drabbade att avsluta sin verksamhet. Enbart 1 procent av förundersökningarna om utpressning hade utövare som tillhör denna kategori. Därmed inte sagt att de är den ovanligaste sortens utövare av otillåten påverkan mot företagare. Siffrorna berättar snarare att formen för påverkan oftare är skadegörelse, trakasserier eller hot – utan utpressningskrav.

I intervjuer med företagare, poliser och säkerhetsansvariga nämns i första hand djurrättsaktivister som genomför aktioner mot butiker som säljer päls och andra animaliska produkter. Till skillnad från många andra utövare gör djurrättsaktivisterna ingen hemlighet av att de försöker påverka och i vilket syfte det sker. Det finns också webbsidor och skrifter där utövarna själva beskriver sina motiv.

Dessa utövare menar att de inte vållar företagaren skada, utan snarare utdelar ett straff. Detta bygger på att utövaren ser verksamheten som mindre moraliskt riktig än påverkansförsöket. Det primära motivet för dessa utövare är ideologiskt. Genom otillåten påverkan försöker de också statuera exempel inför företagare vars verksamhet liknar det drabbade företaget. Man kan likna det vid en form av opinionsbildning, men med illegala medel.

Kapaciteten hos dessa utövare blir stor genom att 1) de brinner för en sak och är villiga att gå till handling, 2) de kan samordna sina påverkansförsök och 3) det sker en kontinuerlig nyrekrytering. Intervjupersoner framhåller att då sakfrågan är färgad av en gemensam ideologi reser även personer från andra städer och länder för att delta i den otillåtna påverkan. Det förekommer manualer för hur man kartlägger måltavlan och planerar påverkansförsöket. Sammantaget ger dessa faktorer utövarna stor uthållighet, i synnerhet i jämförelse med andra utövare.

Samtidigt är inte alla utövare lika aktiva. Intervjupersoner beskriver att det finns en kärna som är drivande, och kring den rör sig en ”svans” av personer. Vissa i svansen avancerar över tid till den innersta kärnan samtidigt som svansen fylls på med företräddelsevis yngre personer.

Vi har inte hittat några exempel på att dessa utövare har kontakter med utövare från kriminella miljöer. En trolig förklaring ligger i att dessa grupper av utövare befinner sig långt ifrån varandra i socialt hänseende och att avståndet är långt mellan ekonomiska och ideologiska motiv (jfr SOU 2012:44, jfr Brå 2009:15).

Form av otillåten påverkan

Resultat i fokus

- Våld är ovanligt. När det förekommer är det främst av lindrig karaktär. Risken för våld är som lägst vid det första påverkansförsöket och ökar något med antalet "påminnelser".
- Hoten kan delas in i subtila och direkta. Subtila hot förutsätter ett stort skrämsekapital att anspela på. När sådant saknas kompenserar utövare med att vara mer direkta i sina hot, visa vapen och lyfta fram kriminella kontakter och erfarenheter.
- Det är främst mindre etablerade utövare i kriminella miljöer som visar upp vapen, oftast knivar. Syftet är sällan att använda vapnet.
- Hoten syftar till att skrämmas, utövaren behöver inte ha för avsikt att genomföra dem. I synnerhet etablerade utövare, som yrkesmässiga indrivare, undviker direkta hot. När företagare inte låter sig påverkas får vissa utövare ett behov att sätta direkta hot i verket. Med subtila, och mer diffusa hot, blir det enklare för utövaren att avbryta otillåten påverkan med hedern i behåll.
- Utpressning från yrkesmässiga indrivare sker i tre steg. Den första fasen handlar om kartläggning, vilket sker med olika insats och kvalitet. De minst erfarna utövarna kan helt hoppa över denna fas. Alla utövare meddelar dock ett krav i det andra steget. Sedan följer betalningspåminnelser.
- Trakasserier och skadegörelse på ett mer systematiskt sätt används framför allt av ideologiskt drivna utövare. Skadegörelse eller trakasserier används också mer sporadiskt av utövare som är missnöjda kunder eller anställda och vill skada eller sabotera företagets verksamhet.
- Undersökningen visar att utövare från kriminella miljöer i begränsad omfattning säljer "försäkringar" mot brott från den egna grupperingen eller nätverket. Något vanligare bedöms det vara att sådana utövare drar nytta av andras påverkansförsök och försöker få uppdrag att "lösa" dessa problem.
- Även korruption förekommer, särskilt vid upphandlings- och beställarsituationer. Det handlar dels om vänskapskorruption, dels om mutor.

Utövare från kriminella miljöer utsätter sig för två typer av risker: sanktioner från myndigheter och sanktioner från andra kriminella (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Steffensmeier och Ulmer 2005). För att undvika dessa två risker försöker vissa utövare skrämmas "lagom". De försöker balansera hoten så att företagaren inte av rädsla vänder sig till Polisen eller andra kriminella. Samtidigt handlar det om att skrämma företagaren att handla på ett sätt som gynnar utövaren.

I detta kapitel presenteras formerna av otillåten påverkan mot företagare. De är hot, trakasserier, utpressning, våld, skadegörelse, beskyddarverksamhet och korruption.

Hot och trakasserier

Det går att skilja mellan subtila och direkta hot. Subtila hot handlar om att utövaren genom ordval och kroppsspråk uppträder hotfullt mot den drabbade. Hoten kan innefatta antydningar och gliringar om eventuella konsekvenser. Det är uppenbart för den drabbade att det rör sig om hot, om än subtilt framförda.

När utövaren använder direkta hot är det tydligt vad som menas. "Jag ska döda dig om du inte betalar" är ett exempel på ett direkt hot. Hoten som beskrivs nedan är ofta ett led i utpressning.

Subtila hot

Intervjuerna och tidigare forskning talar för att subtila hot är den vanligaste påverkansformen (jfr Brå 2008:8, Brå 2005:18, Brå 2009:7). Ett stort skrämsekapital är många gånger en förutsättning för subtila hot. Personer som saknar sådant kapital har inget att anspela på som uppfattas som hotfullt.

Många intervjupersoner bedömer att yrkesmässiga indrivare föredrar subtila hot framför direkta, vilket bekräftas av tidigare forskning (Chin, Fagan och Kelly 1992, Brå 2009:7). Ytterligare forskning visar att personer som är etablerade i kriminella miljöer strävar efter att undvika myndigheternas uppmärksamhet, genom att använda subtila hot och begå mer svårstyrkta brott (Brå 2009:7, Brå 2005:18, Brå 2008:8). Samma strategi används av den som vill etablera en "inkassoverksamhet" med viss långsiktighet.

En säkerhetsansvarig beskriver den utveckling han sett:

Det börjar bli vanligare med subtila hot. Tidigare gick de dit med sina västar och muskler. Det gör man än i dag, det är också vanligt, men i dag är det mycket mer subtilt. För ett tag sedan hade vi ett ärende där man tog sig in till det här företaget och satte sig ner och sa: det här har du kostat mig, för att du har gjort som du har gjort. Så här mycket pengar är du skyldig mig nu. Förresten, din dotter och dina

barn bor på den här adressen och din dotter går på det här dagiset. Och hon hade en grön jacka på sig i går, som var jättejättefin. Just det, du är skyldig mig så här mycket nu. Du kan väl svara imorgon, vad du tycker om det här? Det är mycket mer vanligt i dag.

Analysen visar att utövarna använder tre varianter av subtila hot, som presenteras här under rubrikerna ”vet du inte vem jag är”, ”jag vet allt om dig” och ”någonting tråkigt kommer att hända”.

Varianterna har en sak gemensamt: de är skenbart oskyldiga och syftar till att skrämja företagaren och få den att göra som utövaren vill. Samtidigt är det svårt att sätta fingret på hotet och utövarna upplever att det blir svårt att styrka brott. Tidigare forskning har identifierat hur ekobrottslingar på ett likartat sätt använder dessa varnings- eller beredskapsfraser exempelvis för att avgöra om någon är mutbar eller kan involveras i förskingring (jfr Wästerfors 2004, Mars 1994).

”Vet du inte vem jag är”

Genom rykten kan företagare – i synnerhet de med kontaktyta mot kriminella – veta eller tro sig veta vilka kontakter utövaren har, liksom vilka meriter utövaren har på sin kriminella cv. Företagaren kan även ha skaffat sig en bild av detta genom medierna. Sanningshalten i medierapportering och i rykten kan vara låg, men är ofta svår att bedöma för den drabbade. En polis beskriver att företagare ofta känner till utövaren:

Ofta har företagare någon form av kännedom om vad det är för slags personer som kommer till dem, de känner igen dem och har respekt för dem. Man vet att de är kriminella och man blir väldigt rädd, naturligtvis. I en del utdragna utpressningsärenden har de kriminella genom sitt rykte kunnat äta gratis. De behövde inte ha sina västar på sig, utan man vet ändå vilka dessa människor är.

När en företagare inte känner till utövarens kapacitet använder utövaren symboler som västar, tröjor med tryck och tatueringar för att förmedla hotet. Intervjupersoner berättar att den mediala uppmärksamhet som ägnas vissa grupperingar underlättar för utövarna att använda symbolerna. Det är dock inte säkert att utövarna ens tillhör grupperingen eller är motiverade att fullfölja påverkansförsöket.

Exemplet i rutan nedan är hämtat från en förundersökning. Med tanke på bland annat tillvägagångssättet är det högst troligt att detta fall handlar om någon som utger sig för att ha ”kontakter”, men som i realiteten saknar både kontakter och erfarenhet av påverkansförsök.

I samband med ett bolagsköp tecknade utövarna ett företagskonto hos en datorleverantör. Utövarna hade inte rätt till det eftersom de inte hade betalat för företaget. Den riktige ägaren spärrade kontot. Han blev då kontaktad av utövarna som uppmanade honom att häva spärren ”annars skulle han få prata med utövarnas säkerhetskillar”. Utövaren lämnade ut e-postadresser till dessa som till synes gick till ett kriminellt mc-gäng. Sedan fick ägaren flera mejl med uppmaningar om att häva spärren. Det stod även att han skulle skadas ekonomiskt och fysiskt om han inte gick med på utövarnas krav.

”Jag vet allt om dig”

Andra subtila hot bygger på att utövaren har information som används för att ”kliva över en familjär gräns” (jfr Brå 2009:7, Brå 2012:6). Utövare, drabbade företagare och poliser beskriver hur gliringar, markeringar och flyktiga omnämmanden låter företagare veta att utövaren har information om dem. På så sätt försöker utövaren signalera att ingen går säker. En drabbad företagare förklarar:

Då kommer han fram och stryker vårt barn över huvudet, spänner ögonen i mig, och säger att jag har fina barn. Då uppfattar jag det givetvis som ett hot, att han trycker på det.

Utövare beskriver att de använder subtila hot av flera skäl. För det första upplevs sådana hot minska sannolikheten för att den drabbade gör en polisanmälan. Den drar till sig oönskad uppmärksamhet och kan i slutändan resultera i en fällande dom. För det andra upplever intervjuade utövare att det är ”smidigare” att använda subtila hot samtidigt som det ger status och testar skrämsekapitalets värde. För det tredje behöver utövaren inte bevisa sin kapacitet och motivation på samma sätt som vid direkta hot. Utövare beskriver att de tar en större risk vid direkta hot, som vid någon tidpunkt måste verkställas för att utövaren ska behålla sin trovärdighet (jfr Konrad och Skaperdas 1997, se även Garoupa 1997). Syftet med hoten är alltså att skrämjas, inte att utövaren vill genomföra dem.

”Någonting tråkigt kommer att hända”

Slutligen finns många exempel i förundersökningar på att utövaren inte specificerar hoten. Man tydliggör bara att det kommer att hända något ”tråkigt” eller att företagaren kommer att få ”problem”.

Hej,
Då du arbetar åt en pälsbutik får du och din hustru denna varning. Du vill säkert inget ont, men butiken är en del av pälsindustrin som plågar och mördar miljoner djur årligen. Vi kommer därför att ta till samma metoder mot din hustru och dig som vi gör mot [butik] och dess ägare om du inte snarast avslutar dina kopplingar till denna butik, Släpp butiken eller ta konsekvenserna. Det är inte svårt, och du har inget val. Vill du inte göra detta kommer dina nära och kära att bli lidande.

Företagaren hotades vid upprepade tillfällen av utövaren som även besökte arbetsplatsen. Utövaren sa att han ville ha pengar "annars kommer det hända tråkiga saker för företagaren, för familjen och företaget".

Direkta hot

I förundersökningarna om utpressning är majoriteten av hoten direkta. Det är inte förvånande, då tidigare forskning visar att direkta hot polisanmäls i större utsträckning än subtila (Brå 2009:7, Brå 2005:18). Direkta hot används framför allt av utövare med begränsad kapacitet. De saknar skrämselfkapital att anspela på och kunskap om hur man påverkar på mer subtila sätt (jfr Goffman 1959). Undantaget är när företagaren och utövaren tillhör samma kriminella miljö, då förekommer det att även yrkesmässiga indrivare använder direkta hot.

Hoten ser olika ut och nedan presenteras de former av direkta hot som förekommer i intervjuer och förundersökningar.

"Du ska dö"

Studier av kriminella nätverk pekar på att hot om våld många gånger är viktigare än våldet i sig (jfr Zaitch 2002). I förundersökningar och intervjuer framgår att det förekommer direkta dödshot och hot om våld. Hoten syftar till att skrämmas, vilket framgår tydligt då man hotar med ovanliga former av våld och skadegörelse. Exempel på hot om grovt våld är att bryta av en arm, klippa av ett finger eller att skjuta någon i benet. Hoten om skadegörelse riktas mot företagarens egendom genom bombhot eller hot om att lokaler/bostad kommer att eldhärjas.

För att skrämmas är det även vanligt att utövare hotar om att skada anhöriga till företagaren. Den enhälliga bilden av intervjuer och förundersökningar är dock att det är ovanligt att sådana hot sätts i verket.

"Jag kommer att använda mina kontakter"

Det finns även exempel på att personer hotar med att sälja eller "lämna över" skulder till kriminella personer eller grupperingar. Sådana hot antyder att personen har sådana kontakter (jfr RKP 2007:1). I verkligheten behöver det inte stämma.

Här följer ett exempel, från en förundersökning, på hur utövaren lyfter fram kontakter som hot:

Dagen efter polisanmälan blir företagaren uppringd av utövaren som säger: "Nu kommer jag att överlämna det här till andra personer som kommer att söka upp dig. Jag skiter i om du avlyssnar detta samtal, andra människor kommer att ta hand om det hela".

"Det kommer alltid en till"

En vanlig strategi är att flera utövare är närvarande när hot framförs. Utövarna gör klart för företagaren att de har ett stort kriminellt kapital som medför att de är uthålliga. Följande exempel kommer från en förundersökning:

Du får gärna anmäla mig, det är bara det att då står det två nya som väntar på dig. Du ska betala tillbaka pengarna du fått och lite till inom en vecka.

"Jag har tillgång till vapen"

I samband med vissa hot visar utövaren främst knivar, men också skjutvapen och tillhyggen som batonger (jfr RKP 2007:1, Brå 2008:8). Det framstår inte som särskilt vanligt att dessa faktiskt används, men de visas upp, främst av mindre etablerade utövare, för att förstärka hoten (Brå 2012:6). Dessutom förekommer hot där utövaren vill ge sken av att ha tillgång till vapen. En utövare utvecklar hur han med ett vapen försöker understryka vilka konsekvenser det kan få för den drabbade att inte möta hans krav:

De vet att vi har vapen och de vet att vi inte drar oss för att använda dem. Ser de att jag kommer med en pistol i handen när jag säger att det är två veckor. Då vet de ju, "shit, vad ska jag göra nu liksom". Säger han nej, ja då kanske han får ett skott i knäet, det vet ju inte han.

Flera yrkesmässiga indrivare menar dock att det är "klantigt" att hota med ett vapen eftersom det kan leda till flera års fängelse. En utövare beskriver att han i början av sin karriär som indrivare alltid hade med sig pistol och kniv, vilket han slutade med när han blev "seriös". Liknande mönster har framkommit i studier av narkotikadistributörer, där det inte är framgångsrika "entreprenörer" som i regel bär och använder vapen, utan de mindre handlarna på gatunivån (Ruggiero och South 2003).

"Annars kommer jag att lägga upp bilderna på Facebook"

En form av hot går ut på att svärta ned företagare, exempelvis genom att avslöja förehavanden som inte följer regelboken. Enligt förundersökningar går dessa att dela in i tre kategorier, utifrån det forum där utövaren hotar att genomföra sitt hot: 1) för myndigheter, 2) för medierna eller 3) själv sprida information på internet. Ett exempel på det förstnämnda återfinns i rutan och kommer från en förundersökning.

Hej,
Du bör betala fakturan omgående, senast på fredag skall beloppet vara oss tillhanda. Annars anmäler jag dig till Ekobrottsmyndighe-

ten, det lovar jag, och jag ställer upp och vittnar om skattebrott mot era bolag. Är fakturan betald glömmar jag att ni ens finns och bryr mig inte om vad ni håller på med. Jag är ute efter mina pengar.

Att sprida ofördelaktig information till medierna är något som missnöjda anställda ibland hotar med. I förundersökningar finns utpressningsfall där en person som under lång tid arbetat svart inom företaget hotar med att gå till tidningar eller tv om företagaren inte betalar en stor summa pengar. Det finns också exempel på att kunder kommer med liknande hot.

Företagaren får ett brev där det står att en person kommer att stämma honom på en stor summa pengar för kostnader i samband med ett byggarbete. Det står att om företagaren inte betalar kommer brevskrivaren att ge komprometterande information till journalister. Företagaren blir rädd att dessa uppgifter kommer att förstöra hans rykte inom branschen.

De fall där utövaren hotar med att själv publicera information på internet handlar exempelvis om bilder av sexuell natur eller om ofördelaktig information om företaget. Dessa uppgifter ska enligt hoten spridas i sociala medier eller läggas ut på hemsidor.

Trakasserier

Genomgången av intervjuer och förundersökningar visar att trakasserier används av utövare med stor uthållighet. Uthålligheten grundar sig främst i att de har kapacitet att få fram många personer till att utföra påverkansförsök eller att de på grund av en kränkning är mycket motiverade att fortsätta. Trakasserier handlar ofta om upprepade händelser, som många gånger skulle rubriceras som ofredande. Det behöver dock inte vara fråga om straffbara handlingar (jfr Brå 2005:18).

Det finns exempel på utövare som ringer över 100 telefonsamtal per dygn till en företagare. Andra trakasserier som förekommer är återkommande demonstrationer utanför företagets lokaler och upprepade ”besök” hemma hos företagaren. Utövare har även flera gånger beställt varor i den drabbades namn eller spridit komprometterande uppgifter om företagaren.

Ideologiskt drivna utövare använder ofta trakasserier i sina påverkansförsök. En före detta butiksägare som sålde påls beskriver detta:

En höstdag utanför min affär stod det uppställt ett gäng med skyltar och sådant här ... Ja, antipälsdemonstranter

[...] Det var väldigt mycket folk. De var där med megafoner, vrålade och skrek och bar sig åt. De var kolossalt aggressiva, så jag ringde Polisen [...] De höll på ett par gånger i veckan.

Utpressning

En analys av intervjuer och förundersökningar visar att utpressning som utförs av yrkesmässiga indrivare sker i tre steg. Även utpressning från andra utövare kan följa ett eller flera av de steg som här presenteras. Det är enbart utövare med ett visst mått av ekonomiskt och kriminellt kapital som genomför alla tre steg.

Hej,
Det är så här, du är skyldig x pengar, jag har köpt fakturan och jag vill att vi träffas.

Steg 1: Kartläggning

Resursstarka utövare inleder utpressning med att kartlägga företagaren. Kartläggningen är mer eller mindre omfattande och av varierande kvalitet. Syftet är att skapa sig en bild av det tilltänkta offret. I regel innebär det att man samlar in information om bostadsadress, arbetsplats och ekonomi samt vanor och rutiner. Det kan handla om allt från att ägna en stund till att ”fråga runt” och söka på internet, till att begära ut offentliga uppgifter och bedriva fysisk spaning. I något fall har man anlitat någon för att hjälpa till med kartläggningen. En utövare beskriver det på följande sätt:

Jag kartlägger först vad det är för person, kollar hans ekonomi och vad han har för möjligheter att amortera, eller om han har möjlighet att betala med en gång. Han har kanske flyttat egendom till frun, barnen eller något liknande. Det kollade jag alltid innan jag tog kontakt med personen. Sen kollade jag var han jobbade och var han bor. Man måste ha lite kött på benen innan man hoppar in.

Kartläggningen fungerar även som en säkerhetsåtgärd. Utövare betonar att de vill försäkra sig om att företagaren inte har beskydd eller kriminella kontakter. Om det finns kriminella kontakter gäller det att veta vilka de är och vilken kapacitet de har, innan man tar på sig ett uppdrag (jfr Volkov 1999).

Utövarna vill ha denna information tidigt, eftersom det finns en risk för konflikter mellan grupperingar om det framkommer först efter att utpressningen inletts. För utövare kan sådant medföra att de misslyckas med att driva in pengarna. Intervjupersoner lyfter fram att om deras påverkansförsök misslyckas ofta skadas deras förtroende och rykte som indrivare. En utövare förklarar:

Man kartlägger vad de har för kontakter först för man vill inte gå in i ett getingbo eller stoppa in huvudet i ... och bli utkastad.

Steg 2: Kravet framförs

Efter kartläggningen framförs kraven. Hur dessa hot ser ut har redan beskrivits ovan under rubriken ”hot och trakasserier”.

Enligt förundersökningar är det vanligt att hoten framförs vid besök på företagarens arbetsplats. För att undvika att företagaren ska bli för skrämmd och polisanmäla, anstränger sig yrkesmässiga indrivare för att inte visa tecken på irritation när de presenterar kraven. En utövare skildrar det på följande sätt:

Första snacket brukar man ha på hans jobb, eller så kan man kalla honom till något ställe, bara en vanlig träff, inga hot. Man ska vara trevlig, fin och stabil.

Det är inte ovanligt att kraven framförs med kommentarer som ”vi kan lösa detta på olika sätt”, ”vi ska väl komma överens ...” och ”vi vill inte att det ska bli några komplikationer”.

Vid mötet berättar utövaren även vilket belopp företagaren förväntas betala och ger instruktioner om betalningsvillkoren. Det finns exempel på olika tidsfrister, men utövarna menar att det är vanligt med 1–2 veckor. Det bekräftas av förundersökningar och andra kategorier av intervjupersoner.

Steg 3: Betalningspåminnelser

Företagare som inte betalar får vanligen betalningspåminnelser. Intervjuerna visar att utövarna i detta steg oftare söker upp den drabbade i dennes hem eller tar kontakt med anhöriga. Syftet är att öka pressen på den drabbade. En företagare berättar om den första betalningspåminnelsen:

Vi fick besök hemma av två personer, min partner var inte hemma. De står och väntar när jag kommer från jobbet och talar om att jag har tjafsat med fel kille. Att jag ska börja fundera på att göra rätt för mig. De nämner inte hans namn, ingenting. Då blir jag ju livrädd givetvis ... Barnen är inte hemma och någonstans tror jag att de har koll på det. Normalt är vi ju hemma allihop vid den tiden ... Jag inbillar mig att de har koll på det.

Om det finns våldsinslag i utpressningen sker det i detta steg. Det gäller i synnerhet om företagaren tidigare betalat och om utövaren nu framfört flera påminnelser. Den som börjat betala signalerar för utövaren att utpressningskravet är legitimt. För utövaren blir betalningen ett kvitto på att den drabbade i viss utsträckning accepterar det normsystem som finns i kriminella miljöer (som presenterats i föregående kapitel).

Risken för våldsinslag ökar också till följd av den reducerade status utövaren upplever, inför sig själv och andra kriminella, när en

drabbad slutar betala. Intervjuade utövare beskriver den frustration och ilska som väcks av att någon bryter den ”överenskommelse” som finns om fortsatta betalningar. Yrkesmässiga indrivare upplever köpta skulder som ”sina” fordringar, som företagaren har en skyldighet att betala.

Utövare berättar att det ibland krävs flera betalningspåminnelser innan en skuld är reglerad. Men deras bedömning är att skulden i de allra flesta fall betalas. Intervjuade poliser menar dock att utpressningar ”ofta rinner ut i sanden” och att utövarna väljer ett nytt offer när den utsatte polisanmäler eller på annat sätt ”krånglar”.

Det finns flera tänkbara förklaringar till dessa olika uppfattningar. För det första arbetar poliserna med ärenden där utövaren av olika orsaker är mer benägen att bortse från skulden. Seminariedeltagare beskriver utövarnas strategi som att de lägger en ”bombmatta” av utpressningskrav där avsikten inte är att fullfölja alla. De driver de fall där den drabbade visar tecken på att betala. Polisen kommer främst i kontakt med påhittade skulder. Rimligtvis är utövarna mer benägna att släppa dessa. I undersökningen finns också ärenden som gått till Polisens personsäkerhetsgrupp där företagaren ges skydd, vilket försvårar för utövaren att fortsätta utpressningen.

För det andra är många av de intervjuade utövarna yrkesmässiga indrivare. Då de företrädesvis arbetar med verkliga skulder tyder intervjuer på att de ofta får betalt utan att Polisen kopplas in.

För det tredje kan utövarna, medvetet eller omedvetet, vilja ge en bild av att de är skickliga ”yrkesmän”, och därför överskatta hur framgångsrika de är. Då deras status riskerar att skadas med misslyckade försök kan de också vara mindre benägna att lägga sådant på minnet. Till detta kommer att de möjligen kan ha omdefinierat situationer där de släppte skulden till att vara något annat än påbörjade påverkansförsök.

När utövaren framfört kraven och beskrivit betalningsvillkoren kan den drabbade välja att betala eller inte. Även om utövaren vill få betalt direkt, menar intervjuade utövare och poliser att betalningstiden ofta förlängs. Utövare med brist på pengar kan dock i stället reducera fristen (jfr Desroches 2005).

Den drabbade ges, enligt utövare och poliser, ofta möjlighet att lägga upp en avbetalningsplan. De kan även få ”hjälpa” utövaren med olika tjänster, som att stå som ägare på bilar eller teckna mobiltelefonabonnemang som utövaren tar hand om. Ibland får den drabbade även i uppgift att transportera vapen och narkotika.

Våld

Även om det förekommer hot om våld visar intervjuer och förundersökningar att hoten mycket sällan realiserar. Slutsatsen gäller även fall där Polisen konstaterat att utövaren har en historik av

Försök inte att gömma dig, vi kommer att hitta dig. Vi vet var du bor någonstans, vi vet att du har barn.

grova våldsbrott. Tidigare studier av hälare (Steffensmeier och Ulmer 2005, Steffensmeier 1986), narkotikadistributörer (Desroches 2005, Reuter och Haaga 1989, van Duyne och Levi 2005, Adler 1985, Morselli 2001, Brå 2007:7) och personer i gängmiljöer (Wright 2006, Brå 2009:7) pekar i samma riktning.

Intervjuer med utövare, poliser och företagare tyder på att påverkansförsök som genomförs av mindre etablerade utövare oftare innehåller inslag av våld. Detsamma gäller när både utövare och drabbad finns i eller har kopplingar till kriminella miljöer.

Våld mot företagare

När företagare utsätts för våld handlar det många gånger om lindriga former. Poliser beskriver det som en medveten strategi: ”vill man ha ihjäl någon så gör man ju det, men de vill inte det, utan det är signalen man vill skicka”. Det är högst osannolikt att en företagare utsätts för våld. Ett typiskt citat kommer från en polis:

Det är inte särskilt vanligt med våld. Det förekommer ju att folk kommer och visar sina muskler. Det gör det absolut. Framför allt när det gäller företagare, de utsätts inte för våld särskilt ofta. Vi brukar säga att många är rädda att de ska ha ihjäl dem, men det behöver man inte vara så himla rädd för, inte om det bara handlar om pengar.

Företagare som har valt att betala är mer sårbara än andra företagare. Intervjuerna pekar på att sådana företagare polisanmäler som en sista åtgärd. Fram tills dess har de många gånger varit en stadig inkomstkälla för utövarna.

Genom att betala ökar risken att utsättas för våld. Ett skäl till den ökade risken är sannolikt utövarens investering i påverkansförsöket – tid, engagemang, pengar och status (jfr Konrad och Skaperdas 1998). Ett annat är att företagaren har visat betalningsförmåga och att ökad press tidigare lett till att utövarna fått som de vill.

Intervjuade utövare menar att det är ovanligt att anhöriga utsätts för våld. Ett typiskt citat kommer från en utövare:

Nej, inte våld mot barn och kvinnor. Det är liksom ... man gör inte det, nej. Man är inte sån att ... bara för att man är kriminell är man faktiskt inte psykiskt sjuk.

Enligt poliser och utövare är det en outtalad regel att man inte angriper kvinnor och framför allt inte barn. Sådana offer ger inte utövaren tillfälle att visa styrka, utan snarare prov på svaghet (Forkby och Liljeholm Hansson 2011). Därför bygger det inte skrämselkapital. En utövare lyfter även fram att han inte vill öppna denna dörr då det i förlängningen kan komma att drabba hans egna anhöriga. Den som utsatt anhöriga för våld kan själv kom-

ma att bestraffas av andra kriminella eftersom ingen sympatiserar med en sådan utövare.

Det finns dock enstaka exempel på att utövare inte följt denna norm och utövat lindrigt våld mot vuxna anhöriga. Intervjupersoner understryker att det kan vara skäl för sanktioner eller till och med uteslutning i vissa grupperingar (jfr Grundvall 2005).

Våldets betydelse

När våld används bedömer såväl utövare som poliser att det sällan handlar om grovt våld. Grovt våld är dock vanligare om den drabbade själv är kriminell (jfr Brå 2012, Brå 2008:8). I de mycket få fall där utpressning leder till dödligt våld handlar det, enligt poliser och utövare, om en psykiskt störd utövare, en ”blåsning” eller en mycket grov kränkning (jfr Zaitch 2002, Falcone 1993, Calhoun och Weston 2009). En polis berättar:

Våld förekommer bland kriminella, men inte bland privatpersoner. Det är i alla fall väldigt ovanligt att privata företagare drabbas, utan det är mycket hot och man spelar mycket på känslor för familj och de här känsliga bitarna. Men bland kriminella är det betydligt mer våld.

De utövare som vill påverka företagare att betala eller utföra tjänster har inget intresse av att allvarligt skada eller döda företagaren (jfr Chin, Fagan och Kelly 1992, jfr Mayer 2010, jfr Brå 2007:4). Det skulle undanröja den drabbades betalningsförmåga.

Slående i intervjuer med utövare som tillhör eller tillhört gruppe- ringar är hur de ständigt återkommer till våld och dess symboliska betydelse i kriminella miljöer (Klein 1971, Decker och van Winkle 1996). Hot om våld är alltid närvarande och realiseras främst för att bestraffa dem som brutit mot formella och informella regler (jfr Jankowski 1991). För vissa utövare kan bestraffningen vara mer central än att få in pengar:

Han är egentligen skyldig mig 20 000 och då har det hänt att jag har sagt att ”jag ska spöa dig så skiter jag i de 20 000”. Det har hänt ... ”du ska få lite för att du ska veta hur det är, hur det känns”.

Skadegörelse

Skadegörelse är den mest planlagda formen av otillåten påverkan (jfr Brå 2008:8, Korsell och Skinnari 2010). Den grupp av utövare som använder denna påverkansform mest systematiskt är ideologiskt drivna. Skadegörelse används även av andra utövare som vill markera eller sabotera företagarens verksamhet. När utövaren är en missnöjd kund eller tidigare anställd tenderar skadegörelsen inte att ske systematiskt – den är snarare ett uttryck för frustration (jfr Waddington, Badger och Bull 2006).

Skadegörelse mot butik och hem

De som har utsatts för otillåten påverkan av djurrättsaktivister har bland annat fått sina butiker täckta med tjära och färg, sina fönsterrutor krossade och låsen igenlimmade. Det finns även exempel på att aktivister har placerat döda minkar utanför butiksentrén. En drabbad företagare berättar:

När jag kommer till hörnan och viker in på gatan, luktar det tjära över hela gatan. Då var min affärsentré dränkt i trätjära. Den dagen kunde jag inte öppna eftersom jag fick kalla dit en sanerare ... Jag fick ju vidta åtgärder efter hand på entrédörren. För innan fanns det en tröskel utanför och det rann ju in, så det låg inne. Det stank tjära om hela lokalen.

Företagare beskriver hur andra typer av utövare har brutit sönder och förstört brevlådor och skurit sönder bildäck. Skadegörelse mot egendom sker även med hjälp av skjutvapen, som ett skott genom ytterdörren. Sådan skadegörelse skiljer sig från krossade fönsterglas eftersom det vittnar om utövarens tillgång till vapen och vilja att använda det. Det finns exempel i denna och tidigare studier på hur utövare försäkrat sig om att de skjuter in i tomma rum (Brå 2008:8). Syftet har varit att skrämmas, inte att träffa någon människa. En företagare som utsatts för just denna typ av skadegörelse beskriver hur det ändå leder till frågor om den egna säkerheten:

Man tänker ju alltid på nästa steg. Om de trappar upp och skjuter min bil när jag åker med bilen. Det trappas upp hela tiden, hela tiden. Stenkastning, sen skottlossning, skottlossning nummer två. Vad är nästa steg? Kastar de en bomb här eller vad gör de ... skjuter de på min bil när jag kör, för att jag ska bli ännu mer skrämmd?

Bränder och bombhot

Utövare beskriver hur de i vissa fall anlagt bränder och bombhotat företagare. I enstaka fall realiserar bombhoten. Anlagda bränder och bomber i företagares hem är högst ovanligt. Det är främst företagares personbilar och företagens lokaler som drabbas (jfr Brå 2009:7, Brå 2008:8, jfr Fyfe 2001).

Vid anlagda bränder och sprängningar anstränger sig utövarna för att utföra skadegörelsen när offret inte befinner sig på platsen. I likhet med våldsutövningen är det primära syftet att markera, inte att allvarligt skada (jfr även Brå 2008:8). Intervjupersoner anger det som en förklaring till att anlagda restaurangbränder inträffar tidigt på morgonen.

Några intervjupersoner nämner även att de misstänker att konkurrenter till företagaren ligger bakom återkommande bränder

hos verksamheter med stor omsättning. På så sätt kan sådan skadegörelse användas för att snedvrیدا konkurrensen mellan företagare.

Sabotage

Det finns exempel på missnöjda anställda som försöker påverka sin arbetsgivare genom sabotage. I förundersökningar förekommer avskedade anställda som vägrar att lämna tillbaka fordon innan arbetsgivaren ger dem ett "avgångsvederlag". Dessa fall har handlat om människor i en utsatt situation snarare än systematiska påverkansförsök. När Polisen kopplats in har fordonen återlämnats. Mer långsiktiga effekter har skadegörelse som riktas mot fordonen, vilket en intervjuad företagare råkat ut för av en tidigare anställd.

Mer långsiktiga konsekvenser har även it-sabotage. Intervjupersoner lyfter fram hur det skapar tekniska problem, som resulterar i obetalda löner och fakturor. I en förundersökning beskrivs hur en utövare kapat ett företags webbplats och ersatt den med en blank sida.

Upprepade stölder och inbrott

I förundersökningar beskrivs hur företag utsatts för upprepade inbrott. För att ta sig in förstör utövaren i regel egendom, men det är ovanligt att de stjälar. Inbrotten kan därför tolkas som ett försök att skrämmas, som en markering.

Restaurangägare och poliser beskriver hur utövare vid upprepade tillfällen vägrar att betala sin nota. Dessa utövare är sällan etablerade i kriminella miljöer. Sådant beteende kan dock vara ett första tecken på beskyddarverksamhet.

Beskyddarverksamhet

Även om det endast finns enstaka fall i förundersökningarna, nämns beskyddarverksamhet i flera intervjuer, främst av utövare men även av övriga kategorier intervjupersoner. Internationell forskning om beskyddarverksamhet visar att det kan vara ett närmast naturligt inslag i företagskulturen. Företagaren gör då regelbundna betalningar för att slippa angrepp från den som erbjuder "skyddet". Företagaren kan även förväntas betala engångssummor och ställa upp med tjänster vid olika tillfällen (jfr Gambetta 1996, Chin, Fagan och Kelly 1992). Rikskriminalpolisen har även sett tecken på att företagare inom vad de benämner som etniska grupper i Sverige förväntas agera på ett liknande sätt (RKP 2012).

Beskyddarverksamhet erbjuds av utövare inom kriminella miljöer. Det sker genom "försäkringar" och "konsultverksamhet", vilket presenteras nedan.

Hejsan,
Jag vill att du kontaktar [min uppdragsgivare] och gör rätt för dig. Eftersom han är skyldig mig pengar och så vidare vill jag att du gör det så fort som möjligt annars kommer jag att kontakta dig.

”Försäkringar”

En strategi bland kriminella är att söka upp företagare och erbjuda beskydd. Det är viktigt att poängtera att det inte handlar om några heltäckande försäkringar – flera utövare nämner hur man släpper sitt skydd om en ”tyngre” gruppering har en reell fordran mot företagaren.

Skyddet blir trots allt en sorts försäkring eftersom den som avböjer troligen blir utsatt för brott av den som erbjuder skyddet (jfr Desroches 2005). Mindre etablerade kriminella anlitas för att se till att företagaren köper ”försäkringen”. Ett typiskt citat om tillvägagångssätt är hämtat från en intervju med en utövare:

Man anlitar någon för att ställa till det. Till exempel på ett disco som är jättelugnt. När man hör att det blivit lite stökigt går man dit och presenterar sitt koncept. Då säger han ”nej, nej, glöm det”. Då skickar man dit folk någon helg som ställer till det och slår sönder stället. Då tänker krögaren ”jävlar” och då börjar de fundera lite kanske. Man går dit igen och även om krögaren kanske misstänker att det är jag som skickat dem, har han att välja mellan att betala för beskyddet eller få stället sönderslaget varje helg. Om han betalar mig ringer jag de andra och säger att det är bra.

Det finns även exempel på utövare som erbjuder skydd utan att ta till skadegörelse, som i följande exempel från en förundersökning:

Vid flera tillfällen kom två män till en restaurang för att fråga om ägaren var intresserad av att betala en ”försäkringspremie”. Företagaren tänkte först att det handlade om en vanlig försäkring, men insåg ganska snart att det var fråga om en annan typ av försäkring. När företagaren tackade nej sa männen att han kan komma att behöva en i framtiden och att han borde vara mer försiktig, ”vi vet allt om dig”.

Inom byggbranschen gäller försäkringarna ”skydd” mot att få utrustning förstörd eller stulen. Försäkringserbudanden som riktas till restaurangägare innehåller ofta krav på att ta över garderoben eller att någon utpekad person ska anställas. Betalningen ligger i att intäkterna för garderobsverksamheten stannar hos utövaren (jfr Sund 1999).

Flera intervjupersoner beskriver hur ”försäkringspremien” över tid höjs och hur mer och mer av företaget involveras i ”försäkringen”. Det finns exempel på att beskyddet leder till att ägaren i praktiken blir målvakt för företaget och att bolaget töms på egendom. Utövare berättar hur de gått från krav på regelbundna betalningar till krav på delägarskap. De beskriver även hur verksamheter tas över genom otillåten påverkan som följs av skambud.

Denna undersökning tyder på att företag som successivt tas över av kriminella, i regel töms på tillgångar. Detta scenario skiljer sig

från de farhågor som lyfts fram i tidigare forskning, om att kriminella vill etablera sig som företagare och driva verksamheten under lång tid. Dessa tidigare studier varnar för att företag används för att tvätta pengar och prisdumpning genom att kriminella pengar tas in i verksamheten (Kelly, Schatzberg och Chin 1994, jfr van Duyne och Levi 2005, Naylor 2004, van de Bunt och van der Schoot 2003). De fall av beskyddarverksamhet som identifieras i vår studie pekar snarare på att utövaren antingen vill få regelbundna försäkringspremier, från ett företag som andra driver, eller tjäna snabba pengar genom att tömma bolaget.

Slutligen beskriver utövare att det är förenat med hög status att ha vissa objekt på sin beskyddarlista. I synnerhet centralt belägna restauranger hör dit, vilket troligen hänger samman med att det för vissa kriminella är statusfyllt att äga sådana restauranger (jfr Brå 2007:4, NUC 2010:1).

Konsultverksamhet

Det finns även utövare som tas in som ”konsulter” för otillåten påverkan (jfr Brå 2009:7). Intervjupersoner beskriver hur dessa anlitas för att ta hand om problem, som önskade gäster. En utövare beskriver hur han agerade som en sådan konsult:

Utövaren: Jag har fått dörrarna på grund av att det är mycket problem med gäng. Nu snackar vi gängtatuerade människor som kommer dit, de röker inne, de kommer in med västar, olika tröjor. Men har man bra personal blir det ganska lugnt i dörren. Men det kostar också pengar.

Intervjuaren: Men hur får man de här dörrarna? Är det ofta restaurangägaren som kommer till någon, snarare än att man kommer dit och kräver?

Utövaren: Det kan hända, men det är väldigt sällsynt, det är faktiskt sällsynt att man bara tar saker och ting. Oftast blir företagaren tipsad om vem som är tillräckligt tuff för att avvisa de här människorna från platsen. Jag har ju fått ... Senaste dörren jag har fått är ... företagaren var pressad och jätterädd. Jag fick 15 procent från stället om jag rensade upp. Jag tackade ja. Men då kommer det bli lugnt, det kommer inte finnas en fight. Sen vi tog över det har det inte blivit ett enda bråk, inte en enda gängmedlem har varit där inne. För de får inte vara där.

Dessa konsulter anlitas även för att se till att företagare skriver över kontrakt på andra personer. Det finns exempel på att de anlitas av tidigare restaurangägare, som vill köpa tillbaka sin verksamhet. Myndighetspersoner och utövare nämner hur personer har anlits för att ”övertyga” företagare att avstå från att etablera sig på en viss plats. Som betalning för sådana tjänster nämns

stora engångssummor samt andelar i företaget. Att använda hot och våld för att snedvrیدا konkurrensen på detta sätt har beskrivits i tidigare studier (Kelly, Schatzberg och Chin 1994, Gustafsson 2009, jfr NUC 2010:1).

Utövare söker även upp hotade företagare som drabbats av otillåten påverkan från den egna grupperingen eller från andra typer av utövare. En företagare berättar:

Jag blev kontaktad av flera kriminella grupperingar som ville "hjälpa till". En kille utgav sig för att ha en fackförening, eller egen arbetsgivarorganisation [...] Han hade en anställd som var administratör och som också jobbade som vakt. Han ville att vi skulle anställa honom. Vi kollade upp honom och han var ju en sådan här rekryterare för en kriminell gruppering.

Erbjudanden om att "lösa problem" kommer även från kunder till företagaren. Företagare som själva betalar för beskydd, eller vid något tillfälle anlitar en konsult, rekommenderar ibland sina kontakter. I andra fall bygger utövarna upp egna kontaktytor mot företagare, vilket en säkerhetschef ger exempel på:

De börjar hänga i deras café ... sakta men säkert, man är jättetrevlig osv. Sen säger man att "jag har hört att du har problem med det här och det här. Jag kan komma med mina polare och hänga här – så här och så här mycket. I stället för att du betalar en väktare kan du betala oss så kommer vi att sköta säkerheten åt dig".

En orsak till att företagare tackat nej till sådana erbjudanden är att de inser att de kommer att förlora på ett samarbete. De förutsätter att utövarna kommer att ställa krav på olika tjänster, vilket bekräftas av utövare och poliser. En annan orsak till att avböja är etiska överväganden. En drabbad företagare i byggbranschen ger sin syn:

Jag har ju fått förslag från andra att vi ska gå till en annan kriminell gruppering. Men då är jag ju likadan ... Jag fick tidigt sådana erbjudanden. Men det är ingen lösning [...] Det mest skrämmande är att de jag umgåtts med, att vanliga människor föreslår sådana alternativ. De vet ju inte ens vad det handlar om, det är ju helt absurt. Sådana lösningar föder ju sådana lösningar. Det är anmärkningsvärt att folk ens tänker så.

Korruption

Trots att studien främst varit inriktad på utpressning och hot nämns även korruption i vissa intervjuer. Det handlar främst om vänskapskorruption, vilket är i linje med vad som visats i viss tidigare forskning som berör korruption (för definition, se Brå 2005:18, Brå 2009:7). Korruption används framför allt av utövare som är företagare eller utövare inom kriminella miljöer, som har hög ekonomisk kapacitet och vill få tillgång till ett företag.

Köp till överpris

Säkerhetsansvariga nämner hur företagare fått "erbjudanden" från spekulanter som vill betala ett överpris för verksamheten. Ofta har spekulanterna kopplingar till kriminella. Det upplever "säljaren" som ett subtilt hot och som att mutan i form av överpriset kan övergå i andra påverkansformer. I vissa fall har ägaren stått kvar på kontraktet och fortsatt att arbeta i företaget. All ekonomisk verksamhet sköts dock av köparen.

Vänskapskorruption

Flera utövare beskriver hur personer i det legala samhället utfört tjänster åt dem. Bland tjänsterna nämns beviljade banklån trots låg kreditvärdighet och att myndighetspersoner lämnat ut information som använts i påverkansförsök mot företagare. Säkerhetsansvariga ger exempel på hur utövare får tips om väktarbolagens rutiner, liksom hur anställda frångår interna regler om krav på ekonomisk soliditet när de anlitar underleverantörer. Det finns även indikationer på att kriminella genom vänskapskorruption använder insiderkontakter vid rån mot butiker och växlingskontor (jfr McLaughlin 1981).

Säkerhetsansvariga beskriver hur varor som ska säljas från butik i stället levereras direkt till slutkunder eller lämnar företaget på ett annat, okänt sätt. Detta okända svinn kan uppstå på grund av slarv och att anställda inte förstår att de gör fel. Svinnet kan även bero på att anställda har större lojalitet med kunderna än med grossistföretaget. Sådana lojaliteter byggs upp genom tidigare kriminalitet, vänskap och mutor. För stora verksamheter som omsätter miljardbelopp kan ett okänt svinn på ett par procent uppgå till betydande belopp.

Svinnet kan också vara en följd av att de anställda vill upprätthålla goda kundrelationer och därför går med på att förvara varor åt kunder med begränsat lagerutrymme. På det sättet blandas varorna ihop och det går inte att med exakthet avgöra när kunden fått vad den betalat för och när anställda givit bort varor.

Både utövare och säkerhetsansvariga menar att kriminellas kontakter med företagare arbetas upp, och det börjar i regel ganska oskyldigt. Företagaren blir bjuden på mat eller får mindre varor eller tjänster. Efter en tid kan det dock komma en förfrågan om gen-

tjänster. En säkerhetsansvarig kommenterar:

Det jag predikar ute i organisationen är "ät för fan inte den första gratispizzan". Aldrig någonsin. För ni vet inte vart det slutar. Processen är väldigt enkel när man värvar en sådan här medhjälpare, det är att de talar om för din arbetsgivare vad du har gjort och då åker du ut därifrån.

Korruption förekommer vid upphandlingar

Både tidigare forskning och intervjupersoner i detta projekt nämner att korruption förekommer vid upphandling och där underleverantörer tas in för större uppdrag (jfr Brå 2010:9, Brå 2007:21, Brå 2011:7, Statskontoret 2012:20). Ofta utgörs mutan av pengar, men även bjudresor och gåvor av varor och tjänster förekommer, enligt såväl denna undersökning som tidigare forskning (jfr även Brå 2010:9, Wästerfors 2004, Brå 2005:18, Statskontoret 2012:20).

Korruption kan syfta till att påverka utformningen av krav och bedömningar av anbud för att själv vinna upphandlingen, men också till att påverka konkurrenter att inte lägga anbud. I tidigare studier har olika riskgrupper inom företag och offentliga organisationer identifierats. I fall som rör byggbranschen antyder tidigare forskning att mutan kan innebära stora betalningar av svarta pengar till platschefer (Brå 2011:7). Belopp som nämns rör 5–10 kronor per extra arbetstimme som förmedlas. Då det rör sig om stora projekt blir det betydande belopp i mutor till platschefen, helt svart. Det företag som mutar med kontanter har ofta svarta pengar och begår därmed inte enbart mutbrott, utan också skattebrott.

Andra exempel från tidigare forskning illustrerar hur mutor ges till dem som skriver specifikationen för upphandlingen och i vissa fall även till upphandlaren (Brå 2010:9, jfr Statskontoret 2012:20).

När mutor inte är tillräckligt för att påverka tar vissa utövare även till utpressning. En myndighetsperson beskriver en upphandling där en förlorande anbudsgivare försökte skrämman den som vunnit upphandlingen till att avstå avtalet, för att själv kunna få överta det.

Konsekvenser

Resultat i fokus

- De psykologiska reaktionerna på otillåten påverkan är ofta allvarliga, särskilt när företagaren har utsatts för press under lång tid. Till skillnad från många andra brott som företagare drabbas av, finns sällan en tydlig slutpunkt.
- Rädsla är en vanlig reaktion, och den kan dröja kvar under lång tid om den inte bearbetas. Vissa utövare har som medveten strategi att spä på rädslan. Den kan vara diffus, och då är det viktigt att bena ut vad företagaren egentligen är rädd för.
- Många drabbade företagare berättar att de var rädda att anhöriga skulle drabbas och att utövaren skulle hämnas efter utredning och dom. Forskning visar dock att sådana repressalier är ovanliga.
- Intervjuer talar för att de som omedelbart polisanmäler, och på andra sätt markerar mot utövarna att de är svåra måltavlor, mår bättre än de som gett efter för utövarnas krav. En polisanmälan är också ett sätt för företagaren att "skapa" en slutpunkt, vilket gör det lättare för dem att bearbeta påverkansförsöket. Dessutom visar resultaten att företagare som polisanmäler direkt löper mindre risk att drabbas av våld. Detta gäller vid de flesta kategorier av utövare.
- Många drabbade lyfter fram hur ensamma de känt sig direkt efter påverkansförsöket. Att tala om det inträffade kan medföra att stödet från anhöriga, grannar, konkurrenter och myndighetspersoner ökar, vilket lindrar konsekvenserna.
- De ekonomiska konsekvenserna är omfattande, särskilt för mindre företag som saknar försäkringar. Även för större företag kan kostnaderna bli kännbara, med stora självrisker och ökade kostnader för säkerhet.
- På samhällsnivå riskerar otillåten påverkan mot företag att skada näringslivet. Det handlar dels om att personer undviker att driva företag inom hårt ansatta branscher, dels om att de företagare som drabbas av påverkansförsök kan känna sig misstänkliggjorda, vilket riskerar att smitta av sig på hela branschen.

Att drabbas av otillåten påverkan medför psykologiska, fysiska, sociala och ekonomiska konsekvenser för den drabbade (Lindgren, Pettersson och Hägglund 2002). Till detta kommer följder för företaget och samhället i stort.

I många avseenden är företagarna som vilka brottsoffer som helst. Deras reaktioner påminner i stort om dem från myndighetspersoner eller privatpersoner som drabbas av otillåten påverkan (se Brå 2005:18, Brå 2008:8, Brå 2009:7).

Företagen i denna studie är ofta små eller medelstora. Deras resurser för att stå emot påverkansförsök kan vara begränsade, även om de av samhället ses som förhållandevis resursstarka. Det medför att vissa företagare faller mellan stolarna. De saknar en egen säkerhetsorganisation, samtidigt som kommunen menar att de är för resursstarka för sociala insatser. I fall där skyddsåtgärder är nödvändiga är det dessutom svårare att skydda en verksamhet än en privatperson (jfr Brå 2008:8).

Psykologiska reaktioner

För den som drabbas av brott är den psykologiska upplevelsen ofta svårast att handskas med (Lindgren, Pettersson och Hägglund 2002). Flera säkerhetsansvariga och myndighetspersoner betonar att de psykologiska reaktionerna efter otillåten påverkan ofta är värre än för många andra brott. Skälet är att det blir en form av pågående brott, där stressen och pressen är långvarig utan ett tydligt avslut. Det skiljer sig från många brott som företagare kan drabbas av, som rån eller bedrägerier, där det ofta finns en tydlig startpunkt och en tätt efterföljande slutpunkt. Intervjupersoner framhåller att ett avslut underlättar bearbetningen av händelsen.

Chock och känsla av skuld inleder ...

Intervjupersoner beskriver att de direkt efter ett påverkansförsök befunnit sig i chock. I synnerhet företagare som bedriver sin verksamhet enligt konstens alla regler har svårt att förstå varför de drabbas av otillåten påverkan. Det gäller inte minst om en yrkesmässig individa eller mindre etablerad utövare framfört betalningskraven. Innan de drabbades fanns det inte i deras världsbild att utövare från kriminella miljöer skulle kunna dyka upp på företaget.

Flera företagare klandrar sig själva för att de drabbats. Några menar att de känt skam eller skuld för att de dragit på sig själva, företaget, familjen och de anställda ett hot. Dessa känslor är mer framträdande hos de intervjupersoner som tidigare avrättats från att göra affärer med utövaren. De företagare som skäms behöver inte ha begått faktiska felaktigheter. En företagare berättar om sitt första möte med poliserna i hans ärende:

Det är mycket möjligt att de sa någonting vi inte hörde, för man befinner sig någonstans ... Det var ett väldigt känslösamt samtal, jag mådde jättedåligt. Jag satt och grät som ett barn och skändes och mådde skit och var rädd. Man känner sig som ... Man ska vara framgångsrik och duktig och allt det här, och så kände man sig liksom ... Nu har jag satt mig själv, min familj och de jag älskar i en jävla dum sits.

En vanlig reaktion är att de drabbade undrar varför just de drabbats. Några intervjupersoner hade landat i att det berodde på att de varit naiva och inte gjort tillräckliga förhandskontroller av anställda, affärskompanjoner eller leverantörer.

... och följs av rädsla – den vanligaste reaktionen

I princip alla intervjupersoner som drabbats av otillåten påverkan nämner att de blivit rädda. Det är också en vanligt förekommande reaktion i förundersökningarna om utpressning. Ibland är rädslan diffus, i andra fall är det någonting konkret som företagaren är rädd för.

Det är viktigt att inse att vissa utövare, som en högst medveten strategi, försöker spä på företagarnas rädsla, inte minst genom att dra in privatlivet i hoten. Genom valet av plats och det sätt som hoten framförs på, försöker utövaren styra företagarens upplevelse av situationen och bedömning av utövarens kapacitet (jfr Goffman 1959). En utövare använder begreppet hjärntvätt för att beskriva hur han försökte få den drabbade att göra som han ville. En annan utövare berättar om sina metoder på följande sätt:

Först psykar man honom med snack, skrämmer upp honom så att han blir orolig över vad som kan hända. Det är väldigt frustrerande, det vet jag själv.

Ett enligt intervjupersoner vanligt exempel på diffus rädsla är en allmän osäkerhet och frågor om vad påverkansförsöket egentligen handlar om. Hur hög är utövarens kapacitet och motivation att skada? Är det riktat mot företaget? Vad kan det annars vara fråga om? Vad är nästa steg?

Flera av de säkerhetsansvariga betonar vikten av att bena ut vad rädslan handlar om. Samtliga intervjupersoner som arbetar med personsäkerhet framhåller betydelsen av att lugna den drabbade genom att försöka konkretisera frågorna och ge svar. Det sker om inte annat genom att beskriva egna erfarenheter från tidigare ärenden.

När rädslan är mer specifik handlar den ofta om oro för att utövaren ska ge sig på familjen, även om det är mycket ovanligt att så sker. Omvänt gäller också att anhöriga är oroliga för företagaren och för gemensamma barn. Sådan så kallad altruistisk rädsla har

även identifierats som en vanlig reaktion i tidigare forskning (Heber 2007, Smith 1993).

Rädsla för att utövaren ska hämnas efter polisanmälan återkommer i flera intervjuer. Hämnad efter polisanmälan eller efter rättsprocessens avslut är dock tämligen ovanligt, enligt flera studier (Tarling, Dowds och Budd 2000, Brå 2008:8, Davies, Smith och Henley 1990). Rädslan är betydligt mer utbredd än risken. Det gäller i synnerhet företagare som inte själva begått brott och som polisanmält direkt.

Tankar om utövarens vilja att hämnas dyker upp av och till under en lång tid efter påverkansförsöket. I intervjuerna är det tydligt att känslan av osäkerhet och otrygghet finns kvar om den inte bearbetas. Några företagare lyfter fram att säkerhetschefer och kontaktpersoner inom Polisen, särskilt personsäkerhetshandläggare, är viktiga för att minska denna oro. Att få höra att hämnad är ytterst sällsynt och att de flesta utövare ”släpper” och går vidare gör det lättare för företagarna att göra likadant.

Vissa företagare, myndighetspersoner och säkerhetsansvariga menar att egen utsatthet fungerar som ett slags skydd för framtiden. Om det skulle hända igen blir man inte lika rädd. En företagare summerar:

Jag tror faktiskt att det är någonting man ska bli vaccinerad mot. Det känns som att nu har vi gått igenom det här, det är någonting man ska gå igenom, så att man ... Jaha, så funkar det. Om de dyker upp här igen en gång till, blir man nog inte lika spak efteråt som man blev första gången. Utan okej, här har vi ett gäng utslagna människor som försöker skrämma en liksom. Då ringer man polisen och så får de göra sitt.

Ilska som handlingskraft

Efter en inledande period av chock och rädsla, som i vissa fall kan vara snabbt övergående, beskriver några intervjuade företagare hur det övergick i vrede mot utövaren. Vissa uppger att de ville hämnas, men att det var en kort fas de gick igenom. De menar dels att det är orättvist att de drabbas av påverkansförsök, dels att de inte ens om de ville hade förmåga att tillgodose utövarens krav. En företagare ger uttryck för sin ilska:

De kommer och säger: ”Nu har vi skyddat ditt ställe så länge, nu ska vi ha 50 procent av stället”. De vet inte ens hur jag mår, de tror att vi tjänar miljoner, mycket pengar här. De vet inte att ... Det är inget ställe som går bra nu för tiden. De tror att vi kan betala 200 000 bara sådär. Det finns inte! Det finns inget sånt! Men de tror ... De kommer på lördag eller fredag och ser att det är folk. Men de kom-

mer inte nu [en vardagsförmiddag], nu finns det inget folk. Jag står här 14–15 timmar en vardag och jobbar. Men det är så. De bryr sig inte, de vill bara tjäna lätta pengar.

Några företagare som blivit utsatta av tillsynes ideologiska skäl, främst av djurrättsaktivister men även av andra utövare, har valt att ge sin bild av situationen i medierna. Ett skäl som anges är att företagarna inte velat låta utövarnas argument få överhanden. Ett annat kan vara att företagarna velat bemöta rykten om att de drabbats till följd av tvivelaktiga affärer. Grunden till dessa påverkansförsök har visserligen varierat, men i regel har det handlat om att utövarna velat bygga ett skrämsekapital, snarare än om företagarnas historik.

Ilska kan även underlätta beslutet att polisanmäla. Dessa företagare har tagit tag i sin situation genom att sätta tydligare gränser för utövaren. Det kan handla om att sluta betala, att be om hjälp från utomstående, att avbryta samarbeten eller att säga upp all kontakt med utövaren, i de fall parterna känner varandra. Att på dessa sätt använda den handlingskraft som kommer ur ilska framstår som en lämplig väg för att på sikt bli av med de negativa psykologiska effekterna av otillåten påverkan.

I några fall har företagarna en bild av att Polisen inte vill lösa brotten. Denna uppfattning grundar sig bland annat i felaktiga brottsrubriceringar och raskt nedlagda ärenden. Att inte bara bli arg på utövaren, utan även på andra som Polisen, är en vanlig reaktion på brott (jfr Lindgren, Pettersson och Hägglund 2002). Företagare har i vissa fall använt säkerhetsfirmor eller andra aktörer för att driva på myndigheterna, vilket ibland lett till att andra utredare tagit över rodret och att förundersökningen fått högre prioritet.

Misstro och försiktighet – konsekvenser på längre sikt

Några intervjuade företagare och poliser framhåller att en vanlig konsekvens på längre sikt är ökad misstänksamhet. Det gäller särskilt när utövaren är en anställd eller nära kompanjon, men också i fall där utövaren är okänd sedan tidigare. Försiktigheten är som störst i nära anslutning till påverkansförsöket, men för några intervjupersoner sitter försiktigheten och misstron i.

Eftersom dessa företagare är misstänksamma, gör de betydligt mer ambitiösa bakgrundskontroller än tidigare. På så sätt minskar de risken för påverkansförsök i framtiden, men det innebär samtidigt att de lägger mer tid på kontroller och att det tar längre tid för dem att fatta beslut. En företagare som utsatts av en tidigare anställd berättar:

Om jag ska anställa någon nu gräver jag upp hans farfar och farmor helt enkelt. Och kollar vem de var. Nu är det en

helt annan inställning, en helt annan sak när det gäller sånt. Nu vet jag hur jag ska agera ... I och med att jag började i branschen ganska oerfaren och inte visste hur systemet fungerade. Man måste läsa på och lära sig allt möjligt.

Den ökade försiktigheten följer ibland även med in i privatlivet. Företagare beskriver hur de ser sig om över axeln när de är ute, har uppsikt över dörren, undviker att gå ensamma på mörka platser och varierar sina färdvägar. De företagare som är föräldrar beskriver att de skjutsar till alla aktiviteter och ser till att barnen inte är ensamma ute när det är sent.

Även anställda vidtar ibland liknande försiktighetsrutiner, exempelvis att aldrig stänga butiken eller restaurangen ensamma och ha sällskap till parkeringsplats eller busshållplats. Vissa företagare och anställda granskar kunder och känner ett behov av att ha uppsikt över dörren på ett med deras ord onormalt sätt, vilket kan göra kunder brydda. En företagare berättar om tiden direkt efter påverkansförsöket:

Alla [som arbetade i butiken] var rädda när de skulle gå till bilen, alla såg till att ta sällskap, ingen ville gå själv. Och för oss, vi har ju fått köra och hämta barnen. De kanske inte har kunnat göra vissa saker för att vi inte har kunnat köra just då, och vi inte vill att de ska gå ut själva. Vår minsta dotter går i skolan precis där vi bor, men ändå känner man att vi inte vill att hon går själv ens till kompiserna. Vi kör henne liksom 500 meter.

Fysiska reaktioner

Som tidigare framgått är det ovanligt att påverkansförsök mot företagare har inslag av våld. Med andra ord är även direkta fysiska skador ovanliga. Däremot kan en psykologisk reaktion på ett påverkansförsök också ta sig fysiska uttryck (jfr Lindgren, Petterson och Hägglund 2002). Exempel från intervjuer och förundersökningar är sömnsvårigheter, kvardröjande stressymptom, huvudvärk, blackout, fysisk svaghet eller andra reaktioner, som bendarr i stressiga situationer. Några har haft problem med blodtryck, hjärta eller mage. En företagare berättar om sina reaktioner när hon närmast satt och väntade sig nya påverkansförsök:

Vi hade en park utanför, och om man inte kände igen dem som var där var man misstänksam. Med påföljd att jag fick jättehögt blodtryck som de inte fick ner och min läkare sa att jag får sjukskriva dig, för du måste ju lugna ner dig. Vilken röra man hannade i.

Sociala konsekvenser

Många av de intervjuade företagarna har en mycket stark yrkesidentitet och är stolta över sin verksamhet. Att vara företagare är inte bara ett sätt att få ihop till brödfödan, utan fyller också en viktig social funktion för många, i synnerhet för de minsta företagen. Otillåten påverkan riskerar därför att leda till isolering och en förlorad identitet som företagare. Stöd från anhöriga, andra företagare och kunder lyfts fram som viktigt för att lindra de negativa sociala konsekvenserna av otillåten påverkan.

Risk för isolering om man inte pratar om påverkan

Intervjuerna med företagare, säkerhetsansvariga och poliser visar att det är viktigt att berätta, om man drabbats av otillåten påverkan. Som tidigare konstaterats är det inte helt ovanligt att företagare uttrycker att de känt sig ensamma och övergivna när påverkansförsöken inträffat. Många lyfter dock fram att de snabbt fått stöd av andra, vilket förutsätter att det blivit känt att de drabbats. En företagare berättar:

Jag har berättat för alla, jag har inga problem med det. För jag känner att det finns ingenting ... Det är andra som kanske inte vill berätta att de har blivit utsatta, men jag fattar inte vad problemet är. Det är klart, har man inte rent mjöl i påsen själv, är man väl inte så intresserad av att diskutera sånt här. Men jag menar, sliter man från morgon till kväll varje dag ... Jag är inte anställd av drägget [utövarna] för att gå till jobbet, jag ska inte betala en krona till dem. Det finns inte med på kartan. Men det kan jag säga nu eftersom jag är rätt kaxig, men man är inte lika kaxig när ungarna blir hotade. Men rent generellt har jag den inställningen att det finns inte. Alltså, det existerar inte, då säljer jag bolaget eller gör vad som helst. Men de ska inte ha en krona, så är det bara. Så funkar jag, men det är för att man har slitit för varje femöring själv – vi har gjort det allihop på företaget.

I något fall menar ägaren att de enstaka anställda i företaget är att betrakta som familjemedlemmar. Några företagare beskriver hur de i deras mindre arbetsgrupper fått en mycket nära sammanhållning efter påverkansförsöket. Det gäller i synnerhet synliga påverkansförsök som även riktas mot personalen. Dessa företagare beskriver det som viktigt att kunna prata med de närmaste kollegorna som förstår precis hur det känns.

Familjen: Det främsta stödet eller separation

Många företagare lyfter fram att de hittade trygghet och styrka

hos sina anhöriga. För andra har dock otillåten påverkan fört med sig skilsmässa och familjesplittring. Några poliser och säkerhetsansvariga menar att risken för separation delvis beror på myndigheternas hantering av händelsen. Risken minskar när poliser och andra involverade samlar ihop familjen och låter dem bearbeta det inträffade tillsammans. Risken ökar när allt ansvar läggs på företagaren att lösa de privata problem som kan uppstå, inte minst som en följd av säkerhets- och skyddsåtgärder. En polis berättar om de svårigheter som ibland uppstår, främst när det redan före påverkansförsöken funnits konflikter inom familjen:

I många ärenden som man har haft har man försökt hålla, ja frun är det väl oftast, [utanför]. För det är till syvende och sist oftast män som blir utpressade. De försöker hålla frun utanför för att inte oroas. Sen rätt vad det är måste de berätta. Det kan bli en jättekonflikt. Vad har du gjort? Varför har du inte berättat, varför har du inte gjort någonting? Sen är det ju jättejobbigt, om det nu går så långt att man måste klippa med allt och alla. Då tycker naturligtvis den parten som inte är inblandad alls att det är den andres fel. Vad har du gjort? Nu kan vi inte leva som vanligt och ... Det är väl såna konflikter som kommer upp. Sen är det inte helt sällan som det redan fanns konflikter.

Några myndighetspersoner menar att anhöriga ibland felaktigt tror att företagaren hade kunnat köpa sig ur påverkansförsöket och därmed undanröja problemet. Vissa yrkesmässiga indrivare beskriver hur de släppt företagaren när de fått skulden betald, men som huvudregel ger sig inte utövarna efter enstaka betalningar. Risken att drabbas av våld ökar också för dem som börjat betala och sedan slutar.

Företaget är mer än en inkomstkälla

Att förlora sin verksamhet eller se den utarmas till följd av otillåten påverkan innebär sorg för många. Det kan handla om konstnärliga verksamheter som närmast beskrivs som en del av ens själ, eller om stoltheten över att ha byggt upp företaget på egen hand. I dessa fall går det knappast att "bara skola om sig" och göra någonting annat; det finns alltför stora egna sociala investeringar i verksamheten. En företagare förklarar:

Situationen när jag var på väg till ingenstans, att göra det värsta som man kan göra och sälja något som jag brinner för ... Jag har inte gjort så mycket i livet, men jag är stolt över det här. Det tycker jag, i mina ögon är det ... Visst, man jobbar mycket, det är inte mycket fritid. Men det är det liv man själv har valt.

Dessutom lyfter flera fram den glädje de fått av att arbeta upp stamkundsrelationer. Att förlora företaget blir därmed en betydande konsekvens, företagaren förlorar i någon bemärkelse sitt sociala sammanhang. Några företagare nämner kunderna specifikt som ett skäl till att de inte gav efter för påverkansförsöken. En krögare berättar:

Reaktionerna från våra gäster, våra stamgäster, från allmänheten i övrigt har varit otroligt positiv. Det var våra stammisar som fick oss att öppna redan första kvällen efter skadegörelsen, för vi hade tänkt hålla stängt. Den massiva attack vi fick genom internet, Facebook, bloggen, hemsidan ... Där hundratals människor gick in och sa att ni måste öppna, ni får inte ge vika för det här. Utan se till att öppna, vi kommer att stötta er. Du vet, det var den här andan att folk tog ledigt från jobbet på eftermiddagen för att komma och hjälpa oss. Det var flera som hade skrivit att i kväll dricker jag en öl på [restaurang], betalar för två. (skratt) Det gjorde ju att ... Många andra krögare kom. Ni kan få låna möbler av oss. Behöver ni hjälp, vi ställer upp, vi står bakom er. Naturligtvis gör det att man blir stark mitt i det här. Reaktionerna från omgivningen, allmänheten och våra gäster har ju varit fantastiska hela tiden, det fortsätter ju.

Konkurrenser och grannar lindrar konsekvenserna

Intervjupersonerna antyder att företagare som har goda kontakter med andra företagare har lättare att stå emot utövarnas krav. Dessutom underlättas bearbetningen av otillåten påverkan. Ett par företagare beskriver hur de har "räddats" av företag inom samma bransch som har anställt dem eller anlitat dem på längre uppdrag.

Även företagare inom samma geografiska område lyfts fram som viktiga för att lyssna och ge råd, uppmärksamma om utövaren återkommer eller ge konkret hjälp. I det senare fallet handlar det om att exempelvis låna ut extrastolar till sin restaurangkonkurrent eller fordon till en åkeriägare som drabbats av skadegörelse, eller att ge råd utifrån egna erfarenheter om hur man bäst hanterar otillåten påverkan. En konkurrent erbjöd sig att köpa ett bolag till det pris som företagaren (ägaren) själv fick sätta, samt att sälja tillbaka företaget för samma pris när han bearbetat konsekvenserna av påverkansförsöket. Företagaren nämner detta sociala stöd som avgörande för att orka driva verksamheten vidare.

Grannar, både till företaget och till den privata bostaden, fyller samma funktion. I vissa fall har grannarna gjort iakttagelser som varit av betydelse för polisutredningarna, vilket en företagare beskriver på följande sätt:

Jag berättade det här för grannarna, för jag ville att de skul-

le vara involverade om någonting skulle hända. Då sa han: men det var en kille här, gärningspersonen. Så berättade han hur bilen såg ut och allting, då var det ju han som hade varit och ringt på hemma hos mig. Som tur var ingen hemma.

I några fall finns dock en stor besvikelse över hur grannarna har agerat. Exempel finns där grannarnas barn har förbjudits att leka med företagarens barn, då de vuxna tolkar den otillåtna påverkan som ett tecken på att företagaren själv är kriminell. Misstänksamheten, som kan drabba den som redan är i ett utsatt läge efter otillåtna påverkan, beskrivs som särskilt tung att hantera av en anhörig till en företagare:

Jag känner att det är skönt att det kommer ut mer och mer hur enkelt och godtyckligt det är att dras in i det här. Det räcker ju med att du har egen restaurang, arbetar i byggbranschen eller är egen företagare så är det lätt att råka ut för det här. Jag hoppas att våra punschiga grannar fattar det.

Ekonomiska konsekvenser

Drabbade företagare berättar om både direkta och indirekta ekonomiska konsekvenser (jfr Lindgren, Pettersson och Hägglund 2002). De direkta handlar framför allt om kostnader för reparation av skadegörelse, eventuella självrisker och inkomstbortfall. De indirekta innefattar ökade kostnader för säkerhet och avgifter för exempelvis kuratorbesök.

Försäkringar kan dämpa stora ekonomiska konsekvenser

Företagare som drabbats av systematisk skadegörelse har haft betydande kostnader i form självrisker. I intervjuerna framkommer att vissa företagare till och med utförsäkrats av sitt försäkringsbolag. Några har undvikit att ta upp eller reparera vissa skador under lång tid för att inte riskera att ses som ett ”problem” av försäkringsbolaget. De företagare som intervjuats har dock varit mycket nöjda med servicen från sina försäkringsbolag, även om självriskerna varit betydande, i vissa fall kring 10 000 kronor per tillfälle.

De allra minsta företagen saknar ofta försäkringar som täcker skadegörelse eller som ger extra ersättning vid sjukskrivning eller tillfälligt stängda företagslokaler. Några företagare nämner att de är försäkrade för inkomstbortfall, men det hör inte till vanligheterna. Inkomstbortfall uppstår när företaget är stängt eller företräddare sjukskrivna. Dessutom sjunker inkomsterna när kunderna blir färre, för att det företag som drabbats av otillåtna påverkan inte

ses som seriöst (jfr Konrad och Skaperdas 1998). Andra gånger är kunderna oroliga för att själva dras in i något om de besöker exempelvis restauranger eller butiker som drabbats av hot. Från en förundersökning kommer ett exempel:

Utpressning har påtagligt drabbat ett företags omsättning. Företagaren uppger i förhör att 89 procent av kunderna har försvunnit efter händelsen, troligen eftersom utövaren hotade även kunderna vid utpressningstillfället.

Några intervjuade företagare har också deltagit i olika skyddsåtgärder och därför inte kunnat gå till jobbet på vanligt sätt. Verksamheten hos många av de minsta företagen bygger ofta på ägarens kontakter, kompetens och engagemang. Därför blir företaget mycket sårbart om ägaren till följd av hot måste flytta eller hålla sig undan en tid.

Poliser som arbetar med skydd menar dock att det har blivit något enklare med sådana situationer då många i dag kan arbeta på distans. Undantagen rör mycket små butiker eller liknande, som saknar anställda. Att få ägaren att återhämta sig så att han eller hon kan stanna i arbete, eller åtminstone snabbt återgå till det, lyfts därför fram som en av de viktigaste uppgifterna, av poliser som arbetar med skydd och säkerhetsansvariga.

Även ekonomiska konsekvenser för privatlivet

Det är tämligen vanligt att företagarna i studien får ökade kostnader för larm, både i företagets lokaler och i den privata bostaden. Till detta kommer att en del anlitar privata vakt- eller säkerhetsbolag som ronddar eller gör riskbedömningar, utbildar och stöttar företagets ägare och anställda. Det kan vara en akut åtgärd eller ingå i en långsiktig säkerhetsåtgärning. Med andra ord kan kostnaderna öka även på sikt. Faktum är att enstaka företagare nämner stora fakturor till säkerhetskonsulter som en kostnad de måste försöka minska. Följande exempel på konkreta kostnader är taget ur en förundersökning:

En företagare tar in ett bevakningsföretag. Han får kostnader om 1 500 kronor i månaden för larm och bevakning. Till detta kom installationskostnader. Kontraktet är tecknat på flera år framåt i tiden.

Flera av de minsta företagen i undersökningen är familjeföretag. Det innebär att de ekonomiska konsekvenserna blir betydande inte enbart för företaget, utan också för ägarna och deras familjer. Om företaget går sämre finns inget överskott för ägarna att ta ut som lön och anställda kan förlora arbetet.

Konkurser – allvarliga men ovanliga

Även om det inte tillhör vanligheterna, finns exempel där otillåten påverkan har resulterat i konkurs för de aktuella bolagen. Som framgått tidigare finns en förhöjd risk att drabbas av indrivningsförsök i samband med konkurs. Där är otillåten påverkan en följd av konkursen.

I andra fall är konkurs eller nedläggning av verksamheten ett direkt syfte med påverkan, särskilt när djurrättsaktivister är utövare. I ytterligare fall är konkursen snarare en följd av att företagaren har försökt att betala utövaren – kanske med dyra lån – tills dess att verksamheten inte klarar av kostnaderna längre. Börjar man väl betala utövare som har utpressning som affärsidé blir det med tiden stora summor. Slutligen finns exempel där utövaren har tagit över verksamheten och kört den i botten.

Viktigt för företagaren att polisanmäla

Lösa problemet själv eller be om hjälp

Många företagare i förundersökningarna har polisanmält direkt efter det första påverkansförsöket. Några intervjuade företagare beskriver hur de ser på påverkansförsök som någonting helt oacceptabelt och att det inte finns någon tanke på att betala utpressningskrav eller falla till föga för hot. Dessa företagare har sålän något att dölja i form av svarta affärer eller kriminella kontakter. I vissa fall har rädslan för utövaren varit så stor att företagaren vänt sig till Polisen direkt, för att få skydd.

Alla företagare som väntar med anmälan behöver inte ha något att dölja, men företagare i gråzonen väntar ofta med att anmäla. Några intervjuade företagare menar att de försökte ”lösa problemet” på egen hand eller med hjälp av andra. Det är inte enbart för att deras verksamhet inte tål en närmare granskning av myndigheterna. En företagare förklarar:

Någonstans tror man att man är lösningen på problemet. Att det ska gå att förklara och förhandla. En vanlig människa kan du alltid förklara vett i, att de förstår att ok, vi kommer inte att få några pengar. Och att det här är helt galet. Men de här går inte att prata med, det finns inte för dem. Då var det ju bara [att anmäla till] Polisen.

Gemensamt för många som inte anmäler direkt är att de anmäler när hoten också riktas mot anhöriga – även om de ofta framförs till företagaren. Andra skäl för anmälan är att företagaren saknar betalningsförmåga eller andra alternativ än att ta hjälp av myndigheterna.

För vissa har det varit en mycket lång process innan de tagit

kontakt med Polisen. En myndighetsperson illustrerar detta med att det för vissa varit ett val mellan att ta sitt liv eller gå till myndigheterna. Det innebär att de psykologiska reaktionerna varit omfattande under en lång tid. Liknande exempel nämns i flera intervjuer och förundersökningar:

Företagaren har, till följd av betalningarna till utövaren, kommit efter med sin hyra och tar därför pengar från det egna bolaget. Dessutom lånar han pengar av släktingar för att kunna betala. Då han inte har några möjligheter att få ihop mer pengar till utövaren, har företagaren funderat på att ta sitt liv. Han upplever att det skulle underlätta för familjen. Han berättar för en anhörig som förmår honom att polisanmäla.

Polisanmäla för att stoppa utövaren

För flera intervjuade företagare var valet att polisanmäla inte enkelt, vilket är en bild som de säkerhetsansvariga känner igen. Företagare beskriver det som att de med lagliga medel vill stoppa utövaren och få hjälp och stöd. Samtidigt är de rädda för upptrappning från utövaren och osäkra på om myndigheterna kan stoppa utövaren.

Som i exemplet i rutan ovan kan anhöriga spela en viktig roll för att företagaren ska gå till Polisen. När man väl kommer över den tröskeln menar flera intervjupersoner att det blir lättare, något som illustreras av följande citat från en anhörig till en företagare:

Jag kommer ihåg när allting kom upp. Du [företagaren] sa att nu har jag bestämt mig, vi ska gå till Polisen. Då ställde jag mig frågan: ”gud, vågar vi, vad händer då?”. Jag kände mig jätteorolig. Men sen efteråt kändes det som en lättnad.

Att polisanmälan är den bästa vägen ur ett påverkansförsök är myndighetspersoner och säkerhetsansvariga eniga om. Även flera företagare och några utövare menar samma sak. Intervjupersonernas tyngsta argument är att företagare som inte anmäler, utan försöker gå utövaren till mötes, riskerar att bli utsatta igen. Det gäller framför allt när utövare använder otillåten påverkan som affärsidé (jfr Brå 2012:6). Företagare som ger efter visar att de är lätta måltavlor och att de har betalningsförmåga. En utövare förklarar:

Han är enkel, han betalar. Han har pengar fortfarande, man kan inte sluta ibland heller. Okej, du har betalat dina skulder, men man kan hitta på någonting, bara smågrejer. På grund av det ska du betala 200 000 kronor till. Sen är du fri.

Även företagare har upplevt hur vissa utövare återvänder, ibland en längre tid efter det första betalningstillfället. Ett exempel är en företagare som ångrar att han tillgodosåg utövarens krav, då utövaren flera år senare återkom med en ny begäran. Sedan företagen denna gång vägrade betala, polisanmälde och muntligen underströk att han inte avsåg att vika sig, har han blivit lämnad ifred. En annan företagare resonerar likadant:

Jag gick inte in och polisanmälde [påverkansförsöket] då, och i dag ångrar jag det. Jag skulle ha polisanmält det med en gång, men jag tänkte det att om man tar det lite lugnt i stället kanske det lugnar sig. Men det blev aldrig lugnt, utan de fortsätter ju i samma stil då.

Konsekvenser för samhället

Kapitlet har än så länge varit inriktat på konsekvenserna för företagen, de anställda och företaget. Intervjuer och seminarier fångar också upp hur otillåten påverkan mot företag får konsekvenser för branscher och affärsvillkor. Dessutom drabbas rättsväsendet när personer av rädsla för påverkansförsök eller av misstro till myndigheterna väljer att inte anmäla brott. Antingen gör företagen som utövaren vill eller så vänder de sig till andra utövare från kriminella miljöer, vilket förvärrar samhällseffekterna av otillåten påverkan.

Misstro mot branschen

Otillåten påverkan har blivit ett reellt problem för vissa branscher. Till exempel har pålsnärningen varit hårt drabbad, och körsnärsyrket har minskat mycket i omfattning. Även vissa intervjupersoner från andra branscher, som restaurangnäringen, menar att publiciteten kring beskyddarverksamhet och utpressningsförsök skadat branschen. Visserligen förekommer beskydd och att kriminella tar över företag inom restaurang och andra branscher, men det är långt ifrån samma sak som att hela sektorer är satta ur spel. På vissa orter förekommer det knappast alls, enligt intervjupersoner.

Vid vissa gator, torg eller inom vissa kretsar är dock ”erbjudanden” om beskydd ett problem som företagare måste förhålla sig till, oavsett bransch. Detsamma gäller skulder som drivs in av yrkesmässiga indrivare. Att företagare anlitar sådana indrivare i stället för att lösa tvisterna om betalning genom det legala samhällets strukturer får också vidare konsekvenser. Sådan illegal indrivning utmanar de legala systemen för inkasso och tvistelösning (jfr Brå 2012:6). I förlängningen kan det öka risken med vanliga affärsrelationer. Yrkesmässiga indrivare gör inte juridiska bedömningar av kravens giltighet och därför sätts rättsordningen ur spel.

Även om denna undersökning endast i begränsad utsträckning fångar upp mutor, illustrerar resultaten problemen som är förknippade med korruption. Det handlar framför allt om konkurrensförskjutning, där vissa företag har lättare att få uppdrag än andra. Marknadsvillkoren sätts ur spel. Det är främst den uppdragsgivande verksamheten (privat eller offentlig) som drabbas, eftersom kostnaderna för korruptionen i någon mån läggs på fakturorna och betalas av dem själva (jfr Brå 2011:7). Som intervjuade personer inom byggbranschen tar upp, kan blotta misstanken om mutor vara tillräcklig för att svartmåla de aktuella företagen, och därmed hela branschen, i allmänhetens ögon.

Självrensning och övergrepp i rättssak

Otillåten påverkan förekommer också i form av brottet övergrepp i rättssak mot företagare och vittnen. Ytterligare ett problem, som en del myndighetspersoner anser vara ett större sådant, är att vissa målsägande och vittnen har en skev bild av risken med att samarbeta med myndigheterna. Därför väljer vissa företagare självrensning – att inte ens anmäla eller att senare hålla inne med uppgifter under förundersökningen eller i domstol. En säkerhetsansvarig, med erfarenhet av klienter som representerar företag av varierande storlek, redogör för sina upplevelser:

När någon kommer till oss är det första vi gör att vi fryser läget och bara låter dem prata av sig. Så vi får en känsla av vad den upplevda hotbilden är. Till 99,9 procent är den minst dubbel så stor som den faktiska, oftast ännu mer. Så när de pratar försöker vi sätta ord på varför de faktiskt känner som de känner. Det gör att de kan sätta ord på sina känslor. När de kan sätta ord på sina känslor blir det logik i tänkandet.

Självrensning innebär i praktiken att vissa brott aldrig kommer till Polisens kännedom eller att utredningarna inte håller för åtal (jfr Brå 2008:8). Detta får konsekvenser för företagen, eftersom de aldrig får möjlighet att se ärendet avslutas i rätten. De företagare som i stället fått denna möjlighet lyfter fram rättsprocessens läkande egenskaper och hur deras egen rädsla minskat, efter att de behövt möta utövaren i rättssalen. Där får också många av deras frågor svar, bland annat om vad utövaren egentligen ville dem.

I undersökningen finns också ett par företagare som anmält, men sett hur vittnen av rädsla och obehag ”glömmer” eller tar tillbaka uppgifter under utredningens gång. Det uppfattas som ett svek och några företagare varnar för samhällsutvecklingen med ett sådant bristande civilkurage.

Förtroendet för myndigheterna

Några företagare och myndighetspersoner är inne på att anmälningarna ökar när det gått bra för andra som har vågat anmäla. En företagare berättar:

Jag hoppas att det blir en läxa för dem [utövarna] och att de inte kommer göra något mer, eller inte vågar göra det här mot någon annan restaurang, på grund av vad som händer. Om vi säger ... Jag vågade anmäla till Polisen, det finns många som inte vågar. Men nu kanske de också gör det. De anmäler kanske till Polisen efter det här. ”Okej, vi polisanmäler direkt.”

Föga förvånande tyder intervjuerna på att de företagare som har förtroende för rättssystemet också har lättare att stå emot utövarns krav. Det gäller i synnerhet dem som själva i tidigare rättsprocesser har upplevt att allt i stort sett har fungerat. Det handlar om allt från bemötande, via stöd- och skyddsåtgärder, till åtal och fällande domar. Dessa intervjupersoner uttrycker ett stort förtroende för Polisen och andra aktörer i rättskedjan.

Flera intervjupersoner, såväl säkerhetsansvariga som företagare, framhåller att den uniformerade polis som är först på plats generellt är mycket duktig på att ta hand om företagarna. När problem med polisutredningen uppstår sker det oftare senare, i utredarledet. Förklaringen anges av dessa intervjupersoner vara att det är svåra utredningar som kräver både offensiva åklagare och kunliga utredare. Dessutom saknas ofta stödbevisning, något som är av stort värde att säkra. I rapportens avslutande kapitel utvecklas detta.

Slutsatser

I det här kapitlet presenteras undersökningens slutsatser. Utifrån resultatkapitlet går det att konstatera att utövare har fyra olika intressen av att påverka företag. De två vanligaste kategorierna i den här undersökningen är Företaget som inkomstkälla och Företaget som utövaren gör anspråk på. Resultaten identifierar också Företaget som brottsverktyg och Företaget som motståndare. I varje avsnitt gör Brå också en bedömning av riskerna för företaget som drabbas av otillåten påverkan.

I kapitlets sista avsnitt dras slutsatser om vad resultaten säger om organiserad brottslighet i Sverige.

1. Företaget som inkomstkälla

När otillåten påverkan utgör själva affärsidén för en utövare är syftet oftast att få pengar. Det innebär att utövarna mer eller mindre medvetet söker företag som de uppfattar har betalningsförmåga. Andra sorters företagare som dessa utövare söker efter är de som ”inte gjort rätt för sig”, exempelvis genom att inte betala leverantörer eller följa överenskommelser. Dessutom ska företagaren vara påverkningssbar och inte anmäla.

Allt detta är dock enklare i teorin än i praktiken. Många intervjupersoner menar att utövare från kriminella miljöer följer minsta motståndets lag, och att det är mer regel än undantag att de byter måltavla när de stöter på problem.

De företag som drabbas kan vara av varierande storlek. När de största företagen utsätts är skälet oftast att utövaren ser dem som inkomstkällor. Verksamheten uppfattas som lönsam av utövarna, men enligt flera intervjupersoner behöver denna föreställning inte vara korrekt. Få utövare har kompetens att bedöma lönsamhet och betalningsförmåga.

Vissa utövare gör resurskrävande kartläggningar, medan andra ”går mer på känsla” och utgår från rykten de snappat upp i kriminella miljöer. Företagare som bedriver sin verksamhet i gråzonen kan genom sådana kontaktytor och rykten väcka utövarnas intresse. Dessutom uppfattar vissa utövare sådana företagare som enk-

lare att påverka. Även företagare som bedriver verksamhet enligt alla regelverk drabbas dock i viss utsträckning. Det kan bero på att de uppfattas vara förmögna, eller på att utövare har kunskap om företaget genom att de är kunder eller känner någon i personalen.

Den vanligaste sortens utövare inom Företaget som inkomstkälla är yrkesmässiga indrivare. Det rör sig om personer som är etablerade i kriminella miljöer, med stort skrämsekäpital och kunskap om hur man påverkar. För vissa är indrivning en viktig inkomstkälla, för andra är det ett brott att falla tillbaka på vid tillfälliga behov av pengar (jfr RKP 2012). Detta är en klassisk marknad för såväl organiserad brottslighet som enskilda kriminella entreprenörer (Mayer 2010, jfr Johansen 1996).

Yrkesmässiga indrivare som intervjuats i den här undersökningen betonar att de endast hanterar ”reella skulder”. Vissa har uttalade krav på dokumentation som bevis på skulden. Den uppdragsgivare som kommer med lögnar och falsk dokumentation riskerar själv att få betala indrivarens förväntade förtjänst av uppdraget.

Det faktum att personer som är etablerade i kriminella miljöer anlitas för att driva in mer eller mindre reella skulder är ett dåligt betyg på samhällets legala möjligheter att fastställa och inkassera skulder. När påverkansförsök används i stället för legala möjligheter blir de systemhotande. Även om dessa skulder har en verklig grund, gör utövarna ingen juridisk prövning av om uppdragsgivaren fullgjort sin del av avtalet och därmed har rätt till pengarna. I utövarens värld handlar det snarare om att skulden framstår som tydlig och att det finns dokumentation eller andra uppgifter att hänvisa till. Kraven är med andra ord lägre, i vissa fall mycket lägre, än i domstol på att en reell och förfallen skuld verkligen föreligger.

De betalningar utövaren vill ha kan också bottna i påhittade skulder eller böter, exempelvis för att utövaren har nekats tillträde till en nattklubb. Här återfinns i synnerhet mindre etablerade utövare. Även det alternativa bestraffningssystemet med bötnings har ett systemhotande drag, då det sätter rättssystemet ur spel.

Indrivning av reella eller påhittade skulder är ett etableringsbrott. Av intervjuerna med utövare är det tydligt att den som klarar av att driva in skulder enbart med hjälp av subtila hot, som kommuniceras genom ett stort skrämsekäpital, har hög status inom kriminella miljöer. Utövare berättar också att det ger en personlig kick och tillfredsställelse, något som även konstaterats i tidigare forskning (jfr Katz 1988). I förlängningen innebär det att indrivningsuppdrag, där utövaren ges möjlighet att utveckla sin kunskap med tiden, medför ”karriärmöjligheter” som ett komplement till de direkta ekonomiska motiven.

Risker för företaget

När den otillåtna påverkan sker mot företag som en inkomstkälla, förekommer mycket sällan inslag av våld. Yrkesmässiga indrivare beskriver att det sällan är nödvändigt att ta till våld, eftersom de upplever att de oftast får betalt. Dessutom visar undersökningen att utövarna generellt sett vill ha betalt utan den ansträngning som krävs för att trappa upp påverkan, och att de ofta väljer att byta objekt vid tydligt motstånd. Med andra ord rinner en hel del försök till otillåten påverkan ut i sanden.

Undantaget är om det föreligger en reell skuld. Där är utövarna mer motiverade att trappa upp påverkansförsöken. Metoden som främst används är subtila hot, vilket kan innebära svårigheter för rättsväsendet att styrka brott. Samtidigt finns fällande domar i sådana fall, där enligt intervjupersoner ”offensiva” åklagare har lyckats visa på en hotbild. Intervjuade domare och åklagare har också berättat att de lägger stor vikt vid den totala situationen, där olika omständigheter tillsammans innebär ett olaga hot (jfr även Åklagarmyndigheten 2010:7).

Även uppdragsgivarna tar risker. De är ibland företagare som anlitar en utövare för att driva in en skuld. Dessa risker är inte enbart kortsiktiga, eftersom indrivaren kan komma att kräva in pengarna från uppdragsgivaren i stället. Det gäller i synnerhet om det uppstår problem med indrivningen, exempelvis för att skulden redan är betald, eller att en domstol avgjort tvisten och slagit fast att det inte finns en skuld. På längre sikt har de genom att göra affärer med kriminella exponerat sig för framtida påverkansförsök, inte nödvändigtvis från indrivaren, men från andra i samma krets. Det handlar om att företagaren dels blir ”känd” av kriminella, dels löper en risk att det genom indrivningen skapas hållhakar som gör det svårare att vända sig till Polisen.

Om påverkan med rent ekonomiska motiv, som i den här kategorin, pågår under en längre tid och företagaren börjat betala, finns dock en risk att situationen övergår i nästa kategori. Där ser riskerna annorlunda ut.

2. Företaget som utövaren gör anspråk på

Vissa utövare anser sig ha rätt till en del av företagarens tillgångar. Ibland har det sin grund i att företagaren börjat betala utövaren. Om företagare blir en regelbunden inkomstkälla för utövaren, uppstår ibland problem när betalningarna upphör. Utövaren tolkar det som ett svek, eftersom ”parterna” i dennes ögon har ingått ett informellt kontrakt om fortsatta betalningar. Därför uppstår en personlig kränkning, och en potentiell statusförlust i utövarens kriminella miljö, när företagaren vill ta sig ur situationen.

Företagaren behöver inte ens vara medveten om detta informella kontrakt om framtida betalningar och att han eller hon därmed signalerat att kriminella normer är accepterade. Dessa villkor och kontrakt må vara mycket tydliga för utövarna, men de kan vara både okända och obegripliga för företagarna. Vissa företagare tror eller hoppas att utövaren är ute efter några enstaka betalningar, och innan de hunnit reflektera har de betalat flera gånger utan att kraven upphör.

Vissa av de drabbade företagen har börjat betala utövare för ”beskydd” eller för att det finns en skuld. Andra företag tvingas betala för att de finns på en viss plats, eller inom en viss social sfär, där territoriella utövare anser sig ha rätt till en del av omsättningen. Slutligen finns företagare som hamnat i tvist med tidigare eller nuvarande delägare. Gemensamt är att utövare gör anspråk på en del av företaget eller omsättningen, av mer eller mindre påhittade skäl.

Att tvister om ägarskap övergår i otillåten påverkan visar på utmaningarna i affärslivet. Detsamma gäller de erbjudanden om beskydd eller hjälp att ”lösa problemet” som utövare från kriminella miljöer riktar mot företagare. Även om majoriteten av företagarna med stor sannolikhet väljer myndigheter eller legala säkerhetsföretag för att parera problem med ordning och säkerhet, finns några som trots allt överväger kriminella ”säkerhetslösningar”. Förutom det faktum att företagaren då har små möjligheter att klaga på bristfälligt ”säkerhetsarbete” eller dåliga ”försäkringar”, blir företaget också en del av utövarens miljö och normsystem. Det gäller i synnerhet i de fall det finns en territoriell dimension, dvs. när utövare anser sig ha rätt till delar av legala verksamheter på grund av läget eller vem som bedriver dem. Det får dock betraktas som ett tämligen nytt fenomen i Sverige (jfr Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Brå 2012). En sådan verklighet har tidigare främst förknippats med Italien, Ryssland och USA.

Risker för företaget

Denna typ av påverkan innebär totalt sett störst risker för företagaren. I förhållande till övriga kategorier är risken för våld större. Även övriga påverkansformer som direkta hot, utpressning och systematisk skadegörelse används. Eftersom det ofta har blivit personligt – utövarna riskerar sin status i kriminella miljöer och kan uppleva sig kränkta av företagaren – är de motiverade att fortsätta med den otillåtna påverkan, även mot en resursstark företagare.

Många utövare i denna kategori har också hög kapacitet. Delägarna är undantaget, men det förekommer att de anlitar personer från kriminella miljöer.

En särskild svårighet vid beskyddarsituationer är att det uppstår en oklar gräns mellan legal och kriminell verksamhet genom att

företagaren gör affärer med utövare från kriminella miljöer. Den glidande skala uppstår oavsett om kontakten uppstått frivilligt eller om företagaren låtit sig påverkas till att ingå ”överenskommelser”. Eftersom det rör sig om dyra försäkringar menar vissa intervjupersoner att det också leder till att företagaren måste skaffa sig svarta inkomster och definitivt lämnar den vita sektorn. En följd blir att företagaren kommer längre och längre från myndigheterna och andra legala lösningar.

3. Företaget som brottsverktyg

Att utövare använder otillåten påverkan för att komma över företag som brottsverktyg är den minst vanliga kategorin i materialet. De fall som trots allt finns med ingår i en mer omfattande ekonomisk brottslighet. Intresset för att ta över företag, formellt eller informellt, genom otillåten påverkan beror sannolikt på utövarens möjlighet att köpa eller starta egna bolag. Om utövaren behöver ett etablerat bolag med goda kreditmöjligheter och dessa är svåra att köpa, ökar incitamenten att överta ett bolag genom otillåten påverkan.

I de fall som ingår i undersökningen har företagaren tidigare betalat utövare, som mer och mer tagit över kontrollen av företaget. Med andra ord framstår det som en konsekvens eller upptrappning av otillåten påverkan som knappast blir aktuell för de företagare som förmår sätta stopp för initiala påverkansförsök.

Ibland vill utövare åt bolaget som juridisk person, eftersom företaget har tillstånd som de vill missbruka eller är verksamt inom en bransch där de vill använda det för skattebrott. Det handlar också om bedrägerier där företagets goda kreditvärdighet utnyttjas för att köpa varor som aldrig betalas, eller om rena bolagstömningar. I det senare fallet tar utövarna företagets tillgångar och försvinner. Detta kan i sin tur föranleda indrivningsuppdrag för obetalda varor, något som beskrivits under rubriken Företaget som inkomstkälla.

Ett ytterligare syfte som enbart nämns av enstaka intervjupersoner är att utövarna vill ha ett företag för att anställa andra personer i samma kriminella miljö. Det antas dels handla om att sysselsätta dessa personer med arbete, dels om att på pappret få in dem i arbetslivet och i förlängningen trygghetssystemen. De anställda blir berättigade till a-kassa, får en bättre sjukpenninggrundande inkomst, och arbetsgivaren får i vissa fall också olika bidrag och stöd (jfr ISF 2011:12, Brå 2011:7).

Risker för företaget

I de fall där utövaren tar över företaget får den otillåtna påverkan långtgående konsekvenser. Företagaren är sannolikt rädd för utövaren och vågar inte gå till myndigheterna. Risken för nya påver-

kansförsök är dock inte särskilt stor. Risken för våld är visserligen större än vid Företaget som inkomstkälla – då situationen har eskalerat och utövaren har ett behov av bolaget – men betydligt lägre än för föregående kategori. Utövaren vill ha ett brottsverktyg och trots allt finns ofta andra alternativ. Dessutom är det sällan personligt.

Den största risken för företaget är konkurs och förstörda kreditmöjligheter. En uppenbar risk för företagaren är att bli målvakt i sitt eget bolag. Utövare har tagit över, men de syns inte på några papper. När företaget går i konkurs riskerar företagaren att bli betalningsskyldig, trots att någon annan har misskött verksamheten. Dessutom kan företagaren formellt göra sig skyldig till skattebrott och bokföringsbrott. I andra fall arbetar företagaren kvar i företaget för att kunderna inte ska reagera, men alla viktiga uppgifter utförs av utövare som har placerat andra målvakter i styrelsen.

4. Företaget som motståndare

Den fjärde typen av otillåten påverkan är den som grundar sig på att utövaren ser företagaren eller företagets verksamhet som en motståndare. Det primära syftet är att slå ut verksamheten eller hämnas en oförrätt.

Bötningen av företagare för mer eller mindre påhittade oförrätter påminner närmast om historiska epoker. Det är med andra ord ett gammalt fenomen som kommit tillbaka, i delvis ny tappning. Även om kränkningen av någons heder är i centrum även för den moderna sortens bötning, utmanar de mindre etablerade utövarna inte företagaren på duell, utan vill helst ha kontant betalning. Således finns tydligare ekonomiska motiv med i bilden.

Alla typer av företag förekommer som drabbade, men det finns en förhöjd risk om man bedriver en verksamhet där det finns motiverade utövare med ideologiska förtecken. Det kan handla om företag som förknippas med de negativa sidorna av djurhållning eller näringsverksamhet, men exempel finns på att det sprids till vidare grupper av företagare. Utövarna i den här kategorin är framför allt ideologiskt motiverade.

Det finns också företagare som anlitar en utövare för att stoppa en konkurrent till företaget. Exempel finns där sådana konkurrenter har fått vara kvar om de anpassat sitt sortiment så att de inte har exakt samma utbud som utövarens uppdragsgivare. Till denna kategori hör även missnöjda nuvarande eller tidigare anställda. Missnöjet grundar sig ofta i konflikter om anställningsvillkor och betalningar. Utövaren vill både få rätt och skada verksamheten genom att få ”skadestånd” – i vissa fall även hämnas.

I gränslandet finns också kunder som vill ha ersättning eller vägrar betala fakturor på grund av missnöje med tillhandahållna varor och tjänster.

Risker för företaget

Ideologiskt motiverade utövare är de i undersökningen som har störst motivation att fortsätta otillåten påverkan med samma metoder och intensitet. De har hög kapacitet i form av organisationsförmåga, samordningsmöjligheter, nyrekrytering och tillgång till motiverade utövare. Det skiljer dem från många andra utövare, vars incitament att fortsätta med otillåten påverkan är rätt små, när de stöter på motstånd.

Även om många av utövarna i kriminella miljöer ingår i grupperingar, finns sällan något intresse av att involvera hela grupperingen i ett påverkansförsök. Annorlunda är det för ideologiskt motiverade utövare, eftersom otillåten påverkan är ett led i deras huvudverksamhet. Delar av ideologin kan tilltala många, vilket bidrar till att myndigheterna enligt intervjupersoner underskattar utövarna och deras brott. I dessa fall är risken för våld mot person liten. Däremot är risken stor för upprepad och systematisk skadegörelse och trakasserier.

När utövaren (alternativt utövarens uppdragsgivare) är en konkurrent, en tidigare anställd eller kund är motivationen att verkställa hoten stor, men kapaciteten varierar. Här finns viss risk för våld mot person, särskilt om det finns personliga konflikter med i motivbilden. Resultaten talar dock för att det framför allt är synliga och upprepade fall av skadegörelse och trakasserier som används, i syfte att störa verksamheten.

Särskilt konkurrenterna och de ideologiskt motiverade utövarna ger sig många gånger på flera företagare, vilket innebär att det finns tydliga risker för spridning av otillåten påverkan.

Vad är nytt?

Dessa olika påverkansförsök och utövares intresse för företag berättar också något om organiserad brottslighet i Sverige.

Organiserad brottslighet i Sverige är inriktad på affärer

Trots att denna undersökning innehåller ett antal oroväckande nyheter, finns ändå några för samhällsutvecklingen positiva och väntade besked. Utpressning och organiserad brottslighet innefattar i många länder inslag av korruption, i form av allianser mellan ledande politiker, statsförvaltning, rättsväsende och fackföreningar (se exempelvis Johansen 1996, Johansen 2005, Sund 1999, Newell 1996).

För Sveriges del handlar det framför allt om att kriminella försöker skapa nya marknader, och utveckla de befintliga, för att få ekonomisk vinning. Lika betydelsefullt är det för många utövare

att vinna status och bygga eller stärka sitt skrämselfkapital. Enstaka exempel finns på mutor till myndighetsföreträdare eller bankanställda för att få ut information om företagare. Slutsatsen blir ändå att organiserad brottslighet i Sverige är inriktad på kriminella projekt och affärer, snarare än på politik och myndighetsstrukturer. En förklaring är att organiserad brottslighet är förhållandevis resurssvag och kortsiktig. Det handlar mer om att få in pengar för att täcka sina kostnader och konsumtionsmönster, än att långsiktigt bygga upp syndikat.

Tre nya inslag; beskydd, konkurrens och territorium

Vad som är nytt och oroväckande är de tecken som finns på beskydd. Här har företagare mer eller mindre frivilligt ingått överenskommelser med kriminella. Utpressningen är inte tillfällig, utan mer varaktig. Om beskydd blir vanligt förekommande på en gata eller kring ett torg finns uppenbara risker att näraliggande företag får svårare att stå emot utövarnas ”erbjudanden”. Sådana inslag kan i förlängningen sätta konkurrensen ur spel, eftersom vissa företagare får stora extrakostnader. Här är också rädslan för utövarna troligen oftast större än förtroendet för myndigheterna, trots att undersökningen tydligt talar för att den säkraste strategin är att tidigt söka Polisens hjälp. Som utvecklas i nästa kapitel kan dock flera olika aktörer uppmärksamma situationen och hjälpa till att stärka företagen att stå emot.

Risken med beskydd är också att det utvidgas till en generell territoriell kontroll som även omfattar de boende. Kriminella försöker på det sättet sätta myndigheters maktutövning ur spel. Trots att Sverige har en i grunden stark stat når den inte riktigt ut överallt. Som undersökningen visar har territoriella nätverk hittat en marknad för utpressning mot personer inom samma ”etniska grupp”, för att använda Polisens term. Ett tydligare och mer exakt ordval är dock att prata om ”slutna” grupper, där förtroendet för myndigheterna är lågt och utövarna har hållhakar och makt som begränsar företagarens handlingsutrymme.

Ytterligare ett oroande inslag med konsekvenser för legala marknader är när företag själva, eller genom en utövare, försöker påverka företagare inom samma bransch för att eliminera konkurrens. I Italien har detta skapat marknader för beskydd. Resultaten av denna undersökning ger inte någon sådan dyster bild, men även här behöver samhället hålla ett vakande öga på utvecklingen.

Det är viktigt för myndigheterna att inse att där samhället misslyckas finns inte bara en växande legal marknad för säkerhetsföretag, utan även kriminella som säljer sina tjänster. Därför är utpressning, i synnerhet i sin mest varaktiga form, ett strategiskt brott som bör ha hög prioritet hos de brottsbekämpande myndigheterna.

Förebyggande och motverkande förslag

Åtgärder i fokus

För företagare eller företagarorganisationer

- Gör inte affärer med kriminella. Verksamhet i gråzonen och lån till ockerränta ökar riskerna att utsättas för påverkansförsök.
- Betala inte utövare som har utpressning som affärsidé. Risken är stor för nya krav. Dessutom ökar risken för våld för den som börjar betala och sedan slutar. Det enklaste sättet att markera mot utövaren är att polisanmäla. Resultaten tyder också på att det underlättar den egna bearbetningen av påverkansförsöket.
- Stärk företagets motståndskraft. Detta kan ske med hjälp av branschorganisationer, som tar fram handlingsplaner om hur drabbade företagare bör agera, och som lyfter frågan i den allmänna debatten.

För myndigheter

- Arbeta upp kontaktytor mot företag, för att få kunskap om påverkansförsök. Inför särskilda kontaktpersoner inom Polisen. Andra myndigheter på fältet kan hjälpa Polisen att identifiera drabbade företagare som själva inte vågar anmäla.
- Polisen måste ha kunskap om utövaren för att kunna göra adekvata riskbedömningar. Även företagarnas relation till utövaren är viktig för att korrekt kunna bedöma risker för våld och nya hot. I de fall företagen har en realistisk syn på risken är det viktigt att bemöta och bena ut vad rädslan beror på.
- Genom förbättrat underrättelse- och utredningsarbete kan Polisen bli bättre på att identifiera systematiken i påverkansförsöken. Det ger möjligheter att samla ihop utredningar och få tillgång till fler utredningsverktyg.

I det här avslutande kapitlet presenteras en rad förslag för att inspirera företagare, branschorganisationer och myndigheter till att arbeta för att förebygga påverkansförsök mot företagare. Vissa förslag tar också sikte på att bekämpa otillåten påverkan och motverka dess konsekvenser.

I litteratursökningar om utpressning och andra påverkansformer mot företag återfinns mycket litet om förebyggande metoder. Detta kapitel har därför sin grund i undersökningens slutsatser. Förslagen bygger på metoden situationell brottsprevention och sammanfattas i modell 1, som återfinns sist i detta kapitel.

Situationell brottsprevention

Situationell brottsprevention togs fram för att förebygga brott i den fysiska miljön (Clarke 1997). Enligt denna metod förebyggs brott genom fem principer:

- Öka den upplevda svårigheten att begå brott.
- Öka den upplevda risken med att begå brott.
- Minska den upplevda vinningen av brott.
- Minska risken för provokation.
- Motverka bortförklaringar som underlättar brott.

Framför allt tar metoden sikte att på olika sätt försvåra stölder (till exempel lås, larm och galler). Även utpressning har typiska ”fysiska” inslag, genom att utövarna framför sina hot vid besök på företaget och i vissa fall i företagarens bostad. Ännu tydligare blir det när påverkansformen är skadegörelse. Redan av det skälet är situationell brottsprevention passande att tillämpa mot utpressning och andra former av otillåten påverkan mot företagare.

Med tiden har situationell brottsprevention börjat användas även mot brottslighet som kännetecknas av en högre komplexitet och avsaknad av en tydlig fysisk brottsplats. Det handlar om både ekonomisk och organiserad brottslighet (Lehtola och Pakula 2000, Bullock, Clarke och Tilley 2010, Korsell och Nilsson 2003, Brå 2007:4, Brå 2007:7, Brå 2007:23). Vissa delar av otillåten påverkan mot företag utförs, som framgått av undersökningen, av utövare inom organiserad brottslighet. Till detta kommer betydande likheter med ekonomisk brottslighet genom företag i gråzoner, bakomliggande svarta affärer och att bolag används som brottsverktyg.

Situationell brottsprevention utgår från att det finns *rationella* gärningspersoner som inte är främmande för att begå brott. Det medför att många åtgärder riktas in mot att få utövarna att uppleva att ”kostnaden” och risken ökar när de använder otillåten påverkan. I metoden ingår därför att stärka företagarna så att de står bättre rustade mot otillåten påverkan. Genom de förebyggande åtgärderna försöker man förändra en situation så att i detta fall

otillåten påverkan inte längre blir möjlig. Då metoden i flera delar tar fasta på utövarens bedömning och upplevelse av situationen är många av åtgärderna synliga. Det handlar om att visa att man arbetar förebyggande och bekämpande.

Öka den upplevda svårigheten att begå otillåten påverkan

Stärk motståndskraften hos företag genom lokala organisationer

Denna undersökning visar att företagare med restauranger, med småbutiker och inom byggsektorn löper en större risk än andra att drabbas av påverkansförsök. Samtidigt förekommer otillåten påverkan mot företag inom i stort sett alla branscher. Det innebär att även tämligen olika företag har mycket gemensamt.

Branschorganisationer och lokala företagareföreningar har därmed en viktig funktion att fylla genom att ta fram strategier och handlingsplaner åt sina medlemmar, så att de står rustade om de drabbas av påverkansförsök. En drabbad företagare beskriver den utpressning han utsattes för med ordet vaccinering. Han menar att han i dag är bättre förberedd och därför skulle agera annorlunda vid ett påverkansförsök, och att han nu bättre skulle kunna hantera de praktiska och psykologiska konsekvenserna. Att sprida dels sådana erfarenheter av hur det är att drabbas, dels myndigheternas och forskarnas kunskap på området, kan ske på initiativ från lokala företagareorganisationer.

Att företagarna når en samsyn om hur man agerar gör också att företagare som väl drabbas inte känner sig lika ensamma. Det blir naturligt att vända sig till företagareföreningen för stöd, när den tagit fram gemensamma riktlinjer. En polis förklarar:

Jag tror att företagareföreningar lokalt kan göra mycket. Det är viktigt att företagare har samsyn innan något har hänt. Att man har tagit en ståndpunkt om hur man agerar om en skulle drabbas. Ger en företagare efter kan det sprida sig så det gäller att kunna stötta varandra och att stå enade. Det är också viktigt att de vågar anmäla, att de har ett sådant klimat. Vågar en är det lättare för nästa.

Stärk motståndskraften hos företag genom branschträffar

I de branscher där företagare löper en större risk att drabbas finns vissa särdrag. Ett exempel är restauranger, där det är svårt att få banklån för att starta en verksamhet, vilket medför att lånen tas på annat håll. Det kan i förlängningen medföra ockerräntor och

indrivning från kriminella. Andra särdrag är en utbredd kontant-hantering och att det rör sig om riskbranscher för svartarbete.

Vissa branschorganisationer vill gärna lyfta fram att deras medlemmar är skötsamma och därför löper liten risk att drabbas. Det är dock viktigt att minnas att även skötsamma företagare kan drabbas, exempelvis för att utövarna uppfattar att de bedriver en lönsam verksamhet.

Branschträffar, där exempelvis Polisen bjuds in, innebär möjligheter att sprida information om branschspecifika riskfaktorer. Det handlar både om Polisens egna kunskaper och vad företrädare för branschen erfarit. Den enskilde företagaren kan skydda sig själv genom att tillämpa de råd som ges, och samtidigt bli mer medveten om hur påverkansförsök kan upptäckas. Det innebär också att de kan stötta branschkollegor som drabbas. Dessutom får företagaren en kontaktyta mot Polisen. Som framgår av rapportens kapitel om konsekvenser, kan företagare med enkla medel göra stora insatser för varandra, exempelvis genom att låna ut överflödiga möbler eller berätta om egna erfarenheter.

Stärk motståndskraften hos företag genom nationella företagarorganisationer

Stora företagarorganisationer, som Svenskt Näringsliv, Företagarna, Svensk Handel, Visita (tidigare SHR) och Sveriges byggindustrier, har stora möjligheter att få upp frågor på dagordningen som rör företagare och näringslivet i stort.

Genom att centralorganisationerna tar upp frågan ökar förutsättningarna för näringslivet att visa en gemensam front mot utövare av otillåten påverkan. Det bör också skicka en signal till utövarna.

Näringslivets organisationer har en uppgift att stötta företagare som hamnar i tvist med anställda eller delägare. Vissa av dessa tvister kan, som rapporten visar, övergå i otillåten påverkan.

Lär känna utövaren för adekvata riskbedömningar

I det föregående kapitlet framgick att olika utövare använder olika påverkansformer. Dessutom har utövare inom kriminella miljöer och ideologiskt drivna utövare generellt sett högre kapacitet att genomföra sina hot än andra utövare. Det är därför viktigt för Polisen att kunna identifiera utövaren och dennes motiv och kapacitet, för att kunna göra adekvata riskbedömningar. Dessa riskbedömningar ligger sedan till grund för åtgärder som skyddar företagarna och som kan få utövarna att uppleva ökade svårigheter att göra nya påverkansförsök.

Det är skillnad på att bekämpa å ena sidan ideologiskt drivna utövare med stor uthållighet och motivation, och å andra sidan mindre etablerade utövare som med en måttlig insats försöker komma

över lättförtjänta pengar. I det första fallet används systematisk skadegörelse och trakasserier för att slå ut en specifik företagare eller bransch, i det andra kan direkta hot och visst våld användas mot olika personer för att utövaren vill bygga upp ett skrämsekapital.

Polisen behöver också få en bild av det utsatta företaget, och har därför också ett stort behov av att företagaren berättar om eventuella svarta affärer eller kriminella kontakter. Sådana förhållanden behöver komma fram om riskbedömningarna ska bli korrekta.

Genom Polisens personsäkerhetsarbete är beredskapen förhållandevis god för att hantera risker för grovt våld mot person. Undersökningen tyder dock på att Polisen inte har samma organisation och beredskap för att hindra utövare som använder andra påverkansformer. Det är en brist som inte minst ideologiskt drivna utövare utnyttjar.

Det finns företagare som är mycket rädda för nya påverkansförsök, men där Polisen bedömer att risken är låg. Även i dessa inte helt ovanliga situationer har Polisen en viktig uppgift i att stärka företagare. Ett sätt, enligt intervjupersoner, är att Polisen försöker besvara företagarens frågor, benar ut vad rädslan bottnar i och beskriver hur myndigheterna erfarenhetsmässigt resonerar kring hotbilden. Genom en sådan dialog kan företagaren få en mer realistisk syn på riskerna, samtidigt som poliserna får en större förståelse för företagarens situation (jfr Brå 2012:6).

Det är också viktigt att Polisen och andra aktörer aktiverar anhöriga för att motverka de negativa sociala konsekvenserna av otillåten påverkan. För detta krävs en varsam och genomtänkt hantering från polisens sida, menar intervjuade myndighetspersoner. Anhöriga som inte får information om vad som händer, men som ser att något inte står rätt till, riskerar att bli rädda och övertolka hotet mot familjen (jfr Brå 2009:7). Några anhöriga till drabbade understryker vikten av detta, och menar att de annars oroar sig för vad man inte berättar för dem.

Begränsa antalet underentreprenörsled

På samma sätt som långa underentreprenörsled är en känd riskfaktor för skattebrott, uppstår risker för utpressning, korruption och andra former av otillåten påverkan när många underentreprenörer är involverade (jfr Brå 2011:7, Brå 2007:21). När företag utpressar varandra är en vanlig situation att de befinner sig i en entreprenörskedja där fakturaställaren inte uppfattas ha utfört ett fullgott arbete. Det innebär att beställarföretaget inte vill betala för arbetet. Sedan blandas utövare in som försöker driva in pengarna. En annan situation är att ett företag har gått i konkurs och andra företag i kedjan därför, med en utövares hjälp, försöker att bli ”prioriterade fordringsägare”.

Även korruption kan ske i flera entreprenörsled. Förklaringen ligger sannolikt i att ju fler företagsled, desto mindre troligt att någon tar ansvaret för helheten. Då det inte är lika tydligt vem som ansvarar för vilka uppgifter, försvåras också kontrollen av ekobrott, korruption och andra påverkansförsök.

Bygga om butik och hem?

De generella åtgärder som finns för att förebygga skadegörelse har givetvis betydelse för att motverka otillåten påverkan i form av skadegörelse. Det handlar framför allt om företagets lokaler. Vissa drabbade företagare har dock gjort stora investeringar även till den privata bostaden, i form av krossäkra glasrutor, säkrare ytterdörrar eller staket som är svåra att ta sig över. I något fall bedömer de att investeringarna i säkerhet när det gäller företagets lokaler varit så lyckade att eventuella utövare just därför nu måste ta sig in i deras hem för att påverka. Ett par fall av kidnappning som uppmärksammats i medierna har spätt på denna oro för överfall i hemmet. De allra flesta säkerhetsansvariga bekräftar att sådan rädsla gör att vissa företagare efterfrågar ökat skydd även i den privata bostaden.

Undersökningen visar dock att de flesta påverkansförsök involverar hot, men inte kidnappning. Dessa hot framförs på arbetet eller, i senare skeden, kring hemmet. Andra varianter, som telefon, brev och e-post, förekommer också. Sådana påverkansformer går knappast att bygga bort. Om det finns risk för andra former av otillåten påverkan än skadegörelse, går det med andra ord inte att skydda sig genom att investera i denna typ av åtgärder.

Det innebär inte att oron för överfall i hemmet helt ska ignoreras. Men i de flesta fall krävs helt andra åtgärder än svärkrossat glas och säkerhetsgaller för att komma åt denna rädsla eller få ett reellt skydd.

Öka den upplevda risken med att begå brott

Polisen måste använda egen spetskompetens

Utpressning är en brottstyp som kan uppfattas som svårhanterlig, och det finns en tendens att anmälningar skrivs av. I ett projekt ("Torsk") gick Polisen och samverkande myndigheter igenom ett antal avskrivna ärenden med koppling till samma utövare. Genom att samla flera ärenden identifierades nya ingångar, samtidigt som stor möda lades på att stärka vittnen och målsäganden. Projektet ledde till flera fällande domar – i ärenden som tidigare hade lagts ner.

Exemplet visar att det går att nå framgång i utredningar om

otillåten påverkan, men att det krävs spetskompetens och innovativa metoder. Flera polismyndigheter har också tagit fram riktlinjer och manualer för att underlätta utredningar. Rikspolisstyrelsen genomför parallellt med denna undersökning ett metodutvecklingsarbete för att öka erfarenhetsutbytet mellan polismyndigheterna.

En framgångsrik faktor vid subtila hot är, enligt intervjupersoner, att se till "hela situationen". Det kan till exempel innebära att visa hur den misstänkte tidigare agerat för att påvisa ett mönster, en systematik, i hoten (Åklagarmyndigheten 2010:7). Offrens reaktion är också en viktig faktor i bevisföringen. En intervjuad domare betonade som exempel att han var mycket lyhörd för hur målsäganden reagerade på de subtila hoten.

För att i en rättegång bevisa att den utsatte haft fog för att uppfatta situationen som hotfull, trots att inga direkta hot uttalats, kan åklagaren använda sig av den åtalades bakgrund (Åklagarmyndigheten 2010:7). Exempel på detta är att lyfta fram att personen har rykte om sig att vara våldsam, eller hänvisa till tidigare domar där personen använt sig av ett liknande tillvägagångssätt.

Flera intervjupersoner betonar att det finns fällande domar när hoten varit subtila. Erfarenheten är att polis och åklagare kommer långt med rätt kompetens. Det gäller därför för myndigheterna att sprida och utnyttja den kompetens som finns "i huset", något som den här undersökningen antyder kan ske i ökad utsträckning (jfr även Brå 2012:6).

Visa på systematik för fler utredningsmöjligheter

Undersökningen visar att det finns utövare som systematiskt ägnar sig åt utpressning och andra former av otillåten påverkan. Genom att redan i ett underrättelseskede och i förundersökningar visa på systematiken kan man rubricera brottsligheten som grov. Det innebär möjligheter att använda hemliga tvångsmedel som hemlig teleövervakning och telefonavlyssning.

Hemliga tvångsmedel är av särskilt intresse, eftersom otillåten påverkan till sin natur är ett "kommunikativt brott". Utövarna måste ha kontakt med företagaren och framföra sina krav. Det kan ske per telefon. När flera utövare är involverade måste de även ha kontakt med varandra. Kontakter kan också behöva tas till uppdragsgivaren. Eftersom utpressning och indrivning har hög status inom kriminella miljöer, och många utövare dessutom uppfattar upptäcktsrisken som låg, pratar de gärna om påverkansförsöken i telefon (jfr RKP 2012).

Större utredningar kan av förklarliga skäl bli dyra för Polisen. När man gör en "kostnadskalkyl" måste man dock ha i åtanke att inte minst yrkesmässiga indrivare och andra utövare som "erbjuder" beskydd, försöker skapa alternativa marknader med säkerhets- och kreditlösningar. Att bekämpa och begränsa sådana

marknader genom att lägga resurser på ”rätt” utpressningsfall ligger rimligen i Polisens intresse. Liknande slutsatser har också dragits av Rikskriminalpolisen (RKP 2012).

Var vaksam på signalbrott

Undersökningen visar att systematisk skadegörelse mot företag och ”bråk” på restauranger och krogar ibland utgör första steget till en beskyddarverksamhet. Utövare använder det strategiskt för att påverka företagaren att betala för att problemen ska upphöra. Samtidigt blir det synligt för kunder, för andra företagare och rimligen även för myndigheterna att något inte står rätt till. Flera intervjuade poliser sätter exempelvis vissa fall av skadegörelse mot restauranger i samband med utpressning och beskydd, även om det inte gjorts någon polisanmälan. Intervjuade utövare delar den bilden.

Med en ökad kunskap om signalbrott för exempelvis utpressning kan kunder, företagare och andra aktörer bli duktigare på att ställa rätt frågor och medverka till att otillåten påverkan blir känt av Polisen.

Polisen har erfarenhet av att identifiera otillåten påverkan. Samtidigt kan även andra myndigheter, som Skatteverket, Ekobrottsmyndigheten och Bolagsverket, upptäcka den här typen av brott, exempelvis genom egendomliga kontantuttag eller att bolag har lämnats över till utövare. Dessutom kan konkursförvaltare se spår av detta i sitt arbete. Om lån tas till ockerränta förekommer det att företagen tar upp den höga räntan i redovisningen, vilket ger vissa möjligheter att identifiera bolagen. Dessutom bygger Skatteverket upp kontaktytor mot företag, genom sina besök på företag inom så kallade riskbranscher för ekobrott. Dessa olika kontrollgångar kan hjälpa Polisen att hitta företagare som drabbats, men som inte vågar anmäla.

Skaffa insyn i kriminella miljöer

Det finns tecken i undersökningen på att otillåten påverkan som drabbar företagare i gråzonen inte alltid ses som ett stort problem. Det kan hävdas att dessa företagare har sig själva att skylla då deras svarta affärer ofta är skälet till att de utsätts. Påverkansförsöken innebär dock, vid sidan av inkomster för mer eller mindre etablerade kriminella, att utövares skrämsekapital byggs på och att miljön sluter sig. En av flera negativa konsekvenser av en sådan utveckling är att Polisens förutsättningar att få information minskar.

Genom att ta uppgifter om otillåten påverkan på största allvar och utreda brotten, minskar man risken för slutna miljöer där kriminella normer styr villkoren. Samtidigt ökar möjligheterna för myndigheterna att få information.

Erfarenheten är att när väl drabbade personer i en gråzon tar steget fullt ut och vänder sig till Polisen visar de sig också vara viktiga informationsbärare. Att information når Polisen skapar i sin tur turbulens i de kriminella nätverken. Lojaliteter utmanas när ingen vet vilka som går att lita på längre. Dessutom ökar myndigheternas aktivitet stressen hos utövarna, vilket gör att även mer försiktiga personer frångår sina säkerhetsrutiner (jfr Brå 2007:4, Brå 2007:7, Brå 2005:11). Sådan turbulens underlättar därför myndigheternas utredningar och förbättrar bevisläget.

Samtidigt innebär kontakter med Polisen en risk för bötning och andra represalier. För att få information från personer med insyn i kriminella miljöer, även i framtiden, krävs att myndigheterna hanterar de uppgifter de får på ett säkert sätt. I vissa fall kan det också vara nödvändigt att skydda företagare som drabbas av otillåten påverkan. Här har Polisens personsäkerhetsgrupper och deras arbete stor betydelse.

Samla bevis

I några förundersökningar och vissa intervjuer framkommer att den drabbade företagaren själv har varit noga med att banda samtal eller spara e-postmeddelanden och brev som kan användas som bevisning. I några fall finns bilder från kameraövervakning som visar hotfulla utövare, vilket gör de subtila hoten enklare att bevisa. När flera hot har framförts finns exempel på företagare som fört ”dagbok” med detaljer om vad som inträffat och sagts vid varje tillfälle. Som nämnts ovan är även offrets egen tolkning och reaktion på otillåten påverkan viktig att dokumentera.

Dessa exempel på åtgärder från företagarens sida är också till stor hjälp i ett inledande skede när det gäller att beskriva situationen för Polisen. Det underlättar för poliserna att snabbt sätta sig in i situationen och vidta adekvata åtgärder.

Inför kontaktperson inom Polisen

Otillåten påverkan mot företagare är ett mindre vanligt problemområde för de flesta poliser. Intervjuerna talar för att det kan vara svårt för en drabbad företagare att nå ”rätt” person inom polismyndigheten. För att komma runt detta problem har några intervjuade företagare rådfrågat poliser i vänkretsen, eller gått via sin egen säkerhetsansvarige, som har direktkontakter inom Polisen.

I dessa fall har det varit enklare för företagarna att vända sig till Polisen, inte minst för att de vet vad som väntar och får en lämplig poliskontakt redan från början. Några säkerhetsansvariga och poliser påtalar att detta blir ett demokratiskt problem, att de med kontakter tar sig direkt in på Länskriminalpolisen där kompetens och resurser finns att utreda dessa brott. Mindre resursstarka före-

tagare har inte samma garantier.

För att företagaren ska känna förtroende för polis och åklagare och vilja medverka i utredningen, menar intervjupersoner att det är viktigt att möta någon med stor erfarenhet av påverkansförsök. Många intervjuade poliser beskriver hur de låter den mest erfarna i gruppen tala med målsäganden, för att kunna lugna. Ibland finns dock inte en sådan polis på plats, vilket en intervjuad företagare erfarit:

Någonstans är det, har Polisen tagit över vill man ju bara ... Det var som jag sa till dem när de var här, när de började prata om att det här var första fallet för oss och blablabla. Jag menar, det vill inte jag sitta och höra. Jag vill höra att du kan ta det hur lugnt som helst. Vi är en hel jävla armé som tar hand om det här. Du behöver inte ens ... vad du än gör kommer det vara hur lugnt som helst. Det är det du vill höra.

För att underlätta för företagare att polisanmäla, och för att förbjuda dem att medverka i den efterföljande utredningen, bör Polisen ha särskilda kontaktpersoner som är insatta i företagarnas problematik. Helst ska dessa kontaktpersoner synas ute i företagen och arbeta upp kontaktytor, för att få kännedom om tecken på otillåten påverkan.

Det är inte rimligt att Polisen hinner med att besöka alla företag. Däremot bör det finnas en tydlig kontaktväg in i polismyndigheten där företagaren når personal som är insatt i problematiken med otillåten påverkan. Att Polisen på sådana sätt tydligt intresserar sig för företagarnas verklighet bör rimligen leda till ökad trygghet och förtroende för Polisen.

Stöd visselblåsare

Rapportens fokus är utpressning och andra ”angrepp” på företag. Men som framgår av resultaten finns också en problematik med korruption. Företagare kan både få och själva lämna erbjudanden om mutor eller medverka i annan korruption.

Stort fokus på korruption inom företag ökar medvetenheten om risker och var gränserna går för vad som är tillåtet eller ej. Om medvetenheten är god finns större möjligheter att personer i verksamheten identifierar korruption. Med uttalade uppmaningar från ledningen till samtliga anställda att anmäla oegentligheter och stöd till visselblåsare, ökar också incitamenten att slå larm.

Minska den upplevda vinningen av brott Medierna – stärk inte utövarnas skrämselkapital

Säkerhetspolisen har tidigare dragit slutsatsen att vissa journalister av rädsla för att drabbas av otillåten påverkan mer eller mindre medvetet undviker att göra granskande reportage om organiserad brottslighet (Säkerhetspolisen 2009). När nyheter som blir negativa för kriminella grupperingar ska publiceras sker ibland en avvägning mellan risken för hot och allmänintresset.

Satt i detta sammanhang är det värt att påpeka att några intervjuade utövare berättade att de med hjälp av mediernas bild av deras grupperingar byggt upp sitt skrämselkapital. När medielogiken är sådan att ovanliga och våldsamma händelser ges stort utrymme, är det viktigt att även den mer typiska situationen får plats. Här kan myndigheter, företrädare för näringslivet och forskare, bidra till att lyfta fram sådan information som att utövare ofta byter måltavla eller ljuger om sin verkliga kapacitet.

Medierna behöver öka sin medvetenhet om att i synnerhet mindre etablerade utövare och nya grupperingar söker uppmärksamhet och ”reklamplats” för att bygga och sprida sitt skrämselkapital. Det gäller därför att göra en sedvanligt kritisk granskning av de uppgifter som lämnas, och väga utövarnas nytta mot allmänintresset av att lyfta fram kriminella grupperingars namn. För att åstadkomma en sådan granskning måste arbetsgivare inom mediasfären arbeta med att förebygga själv censur och otillåten påverkan mot sina egna anställda.

Använd medierna strategiskt

Myndigheterna bör bli bättre på att via medierna lyfta fram goda exempel på uppklarade fall av otillåten påverkan, för att inte problembilden ska få för stort utrymme. Det är troligare att personer som läst om framgångsrika fall själva vågar söka hjälp hos Polisen. Tidigare forskning och intervjuer i den här undersökningen visar att rädslan för att vittna är betydligt större än riskerna för att faktiskt utsättas för hot och andra påverkansförsök (jfr Brå 2008:8). Detta hör ihop med att den upplevda kapaciteten hos utövarna oftast är högre än den reella kapaciteten, vilket citatet nedan från en intervjuad polis beskriver:

Alltså, de försöker få offret att tro att de har mycket större kapacitet än vad de har. Vilket det har visat sig att de inte har. Alltså, det är ju en orealistisk syn på den här rädslan att anmäla eller vittna, är ju liksom helt befängd. Det är ju helt orealistiskt.

Myndigheter och andra aktörer har därför en viktig uppgift i att stödja och lugna oroliga målsäganden och vittnen.

Avliva myten om en lönsam och glamorös kriminell livsstil

En intervjuad polis ger en målande beskrivning av den kriminellens vardag:

Det mesta jag ser, det är liksom ... enrumslägenheter i förorter liksom. Det är en madrass på golvet och ... fixa livet dag för dag. [...] Det är inte så mycket kostymer och sådär, det handlar om slitna Adidas-brallor och joggingdojor liksom.

För åtskilliga även inom kriminella grupperingar är den dagliga kampen för pengar central, och man parasiterar på varandra genom att konstruera en grund för bötnings. Detsamma drabbar företagare som påstås ha begått en oförrätt. Bristen på pengar inom dessa miljöer framgår även av obetalda böter som ersätts med krav på att utföra kriminella tjänster.

Bestraffningssystemet med bötnings, som framställs som vanligt inom kriminella miljöer men också drabbar vissa företagare, illustrerar därför de hårda villkoren. Bötnings är ett bevis på att direkta hot och ibland även våld förekommer och att andra spelregler gäller i kriminella miljöer än i samhället i övrigt.

Förutom att det utgör en form av bestraffning och skadestånd, fungerar bötnings också som en ren inkomstkälla. Att böterna kan fortplantas i flera led, för att utövarna ska betala egna skulder, är ett tecken på den bristfälliga lönsamheten i kriminella miljöer (Brå 2007:4, Brå 2011:7, Skinnari 2008, van Duyne och Levi 2005).

För de flesta ter sig därför det kriminella livet som långt ifrån lönsamt och glamoröst. Samtidigt finns inom vissa kretsar en mytbildning om motsatsen. Som ett led i att slå hål på myten om ett kriminellt liv i lyx och överflöd, bör myndigheterna sprida information om villkoren inom kriminella miljöer.

I dag möter också utövare ett stort engagemang hos myndigheterna i fråga om tillgångsriktad brottsbekämpning. Utövarna löper därför risk att få egendom och kontanter tagna i beslag och förverkade, vilket ytterligare minskar vinningen av brott.

Minska risken för provokation

Ha ett tydligt förhållningssätt mot kriminella

Ett resultat av undersökningen är att vissa påverkansförsök grundas i upplevda oförrätter från utövarens sida. Det kan handla om att de nekats tillträde till krogar eller på andra sätt känner sig felaktigt behandlade av företagets personal eller företrädare. Därför kräver de skadestånd. För företagare är det därför viktigt att ha ett korrekt bemötande och tydlig kommunikation mot gäster och

kunder. Det minskar risken för otillåten påverkan (jfr Brå 2009, Korsell och Skinnari 2010).

Vissa företagare är rädda att drabbas av dessa ”bestraffningar” och är därför särskilt tillmötesgående mot utövare från kriminella miljöer. Några intervjupersoner varnar dock för ett sådant agerande. Skälet är att många utövare har tränats mycket i att läsa av personer, och om de känner av rädsla från företagaren drar de troligen slutsatsen att denne också är påverkbar (jfr Brå 2009:7). Risken är därför stor att utövaren inte nöjer sig med de förmåner som företagaren av rädsla redan medgett, utan i stället höjer kraven. På så sätt ökar rädsla också risken att utsättas för påverkansförsök.

Vissa företagare som drabbats av otillåten påverkan eller andra brott kompenserar i stället för det, genom att aktivt gå in i diskussion med kunder innan en konflikt har uppstått, eller genom att vara särskilt avvisande (jfr Collins 2008, Brå 2009:7). Ett sådant tecken på rädsla riskerar också att skapa provokationer som leder till påverkansförsök.

För ett professionellt bemötande som företagare blir det därmed viktigt att kunna bearbeta och hantera rädslan som hänger samman med otillåten påverkan. På så sätt uppnår företagaren ett slags känslomässigt överläge, där det blir lättare att stå emot om en utövare ”testar” om företagaren är påverkbar (jfr Collins 2008).

Gör inte affärer med kriminella

Företagare utsätts ibland för otillåten påverkan efter att ha köpt oredovisade varor och tjänster, som svartsprit eller svartarbete. Påverkansförsök kan också bli följden av affärer som rör illegala varor och tjänster eller lån till ockerräntor. Personer kan således minska risken att bli utpressade genom att undvika affärer med personer från kriminella miljöer.

Branschorganisationer och aktörer inom kontroll- och rättskedjan har en viktig roll att spela för att öka medvetenheten om riskerna med affärspuppörelser där priset är för bra för att vara sant (jfr Brå 2006:6). Förklaringen till det förmånliga priset kan vara att det egentligen rör sig om stöldgods, svartarbete eller obeskattad alkohol och tobak (jfr Brå 2006:6, Brå 2011:7).

Vissa hälare och organisatörer av skattebrott lägger betydande resurser på att dölja det illegala eller obeskattade ursprunget hos varan eller tjänsten. Därför behöver både företag och privatpersoner större kunskaper om hur man känner igen dessa brottstyper. Även om ens kontaktperson framstår som en vanlig säljare, riskerar man att i förlängningen göra affärer med och gynna organiserad brottslighet.

Betala inte, polisanmäl direkt!

Har en företagare väl hamnat i en utpressningssituation bör Polisen och andra myndigheter informera om vikten av att inte betala, eftersom såväl intervjuer som förundersökningar och tidigare studier talar för att det ofta leder till nya betalningskrav. Intervjuerna visar att det är viktigt för företagaren att tydligt ta ställning mot utövarens krav för att inte uppfattas som en lätt måltavla eller bli en inkomstkälla för utövare från kriminella miljöer. Har företagaren väl börjat betala, tyder intervjuerna på att utövaren kan uppleva det som en kränkning och provokation, när företagaren stänger plånboken. Det innebär att otillåten påverkan kan trappas upp.

För att vara tydlig mot utövaren och undvika att omfattas av normerna i kriminella miljöer är det viktigt att direkt polisanmäla utpressningsförsök. Några intervjupersoner lyfter fram att det inte räcker att säga att man inte betalar, eftersom man då står ensam ifall påverkansförsöken fortsätter. En anmälan ger tillgång till Polisens resurser och skyddsåtgärder. En intervjuad polis med stor erfarenhet av att jobba med utpressningsutredningar beskriver det hela så här:

Erfarenhetsmässigt tycker vi att absolut effektivast är ju att anmäla. Att dra in samhället så fort som möjligt. Alltså, eftersom det är en ljusskygg aktivitet så vill man oftast inte ha den belyst.

Med en polisanmälan i botten synliggörs systematiken i utpressningen vid nya krav eller hot. Dessutom kan det bli fråga om ytterligare ett brott med högt straffvärde, övergrepp i rättsak (se vidare Brå 2008:8).

Se till att tvister inte går överstyr

En hel del av den otillåtna påverkan som bottnar i faktiska tvister borde kunna förebyggas om de aktörer som på ett eller annat sätt kommer i kontakt med tvisten kan dra i nödbromsen.

Även om klagomål eller tvister hanteras genom till exempel Allmänna reklamationsnämnden, Konsumentverket, Arbetsdomstolen eller tingsrätt är det inte alltid som utslag eller rekommendationer accepteras av den förlorande parten. En ökad medvetenhet om detta bör skapa förutsättningar hos dessa ”legala tvistelösare” att bättre förklara grunden till deras ställningstaganden. Med en tydlig kommunikation bör vissa brott kunna förebyggas.

Ytterligare ett problem är att de legala tvistelösningarna tenderar att ta lång tid. För små och medelstora företagare kan det innebära betydande ekonomiska problem och i sämsta fall konkurs. Det är särskilt problematiskt när kostnaderna för tvisten överstiger det värde som parterna tvistar om. Det kan i sådana situatio-

ner vara frestande att ta till otillåtna medel för att påverka kredittagare och snabba på processen. Därför är det angeläget att de legala tvistelösningar som erbjuds också går snabbt.

När polis och åklagare upptäcker att det finns en tvist i botten till en anmälan om utpressning, skrivs anmälan ibland av med motiveringen ”civilrättslig tvist”. Av undersökningen framgår att förekomsten av en riktig tvist inte utesluter att situationen övergår i utpressning. Det innebär att polis och åklagare bör vara mer aktiva i de fall där det finns signaler om utpressning och inleda en förundersökning och genomföra inledande förhör.

En fördel med sådana åtgärder är att den misstänkte utövaren måste förklara sitt agerande vid ett förhör. Även om brottet är svårt att styrka kan det få utövaren att inse att de legala möjligheterna för tvistelösning är ett bättre alternativ.

Motverka bortförklaringar som underlättar brott

Tydliggör att den ena parten alltid är mer kriminell än den andra

Ett försvar, eller en neutralisering, som utövarna använder för att legitimera sina påverkansförsök är att även företagaren bryter mot normer eller avtal. Flera har bilden av att det enbart är företagare i en gråzon som drabbas. Denna bild delas också av vissa poliser. Undersökningen visar att verkligheten inte är så svart eller vit. Företagare som drabbas enbart för att de säljer pälsdetaljer, eller för att de anses ha en god ekonomi och kan betala en utpressare, har sällan något att dölja.

De företagare som befinner sig i en gråzon löper dock större risk att drabbas. Med andra ord är det en viktig målgrupp att nå om man vill komma åt marknaderna för illegal indrivning, ”problemlösning” och beskydd.

Det är också viktigt att tydliggöra att den ena parten alltid är mer kriminell än den andra. Utövarna har vanligen både kapacitet och motivation att gå betydligt längre i sina påverkansförsök än företagarna har gjort i sin brottslighet. Att uppmärksamma detta minskar risken att både utövare och andra aktörer menar att den drabbade enbart har sig själv att skylla. Som redan nämnts har också företagare med kontaktytor mot kriminella vanligen information som kan vara ytterst värdefull för myndigheterna i andra utredningar. Till detta kommer att även den som har begått brott har rätt till samhällets skydd.

Synliggör att omsättning inte är samma sak som vinst

En annan bortförklaring, eller neutraliseringsteknik, som de inter-

vjuade utövarna använder är att företagaren är förmögen och har råd att ”dela med sig”. Vissa går så långt att de menar att de har rätt till en del av pengarna, inte minst om de misstänker att företagaren har svarta inkomster.

Resultaten visar dock att utövarna generellt sett inte är särskilt duktiga på att bedöma företagarnas ekonomi. I enstaka fall har utövaren gjort en ekonomisk kartläggning av företaget. Det är dock inte helt ovanligt att omsättning likställs med vinst, eller att tillgångar i ett bolag får utövaren att dra slutsatsen att företagaren har gott om kontanter. Flera av de drabbade företagarna uttrycker närmast ilska när de beskriver hur utövare vill ta del av den lilla summa de kan ta ut som lön från företaget.

Betydligt fler utövare struntar i den ekonomiska kartläggningen i offentliga register och drar sina slutsatser om lönsamhet utifrån skicket på företagets lokaler, företagarens privatbostad eller bilen som företagaren kör. En säkerhetsansvarig menar att det paradoxala är att utövarna inte inser att de har mycket gemensamt med många företagare. Båda parter tjänar ganska lite på sina ”verksamheter”, men de summor de får ut läggs på synlig konsumtion, vilket gör att många överskattar deras inkomster (jfr Hall, Winlow och Ancrum 2008, Brå 2007:4). Flera företagare i undersökningen framhåller också att de undviker synlig konsumtion för att undvika att identifieras som tacksamma måltavlor.

Betala skulder och spara dokumentation

Som framgår av undersökningen är obetalda fakturor en vanlig grund för otillåten påverkan. I vissa fall har företagaren goda skäl att inte betala, som bristande kvalitet på varan eller tjänsten. Andra gånger har företagare satt i system att inte betala för sig.

De företagare som sköter sina betalningar minskar samtidigt risken att utsättas för otillåten påverkan. Exempel finns dock där indrivarna har en felaktig bild av skuldförhållandena. De yrkesmässiga indrivarna är, för sin självbilds skull, förhållandevis måna om att enbart driva in verkliga skulder. Sådana utövare går därför att ”bli av med” genom kvitton, verifikationer och andra bevis för att man har betalat vad man är skyldig.

För att skydda sig mot varor och tjänster av bristfällig kvalitet är även avtalens utformning och innehåll centrala, menar inte minst utövare. Här kan rimligtvis branschorganisationer vara till hjälp genom att låta jurister ta fram branschspecifika mallar.

Tydliga riktlinjer mot korrupktion

För att komma till rätta med korrupktion brukar främst tre faktorer lyftas fram. Den första handlar om att det ofta inom organisationer finns en bristande kunskap om var gränsen går till korrupt be-

teende. Därför behövs riktlinjer som på ett konkret och tydligt sätt beskriver vad som är ok och inte. Av stor betydelse är också att dessa riktlinjer stöds av ledningen och sprids ner i organisationen.

För att följa upp hur de anställda agerar krävs också en ordentlig intern kontrollfunktion. Slutligen måste korrupktion och oegentligheter som upptäcks mötas av sanktioner. Som några intervju-personer i den här undersökningen varit inne på, riskerar rykten om korrupktion att skada inte bara de inblandade företagen, utan även branschen som sådan.

Särskilt om ideologiskt drivna utövare

Flera intervju-personer betonar att ideologiskt drivna utövare rättfärdigar sina påverkansförsök med att de verkar för en god sak. Även om flera intervju-personer visar sympati för de ideologiska målen, vill de tydligt skilja dessa från medlen, otillåten påverkan. När skadegörelse, trakasserier och hot drabbar företagare handlar det inte längre om en förbättrad djurhållning, miljö eller arbetsvillkor för arbetare. Utsatta företagare, säkerhetsansvariga och myndighetspersoner betonar vikten av att vara tydlig med denna skillnad. I annat fall ger man spridning åt utövarnas bortförklaringar, som underlättar brott.

Modell 1. Situationella åtgärder för att förebygga och bekämpa otillåten påverkan mot företag.

Öka den upplevda svårigheten att begå brott	Öka den upplevda risken med att begå brott	Minska den upplevda vinningen av brott	Minska risken för provokation	Motverka bortförklaringar som underlättar brott
Branschorganisationer och lokala företagareföreningar bör ta fram handlingsplaner redan innan något har hänt för att öka motståndskraften hos företag	Polisen måste utnyttja egen spetskompetens för att utreda otillåten påverkan	Medierna – stärk inte utövarnas skrämselförhållanden	Ha ett tydligt förhållningssätt mot kriminella	Tydliggör att den ena sidan alltid är mer kriminell än den andra. Ibland bedriver den drabbade legal och seriös verksamhet.
Branschtråffar med information från Polisen och andra aktörer	Visa på systematik i brotten för högre straffvärde och därmed fler utredningsmöjligheter	Lyft fram för myndigheterna framgångsrika fall i medierna	Betala inte! Polis-anmäl direkt!	Betala skulder, dokumentera betalningarna
De stora företagorganisationerna kan ta fram information till företagare om hur man ska agera om man drabbas	Var vaksam på skadegörelse och andra signalbrott som kan övergå i beskydd	Avliva myten om en glamorös och lönsam kriminell livsstil	Gör inte affärer med kriminella	Upprätta utförliga avtal som innehåller villkor för betalning.

Polisen måste ha kunskap om utövaren för att göra adekvata riskbedömningar	Myndigheterna måste skaffa insyn i kriminella miljöer	Satsa på tillgångsrikt brottsbekämpning	Se till att lösa tvister så att de inte går överstyr	Tydliggör att omsättning inte är det samma som vinst
Begränsa antalet underentreprenörsled, som är en riskfaktor för både ekobrott och utpressning.	Företagarna kan sammanställa egna bevis att bifoga polisanmälan			Företag måste arbeta aktivt, och ha tydliga riktlinjer, för att motverka korruption.
Bygg om företags lokaler för att skydda mot skadegörelse?	Inför egen kontaktperson inom Polisen			Skilj mellan att värna om djurens rättigheter och att begå brott mot företagare.
	Stöd visselblåsare			

Referenser

- Adler, P. A. (1985). *Wheeling and Dealing: An Ethnography of an Upper-Level Drug Dealing and Smuggling Community*. New York: Columbia University Press.
- Alalehto, T. (2009). *Maffia: Är verkligen Sverige som Italien?* Paper.
- Alexeev, M., Janeba, E. och Osborne, S. (2003). Taxation by State and Organized Crime: Harmony or Conflict? *Public Finance and Management*. vol 3, nr 4, s. 398–418.
- Bagelius, N. (2003). *Svenska företag åter i Österled. Hur svenske företag positionerade sig i Öst och minskade sin exponering för risk och osäkerhet*. Stockholm: Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Björk, M. (2009). *Gängbekämpning. Om polisinsatser mot organiserad brottslighet*. Kristianstad: Gleerups Utbildning AB.
- Black, D. (1983). Crime as Social Control. *American Sociological Review* 48, s. 34–45.
- Black, D. (1998). *The social structure of right and wrong*. San Diego: Academic Press.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2001:3). *Upprepad utsatthet för brott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005:11). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005:18). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006:1). *Konsten att läsa statistik om brottslighet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006:6). *Häleri: Den organiserade brottslighetens möte med den legala marknaden*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007:4). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007:7). *Narkotikadistributörer. En studie av narkotikamarknadens grossister*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007:21). *Korruptionens struktur i Sverige. "Den korrupte upphandlaren" och andra fall om mutor, bestickning och maktmissbruk*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007:23). *Fusk med a-kassa. Motiv, omfattning och åtgärder*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007:27). *Organiserat svartarbete i byggbranschen*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008:8). *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008:23). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Motverka otillåten påverkan. En handbok för myndigheter om att förebygga trakasserier, hot, våld och korruption. 2:a uppl.* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009:7). *Polisens möte med organiserad brottslighet. En undersökning om otillåten påverkan*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009:13). *Otillåten påverkan mot åklagare och domare*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009:15). *Våldsamt politiskt extremism. Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet i samarbete med Säkerhetspolisen.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2010:9). *Karteller och korruption. Otillåten påverkan mot offentlig upphandling*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011:7). *Storskaliga skattebrott – en kartläggning av skattebrottslingens kostnader*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012:6). *Utpressning i Sverige. Tvistelösning, bestraffning och affärsidé*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Brottslighet och trygghet i Malmö, Stockholm och Göteborg. En kartläggning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bullock, K., Clarke, R. V. och Tilley, N. (red.) (2010). *Situational Prevention of Organised Crimes*. Portland: Willan Publishing.
- van de Bunt, H. G. och van der Schoot, C. R. (2003). *Prevention of organised crime. A situational approach*. Nederländerna (Meppel): Boom juridische uitgevers.
- Calhoun, F. och Weston, S. (2009). *Threat assessment and management strategies. Identifying the howlers and hunters*. London: CRC Press.
- Campana, P. (2011). Eavesdropping on the Mob: the functional diversification of Mafia activities across territories. *European Journal of Criminology*, vol 8, nr 3, s. 213–228.
- Campos, N. F. (2000). *Never around noon: On the nature and causes of the transition*. Prag: Mimeo, CERGE-EI.
- Caneppele, S. och Calderoni, F. (2010). Extortion rackets in Europe: An exploratory comparative study. i P. C. van Duyne m.fl. (red.), *Cross-Border Crime: Inroads on Integrity*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 309–335.
- Cantanzaro, R. (1985). Enforcers, entrepreneurs, and survivors: how the mafia has adapted to change. *The British Journal of Sociology*, vol 35, nr 1, s. 34–57.
- Chin, K., Fagan, J. och Kelly, R. J. (1992). Patterns of chinese gang extortion. *Justice Quarterly*, Vol. 9, Nr. 4, s. 627–646.
- Clarke, R. C. (red.) (1997). *Situational crime prevention. Successful case studies*. 2:a upplagan. New York: Criminal Justice Press.
- Cloward, R. A. (1959). Illegitimate means, anomie, and deviant behavior. *American Sociological Review* 24, s. 164–176.
- Cohen, L. E. och Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activities approach. *American Sociological Review* 44, s. 588–608.
- Coleman, J. W. (2001). *The Criminal Elite. Understanding White-collar Crime*. New York: Worth Publishers.
- Collins, R. (2008). *Violence. A micro-sociological theory*. Princeton och Oxford: Princeton university press.
- Copes, H. och Hochstetler, A. (2004). Why I'll Talk. Offenders Motives for Participating in Qualitative Research. i P. Cromwell (red.) *In their own words. Criminals on crime*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Copes, H. och Hochstetler, A. (2010). Interviewing and validity issues in self-report research with incarcerated offenders: the Quebec inmate survey. i W. Bernasco (red.) *Offenders on Offending. Learning about Crime from Criminals*. Cullompton: Willian Publishing.
- Copes, H. och Vieraitis, L. M. (2009). Bounded rationality of identity thieves: Using offender-based research to inform policy. *Criminology & Public Policy*, vol 8, nr 2, s. 237–262.

- Cottino, A. (1999). Sicilian cultures of violence: the interconnections between crime and local society. *Crime, Law and Society, vol 32, nr 2*, s. 103–113.
- Cottino, A. (2009). How to regulate the evil: Organised crime and its norms. i K. Invaldsen, och V. Lundgren Sørli (red.) *Organised crime. Norms, markets, regulation and research*. Oslo: Unipub.
- Cressey, D. R. (1969). *Theft of the Nation. The structure and Operations of Organized Crime in America*. New York: Harper Colophon Books.
- Cullen, F. T. (1984). *Rethinking crime and deviance theory. The emergence of a structuring tradition*. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld.
- Daniele, V. (2009). Organized crime and regional development. A review of the Italian case. I *Trends in organized crime*, s. 211–234.
- Dawid, H., Feichtinger, G. och Novak, A. (2002). Extortion as an obstacle to economic growth: a dynamic game analysis. *European Journal of Political Economy*, s. 499–516.
- Davis, J. (1977). *People of the Mediterranean*. London: Routledge.
- Davis, R. C.; Smith, B. E. och Henley, M. (1990). *Victim/Witness intimidation in the Bronx courts: How common is it, and what are its consequences?* New York: Victim services agency.
- Decker, S. H. och Van Winkle, B. (1996). *Life in the Gang*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Denscombe, M. (1999). *The good research guide for small-scale social research projects*. Buckingham: Open University Press.
- Desroches, F. J. (2005). *The Crime That Pays. Drug Trafficking and Organized Crime in Canada*. Toronto: Canadian Scholar's Press Inc.
- Dorn, N., Murji, K. och South, N. (1992). *Traffickers. Drug markets and law enforcement*. London: Routledge.
- van Duyne, P. C. och Levi, M. (2005). *Drugs and Money. Managing the drug trade and crime-money in Europe*. New York: Routledge.
- van Duyne, P. C. m.fl. (2003). *Financial investigation of crime. A tool of the integral law enforcement approach*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Eksarkhopuolo, A. A. (1998). Problems of evidencing in cases on crimes committed by organized criminal groups: A view from Russia. *Security Journal*, nr 11, s. 105–107.
- Falcone, G. (1993). *Men of Honour: The Truth about the Mafia*. London: Warner Books.
- Felson, M. (2002). *Crime and Everyday Life*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Forkby, T. och Liljeholm Hansson, S. (2011). *Kampen att bli någon. Bilder av förorten och riskfyllda utvecklingsvägar i Göteborg*. Göteborg: FoU i Väst/GR.
- Fyfe, N. R. (2001). *Protecting intimidated witnesses*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Företagarna (2009). *Organiserad kriminalitet - ett växande problem för företagarna*. Stockholm: Företagarna.
- Företagarna (2010). *Fyra av tio företagare utsatta för brott*. Stockholm: Företagarna.
- Gambetta, D. (1988). Mafia: the price of distrust. I D. Gambetta (red.) *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. New York: Basil Blackwell.
- Gambetta, D. (1996). *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gambetta, D. och Reuter, P. (1995). Conspiracy among the many: the Mafia in legitimate industries. I L. Fiorentini och S. Peltzman, *The Economics of Organised Crime*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garoupa, N. (1997). The Economics of Organized Crime and Optimal Law Enforcement. *The 14th annual conference of the European Association of Law and Economics*. Barcelona: Stanford Law School.
- Girschick, L. (1999). *No Safe Haven: stories of Women in Prison*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday & Company Inc.
- Gottfredson, M.R. och Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Gould, L. (1968). *Crime as a profession*. Washington D. C: U. S. Department of Justice, Office of Law Enforcement Assistance.
- Grundvall, S. (2005). *Vagabond MC. Gemenskap, manlighet och marginalitet. En studie av en västsvensk bikerklubb*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Gustafsson, P. (2009). Domstolar och den sociala ordningen. Exempel från Sverige och Ryssland. I T. Ahlehto, och D. Larsson, *Den ljusskygga ekonomin. Organiserad och ekonomisk brottslighet*. s. 95–119. Umeå: Umeå universitet.
- Hadley, J. (2006). *Witness intimidation and protection practices: A front line view from Helsinki, consideration of Finnish police law, and review of research in the UK*. Finland: Polishögskolan.
- Hagan, J. och McCarthy, B. (1997). *Mean Streets. Youth Crime and Homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hall, S., Winlow, S. och Ancrum, C. (2008). *Criminal Identities and Consumer Culture*. Cornwall: Willan Publishing.
- Heber, A. (2007). *Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress*. Akademisk avhandling. Avhandlingsserie nr 23. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hopkins, M. (2002). Crimes against businesses: The way forward for future research. *British Journal of Criminology*, s. 782–797.
- ISF 2011:12. *Bidragbrott och skattebrott. Välfärdens dubbla kriminalitet*. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen och Brottsförebyggande rådet.
- Jacobs, B. A. (1996). Crack Dealers and Restrictive Deterrence: Identifying Narcs. *Criminology* 34, s. 409–431.
- Jacobs, B. A. (1999). *Dealing Crack: The Social World of Street-corner Selling*. Boston: Northeastern University Press.
- Jacobs, B. A. (2000). *Robbing Drug Dealers: Violence Beyond the Law*. New York: Aldine de Gruyter.
- Jacobs, B. A., och Wright, R. (2006). *Street justice: retaliation in the criminal underworld*. New York: Cambridge University Press.
- Jankowski, M. S. (1991). *Islands in the Streets: Gangs and American Urban Society*. Berkeley: University of California Press.
- Johansen, P. O. (1996). *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organiserad kriminalitet*. Oslo: Ad Notam, Gyldendal.
- Johansen, P.O. (2005). Organised Crime, Norwegian Style. i P. C. van Duyne m.fl. (red), *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. s. 198–207. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Johnston m.fl. (1994). *Crime on Industrial Estate*. Police research group crime prevention unit series: Paper no. 54. London: Home office.
- Junninen, M. (2006). *Adventurers and risk-takers: Finnish professional criminals and their organisations in the 1990s cross-border criminality*. Helsingfors: European institute for crime prevention and control, affiliated with the United Nations (Heuni).
- Kaplan, L. J. och Matteis, S. (1968). The Economics of Loan-sharking. *American Journal of economics & Sociology*, vol 27, nr 3, s. 239–252.
- Katz, J. (1988). *Seductions of crime*. New York: Basics Books.
- Kelly, R. J., Chin, K. och Fagan, J. (2000). Lucky Money for Little Brother: The Prevalence and Seriousness of Chinese Gang Extortion. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, vol 24, nr 1, s. 61–90.
- Kelly, R. J., Schatzberg, R. och Chin, K. (1994). Turning black money into green: money laundering. i R. J. Kelly, K. Chin, och R. Schatzberg (red), *Handbook of organized crime in the United States*. s. 311–330. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Klein, M. (1971). *Street Gangs and Street Workers*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Konrad, K. A. och Skaperdas, S. (1997). Credible threats in extortion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, s. 23–39.
- Konrad, K. A. och Skaperdas, S. (1998). Extortion. *Economica* 65, s. 461–477.
- Konrad, K. A. och Skaperdas, S. (2005). *The market for protection and the origin of the state*. CESIFO Working paper nr. 1578.
- Korsell, L. (2006). ”Ekonomisk och organiserad brottslighet – Ett kriminalpolitiskt drama i sju akter”. I *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, nr. 3/2006.
- Korsell, L. och Nilsson, M. (2003). *Att förebygga fel och fusk. Metoder för reglering och kontroll*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Korsell, L. och Skinnari, J. (2010). Situational prevention against unlawful influence from organised crime. I K. Bullock, R. V. Clarke och N. Tilley (red), *Situational Prevention of Organised Crimes*. s. 151–171. Portland: Willan Publishing.
- Korsell, L., Skinnari, J. och Vesterhav, D. (2009). *Organiserad brottslighet i Sverige*. Malmö: Liber.
- Lab, S. P. (2000). *Crime prevention. Approaches, practices and evaluations. 4:e uppl.* Cincinnati: Anderson Publishing Co.
- Larsson, P. (2009). Up in smoke! Hash smuggling the Norwegian way. i K. Invaldsen, och V. Lundgren Sörli (red), *Organised crime. Norms, markets, regulation and research*. Oslo: Unipub.
- Laub, J. H. och Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lavezzi, A. M. (2008). Economic structure and vulnerability to organised crime: Evidence from Sicily. *Global Crime*, vol 9, nr 3, s. 198–220.
- Ledeneva, A. V., och Kurkchian, M. (2000). *Economic Crime in Russia*. Haag: Kluwer Law.
- Lehtola, M. och Paksula, K. (2000). *Situational crime prevention of economic crime*. Helsinki: National council for crime prevention.
- Levi, M. (2008). *The phantom capitalists. The organization and control of long-firm fraud*. Revised edition. Aldershot, Hampshire: Ashgate.

- Lilly, R. J., Cullen, F. T. och Ball, R. A. (2007). *Criminological Theory, fjärde upplagan*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Lindgren, M., Pettersson, K. och Hägglund, B. (2002). *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure SLN AB.
- Lofland, J. (2006). *Analyzing Social Settings. A guide to qualitative observation and analysis*. Belmont, CA: Thomson Learning.
- Lowther, N.J. (1997). Organized Crime and Extortion in Russia: Implications for Foreign Companies. *Transnational Organized Crime*, Vol. 3, nr 1, s. 23–38.
- Lukes, S. (1974). *Power: A radical view*. London: Macmillan press.
- Mack, J. A. (1972). The able criminal. *The British Journal of Criminology*, s. 44–54.
- Mars, G. (1994). *Cheats at work. An anthropology of workplace crime*. Cambridge: Dartmouth publishing company.
- Martin, C. (2000). Doing Research in a Prison Setting. i V. Jupp, P. Davies och P. Francis (red), *Doing Criminological Research*. s. 215–233. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Matza, D. (1969). *Becoming Deviant*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Mayer, R. (2010). *Quick cash. The story of the loan shark*. Dekalb, Illinois: Northern Illinois university press.
- McCarthy, B., Hagan, J., och Cohen, L. E. (1998). Uncertainty, Cooperation, and Crime: Understanding the Decision to Co-offend. *Social Forces*, vol 77, nr 1, s. 155–184.
- McLaughlin, J. B. (1981). Criminal Usury. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, s. 179–182.
- Mehlum, H., Moene, K. och Torvik, R. (2003). Predator or prey? Parasitic enterprises in economic development. *European Economic Review* 47, s. 275–294.
- Miethe, T. D. och McCorkle, R. C. (2001). *Crime Profiles: The Anatomy of Dangerous Persons, Places and Situations*. Los Angeles: Roxbury.
- Morselli, C. (2001). Structuring Mr. Nice: Entrepreneurial Opportunities and Brokerage Positioning in the cannabis Trade. *Crime, Law & Social Change* 35, s. 203–244.
- Morselli, C., Tremblay, P. och McGarthy, B. (2006). Mentors and Criminal Achievements. *Criminology*, vol 44, nr 1, s. 17–43.
- Naylor, R. T. (2004). *Wages of crime. Black markets, illegal finances, and the underworld economy. Revised edition*. Ithaca & London: Cornell university press.
- Nee, C. och Taylor, M. (2000). Examining burglars' target selection: Interview, experiment, or ethnomethodology. *Psychology, Crime & Law*, vol 6, s. 45–59.
- Newell, J. L. (2006). Organised crime and corruption: the case of the Sicilian mafia. I P. C. van Duyne m.fl. (red), *The Organisation of Crime for Profit. Conduct, Law and Measurement*. Wolf Legal Publishers.
- NUC, Nationellt underrättelsecenter. (2010:1). *Lägesbild av den grova organiserade brottsligheten*. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- Ohlemacher, T. (2002). Racketeering and restaurateurs in Germany. Perceived Deficiencies in Crime Control and Effects on Confidence in Democracy. *British Journal of Criminology* 42, s. 60–76.
- Paoli, L. (2000). Qualitative methodology at the edge: Assessing Italian mafia groups' involvement in drug trafficking. I nr. 4. EMCDDA Scientific Monograph Series, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. s. 191–196. Luxemburg: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- Paoli, L. (2003). The 'invisible hand of the market': The illegal drugs trade in Germany, Italy and Russia. I P. C. van Duyne, K. von Lampe, och J. L. Newell (red), *Criminal Finances and organising crime in Europe*. s. 19–40. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Pearson, G. W. och Hobbs, D. (2001). *Middle market drug distribution*. London: Home Office.
- Pogrebin, M. (2004). *About Criminals: A View of the Offender's World*. Thousand Oaks: Sage.
- Polismyndigheten i Skåne (2006). *Utpressning, indrivning och beskyddarverksamhet i Skåne*. Malmö: Polismyndigheten i Skåne.
- Polismyndigheten i Västra Götaland (2006). *Strategisk underrättelserapport. Utpressning i Västra Götaland 2000–2005*. Göteborg: Polismyndigheten i Västra Götaland.
- Politie (2005). *Crime pattern analysis. Synthetic drugs 2002–2004*. Driebergen: Netherlands police agency.
- Polsky, N. (1967). *Hustlers, Beats and Others*. Chicago: Aldine.
- Reuter, P. (1983). *Disorganized Crime*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Reuter, P. och Haaga, J. (1989). *Money from Crime: A Study of the Economics of Drug Selling in Washington D.C.* Santa Monica: Rand Corporation.
- RKP 2007:1. *Undersökning med fokus på utpressning relaterad till organiserad brottslighet*. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- RKP 2009:1. *Problembild 2011*. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- RKP 2012. *Utpressning. Tematisk rapport om utpressning och dess betydelse för organiserad brottslighet i Sverige*. RKP/KUT-01167/2012. Stockholm: Rikskriminalpolisen.

- Roxell, L. (2007). *Fångar i ett nätverk. Fängelser, interaktioner och medbrottslingsskap*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Ruggiero, V. och South, N. (2003). *Eurodrugs. Drug use, markets and trafficking in Europe*. London: Routledge.
- Ryan, P.J. och Rush, G.E. (1997). *Understanding organized crime in global perspective. A reader*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Savona, E. och Zanella, M. (2010). International crime and justice. I: Natarajan, M. (red) *Extortion and organised crime*. s. 261–267. Cambridge: Cambridge university press.
- Schelling, T.C. (1984). *Choice and consequence*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shaw, C.R. (1966). *The Jack-roller. A delinquent boy's own story*. Chicago: University of Chicago press.
- Shaw, C.R. och McKay, H.D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shover, N. (1971). *Burglary as an Occupation*. Urbana: University of Illinois.
- Shover, N. (1985). *Aging Criminal*. Beverly Hills: Sage.
- Shover, N. (1996). *Great Pretenders: Pursuits and Careers of Persistent Thieves*. Boulder: Westview.
- Simmons, J. L. (1969). *Deviants*. Berkeley: Glendessary Press.
- Skaperdas, S. (1999). *On the political economy of organized crime: Is there much that can be done?* Mimeo: University of California.
- Skatteverket 2008:1. *Skattefelskarta för Sverige. Hur togs den fram och hur kan den användas?* Solna: Skatteverket.
- Skinnari, J. (2011). Otillåten påverkan från organiserad brottslighet. i T. Alalehto och D. Larsson (red), *Vinddriven kriminalitet på en vinddriven marknad. Ekonomisk och organiserad brottslighet*. s. 146–174. Borås: Recito.
- Skinnari, J. och Korsell, L. (2006). Svart på rött - statliga kasinon, skattekriminalitet och svart konsumtion. Bilaga 2 i SOU 2006:64, *Internationell kasinon i Sverige. En utvärdering*. Stockholm: Fritzes.
- Smith, R. E. (1993). *Psychology*. Minneapolis/St. Paul: West Publishing Company.
- Smith, A. och Varese, F. (2001). *Payment, protection and punishment. The role of information and reputation in the mafia*. Thousand Oaks: Sage.
- SOU 2012:44. *Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott*. Betänkande av utredningen om vissa hemliga tvångsmedel. Stockholm: Fritzes.
- Statskontoret (2012:20). *Köpta relationer. Om korruption i den kommunala Sverige*. Stockholm: Statskontoret.
- Steffensmeier, D. J. (1986). *The Fence: In the Shadow of Two Worlds*. Totowa, NJ: Rowman and Littlefield.
- Steffensmeier, D. J. och Ulmer, J. T. (2005). *Confessions of a Dying Thief. Understanding Criminal Careers and Illegal Enterprise*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Sund, B. (1999). *Den svenska läxan. En essä om ekonomisk brottslighet i Italien, USA och Sverige*. Borgå: WSOY.
- Sundevall, D. (2011). *Torpeden: en bok om Johan Darwich*. Stockholm: Lind & Co.
- Sutherland, E. (1939). *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Sykes, G. M. och Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, s. 664–670.
- Säkerhetspolisen (2009). *Otillåten påverkan mot medier*. Författningsskyddssektionen. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Tarling, R.; Dowds, L. och Budd, T. (2000). *Victim and witness intimidation: Findings from the British Crime Survey*. Storbritannien: Home office.
- Tilley, N., och Hopkins, M. (2008). Organized crime and local business. *Criminology & Criminal Justice*, s. 443–459.
- Thrasher, F. (1927). *The gang: A study of 1313 gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago press.
- Trost, J. (2001). *Kvalitativa intervjuer, andra upplagan*. Lund: Studentlitteratur.
- Uggen, C. och Thompson, M. (2003). The Socioeconomic Determinants of Ill-Gotten Gains: Within Person Changes in Drug Use and Illegal Earnings. *American Journal of Sociology*, vol 109, nr 1, s. 146–185.
- Waddington, P. A., Badger, D. och Bull, R. (2006). *The Violent Workplace*. Devon: Willan Publishing.
- Warr, M. (1996). Organization and Investigation on Delinquent Groups. *Criminology*, vol 34, nr 1, s. 11–37.
- Weber, M. (1987). *Ekonomi och samhälle 3*. Lund: Argos.
- Weerman, F. M. (2003). 'Co-Offending as Social Exchange: Explaining Characteristics of Co-Offending'. *The British Journal of Criminology*, vol 43, nr 2, s. 398–416.
- Wierup, L. (2007). Hot som affärsidé. I J. Hartelius (red), *Systemhotande brottslighet*. s. 74–98. Stockholm: Langenskiöld.
- Wilcox, P., Land, K. C. och Hunt, S. A. (2003). *Criminal circumstances: A dynamic multicontextual criminal opportunity theory*. New York: Aldine de Gruyter.

- Volkov, V. (1999). Violent entrepreneurship in post-communist Russia. *Europe-Asia Studies* 51, s. 741–754.
- von Lampe, K. (2003). Organising the nicotine racket. Patterns of criminal cooperation in the cigarette black market in Germany. I P. C. van Duyne, K. von Lampe, och J. L. Newell (red), *Criminal finances and organising crime in Europe*. s. 41–66. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- von Lampe, K. (2009). The study of organised crime: An assessment of the State of affairs. I K. Ingvaldsen, och V. Lundgren Sørli (red), *Organised crime. Norms, markets, regulation and research*. Oslo: Unipub.
- von Lampe, K. och Johansen, P. (2004). Organized Crime and trust: On the conceptualization and empirical relevance of trust in the context of criminal networks. *Global Crime, vol 6, nr 2*, s. 159–184.
- Wright, A. (2006). *Organised Crime*. Devon: Willian Publishing.
- Wästerfors, D. (2004). *Berättelser om mutor. Det korruptas betydelse bland svenska affärsmän i Öst- och Centraleuropa*. Stockholm: Symposion.
- Wästerfors, D. (2007). *Fängelsebråk. Analyser av konflikter på anstalt*. Lund: Studentlitteratur.
- Zaitch, D. (2002). *Trafficking Cocaine. Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands*. Haag: Kluwer Law International.
- Åkerström, M. (1985). *Crooks and Squares. Lifestyle of thieves and addicts in comparison to conventional people*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Åklagarmyndigheten 2010:7. *Utpressning*. Rätts-PM. Stockholm: Utvecklingscentrum Stockholm.

Legal och illegal ekonomi möts som tydligast när kriminella utpressar företagare på pengar. Rapporten riktar ljuset mot ett delvis dolt fenomen där företagare

- utsätts för hotfull skuldindrivning
- erbjuds ”beskydd” av kriminella
- utpressar andra företagare
- drabbas av skadegörelse och trakasserier
- ”bötfälls” av kriminella.

Undersökningen baseras på intervjuer med drabbade företagare, gärningspersoner inom kriminella miljöer, myndighetspersoner och säkerhetsansvariga. Till detta kommer en genomgång av förundersökningar om utpressning mot företagare. Rapporten avslutas med förslag till åtgärder för företagare, företagarorganisationer och myndigheter.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 401 87 00 . FAX +46 (0)8 411 90 75 . E-POST INFO@BRA.SE . WWW.BRA.SE

ISBN 978-91-86027-99-5 . ISSN 1100-6676 . URN:NRN:SE:BRA-483